

AUTONOMIȘTI ȘI CENTRALIȘTI
ENIGMELE UNOR DECIZII ISTORICE
TRANSILVANIA DE NORD DIN SEPTEMBRIE 1944 PÂNĂ ÎN MARTIE 1945

Colecția
DIVERSITATE
ETNOCULTURALĂ
ÎN ROMÂNIA

**AUTONOMIȘTI ȘI CENTRALIȘTI.
ENIGMELE UNOR DECIZII ISTORICE.
TRANSILVANIA DE NORD DIN SEPTEMBRIE 1944 PÂNĂ ÎN MARTIE 1945**
Cluj-Napoca: Fundația CRDE, 2008
200 p.; 16x23,5 cm
ISBN: 978-973-86239-8-9

I. Nagy, Mihály Zoltán (editor)
II. Vincze, Gábor (editor)

94(498)“1945/1953”

© CENTRUL DE RESURSE PENTRU DIVERSITATE ETNOCULTURALĂ
Cluj-Napoca, 2008

Cartea a apărut cu sprijinul
ADMINISTRAȚIEI FONDULUI CULTURAL NAȚIONAL, BUCUREȘTI

Cu sprijinul
OFICIULUI PRIMULUI MINISTRU, BUDAPESTA
(MINISZTERELNÖKI HIVATAL, BUDAPEST)

Seria: „Diversitate Etnoculturală în România”
Coordonatori: Gábor Ádám și Levente Salat

**Volumul 15: Autonomiști și centraliști. Enigmele unor decizii istorice.
Transilvania de Nord din septembrie 1944 până în martie 1945**

Titlul original: **Autonómisták és centralisták.
Észak-Erdély a két bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március).**
Cluj-Napoca – Miercurea-Ciuc, Erdélyi Múzeum-Egyesület (Societatea
Muzeului Ardelean) – Pro-Print Könyvkiadó (Editura Pro-Print), 2003.

Traducere din limba maghiară: Annamária Nastasă-Kovács

Tehnoredactare: AMM Design SRL
Coperta și grafica seriei: Elemér Könczey

AUTONOMIȘTI ȘI CENTRALIȘTI

ENIGMELE UNOR DECIZII ISTORICE

TRANSILVANIA DE NORD

DIN SEPTEMBRIE 1944 PÂNĂ ÎN MARTIE 1945

CENTRUL DE
RESURSE PENTRU
DIVERSITATE
ETNOCULTURALĂ

ETHNOCULTURAL
DIVERSITY
RESOURCE
CENTER

Cuprins

Cuvânt înainte (<i>Mihály Zoltán Nagy – Gábor Vincze</i>)	7
Abrevieri	10
Transilvania de Nord între cele două ocupații românești (septembrie 1944 – martie 1945)	11
Bibliografie	99
Lista documentelor	106
Documente	107
Ilustrații	191

Cuvânt înainte

Tema volumului de față este prezentarea evenimentelor din Transilvania de Nord în intervalul septembrie 1944 – martie 1945, cu referire specială la așa-numita perioadă a „*separatismului*”. Cea mai mare parte a *studiului nostru introductiv* este alcătuită din prezentarea și analiza acestei perioade de patru luni, realizând înainte și o scurtă trecere în revistă a premiselor directe, care elucidează schematic modalitățile de rezolvare a problemei Transilvaniei în concepția diversilor experți (maghiari, români și sovietici). Literatura de specialitate din străinătate și din țară în ceea ce privește relațiile de putere din timpul războiului mondial și al tratatelor de pace ce au urmat acestuia este de-a dreptul impresionantă, iar în ultimele decenii au ieșit de sub tipar nenumărate lucrări semnificative. Din acest motiv și din cauză că o expunere mai pe larg ne-ar îndepărta de la subiectul nostru principal, vom semnaliza această chestiune doar în linii mari.

Pe de altă parte, vom supune analizei și diferitele *interpretări contextuale* existente din partea maghiară și cea română, în ceea ce privește această temă. Menționăm însă faptul că atunci când supunem criticii unele lucrări (ori metode de cercetare) ale istoricilor români cu referire la subiectul nostru, scopul nu este acela de a *polemiza*. Am dori ca, în sfârșit, să se nască un dialog fructuos cu referire la problemele mult disputate, precum – de pildă – relațiile româno-maghiare din Transilvania de Nord în perioada 1944–1945.

Studiul nostru introductiv a luat naștere ca rezultat al unor cercetări care au durat mai mulți ani. Datorită numeroaselor surse istorice și fragmente de studii care între timp au văzut lumina tiparului în Rusia și România, „Varianta inițială” a studiului (care poate fi citită în volumul intitulat *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből* [Iluzii și decepții. Capitole din istoria de după război a maghiarimii din România], apărut în anul 1999 la Miercurea Ciuc) pe de o parte a fost considerabil întregită, pe de altă parte a fost – oarecum – modificată.

Însă forma finală a prins contur după o *dezbateră de specialitate* purtată pe 9 ianuarie 2003 în cadrul Institutului „Teleki László” din Budapesta. Opozanții noștri de atunci, invitați (Stefano Bottoni, Mihály Fülöp, György Gyarmati, Gusztáv Molnár, Zoltán Szász și István Vida), ne-au sprijinit cu numeroase observații și îndrumări amicale. Le mulțumim pentru ajutor.

De asemenea, mulțumim pentru sfaturile prețioase oferite de colegul nostru, istoricul clujean Tamás Lönhart, precum și Andreei Andreescu din București, care ne-a oferit o parte a cercetărilor ei arhivistice (fotocopiile din fondul guvernelor Sănătescu-Rădescu) spre a le studia sau publica. Îi datorăm mulțumiri și lui András

Kiss, arhivar-șef pensionar (care este și unul dintre martorii oculari ai evenimentelor din epocă petrecute la Cluj). De la început el ne-a încurajat, iar sfaturile prețioase date de el s-au dovedit a fi indispensabile pentru stabilirea formei finale a studiului nostru.

Apariția în limba română a volumului se datorează Centrului de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, cu sediul la Cluj, care și-a asumat toate sarcinile legate de editare. Publicarea volumului a fost posibilă datorită sprijinului Administrației Fondului Cultural Național din București și al Oficiului Primului Ministru – Secția pentru Probleme de Politică Națională (*Miniszterelnöki Hivatal – Nemzetpolitikai Ügyek Osztálya*) din Ungaria. Prin această mențiune, mulțumim deopotrivă d-lui Nándor Bárdi, care ne-a sprijinit mereu proiectele, obținând diverse finanțări.

Traducerea în limba română a studiului a fost susținută de Academia Ungară de Științe, în cadrul Programului de Finanțare a Ateliereleor Științifice 2007. Pentru această tălmăcire datorăm mulțumiri Annamáriei Nastasă-Kovács, iar pentru lectura volumului suntem recunoscători lui Lucian Nastasă. Gratițundinea noastră se îndreaptă și spre aceia care ne-au ajutat în munca de cercetare, îndeosebi cei de la Arhivele Naționale din București, Budapesta și Cluj.

Evident, credem că nu suntem încă în măsură să oferim cititorilor o sinteză istorică completă, de anvergură monografică, cu privire la Transilvania de Nord în toamna anului 1944 și în primăvara lui 1945. Pentru acest lucru mai este nevoie încă de mulți ani de muncă de investigație.

Studiul de față reflectă doar cele știute *în prezent (în 2004 a fost încheiată redactarea studiului introductiv)* despre acest subiect. Tot ceea ce poate fi considerat valoros în textul de față este și meritul prietenilor și colegilor noștri de la Budapesta și Cluj, însă de tot ceea ce ar putea fi reprobabil doar noi suntem răspunzători.

* * *

După studiul introductiv vor urma 22 de documente. La întocmirea anexei, rațiunea de bază a fost în primul rând prezentarea evenimentelor din săptămânile dinaintea îndepărtării administrației române care a ocupat parțial Transilvania de Nord. Am dorit să înfățișăm nu doar principalele elemente ale politicii Bucureștiului față de maghiari și de Transilvania, ci și față de celelalte regiuni. Unele documente ne oferă o imagine și asupra atrocităților comise împotriva maghiarilor. Totodată, pe temeiul surselor rusești care ne stau actualmente la dispoziție, am dorit să prezentăm și perspectiva sovieticilor (nu de puține ori cu aspecte contradictorii). În sfârșit – și acest lucru constituie cea mai mare parte a documentelor prezentate – am vrut să facem cunoscută cititorului activitatea grupului de la Cluj care a militat pentru autonomia regiunii.

Printre documentele publicate se găsesc articole din presa vremii, însemnări confidențiale, rapoarte și procese verbale. Cea mai importantă parte a izvoarelor provenite din arhivele de la Budapesta, Cluj, București și Moscova este dată publicității pentru *prima oară* (în cazul documentelor publicate anterior menționăm și locul primei ediții). Sursele din limba maghiară sau rusă au fost redactate în traducere în limba română.

Sublinierile *inițiale* din text au fost redactate cursiv, iar sublinierile *ulterioare* (ale noastre) au fost menționate în același mod. Completările necesare au fost redactate între croșete ([]).

În conformitate cu maniera de editare a izvoarelor contemporane, titlul documentului a fost dat de noi. În limita posibilităților, am menționat autorul documentului și – dacă exista – adresantul, precum și data și locul redactării. (În cazul în care locul emiterii nu este cel real, am rectificat acest lucru imediat după titlu, redând locul corect).

În note redăm informațiile esențiale – complementare – ori, în anumite cazuri, corectăm inexactitățile, menționarea greșită a unor nume etc. *Lista abrevierilor* ajută la o mai bună utilizare a colecției de documente.

De asemenea, datorăm recunoștință lui István Monok și Lajos Geccsényi, directorii generali ai Bibliotecii Naționale „Széchenyi” (OSZK) și, respectiv, Arhivele Naționale Maghiare (MOL), pentru faptul că au consimțit la publicarea fotografiilor din acest volum.

Mihály Zoltán Nagy – Gábor Vincze

Abrevieri

AME – Arhivele Ministerului de Externe din România
ANIC – Arhivele Naționale Istorice Centrale
ANJ Cluj – Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Cluj
ANM (MOL) – Arhivele Naționale Maghiare (Magyar Országos Levéltár)
AP – Apărarea Patriotică
CAC – Comisia Aliată de Control
CDE – Comitetul Democratic Evreiesc
dos. – dosar
f. – fila
FND – Frontul Național Democratic
FP – Frontul Plugarilor
MADOSZ – Uniunea Muncitorilor Maghiari din România
– Magyar Dolgozók (Országos) Szövetsége
p. – pagină
PCM – Partidul Comunist (din) Ungaria
PCR – Partidul Comunist (din) România
PNL – Partidul Național Liberal
PNT – Partidul Național Țărănesc
PSDR – Partidul Social Democrat din România
PSDU – Partidul Social Democrat din Ungaria
SAMA – Societatea Agricultorilor Maghiari din Ardeal (Erdélyi Magyar
Gazdasági Egyesület)
SCMA – Societatea Culturală Maghiară din Ardeal (Erdélyi Magyar
Közművelődési Egyesület)
SMA – Societatea Muzeului Ardelean (Erdélyi Múzeum-Egyesület)
UDR – Uniunea Democrată Română
UP – Uniunea Patrioților
UPM – Uniunea Populară Maghiară din România (Magyar Népi Szövetség)

Transilvania de Nord între cele două ocupații românești (septembrie 1944 – martie 1945)

În deceniile trecute, studiile referitoare la istoria Transilvaniei (a maghiarilor și românilor de aici) după al doilea război mondial au luat amploare atât în Ungaria, cât și în România. Acest lucru poate fi explicat nu doar prin faptul că *temele tabu* de dinainte (Armata Roșie de ocupație, adevărata istorie a Partidului Comunist, persecutarea bisericilor, colectivizarea etc.) pot fi acum cercetate, ci și prin accesibilitatea fondurilor arhivistice blocate în perioada statului-partid. (În mod critic, trebuie menționat faptul că în România cercetările arhivistice au fost până acum îngreunate de faptul că unele fonduri sunt neprelucrate).

Specialiștii maghiari erau preocupați până acum, în primul rând, de situația minorității maghiare, cu privire specială asupra instituțiilor acestora din domeniul economic, al educației și al bisericii¹. Cu toate că în anii șaptezeci-optzeci mai multe scrieri memorialistice tratează evenimentele din toamna anului 1944, ori pe cele din lunile următoare², primul studiu mai serios ce surprinde epoca și tema menționată aici s-a lăsat așteptat până în 1993. Atunci a apărut lucrarea lui Molnár Gusztáv³ care, în cele din urmă, a evidențiat acest subiect. Însă trebuie subliniat faptul că studiul său – având de altfel un caracter novator și extrem de conceptualizant – are neajunsuri: pe de o parte, la redactarea lucrării sale nu au fost utilizate materiale arhivistice din Ungaria – în perioada aceea deja consultabile –, pe de altă parte, marea majoritate a izvoarelor menționate (interviuri realizate de el, precum și propria lui colecție de documente) nu sunt nici astăzi accesibile cercetătorilor.

În ceea ce privește perioada 23 august 1944–10 februarie 1947, istoriografia română a fost dominată în special de cercetările ce țin de *istoria politică*. Prioritare sunt, în special, subiecte precum lovitura de la 23 august, încheierea armistițiului româno-sovietic, luptele interne pentru putere, „edificarea comunismului”, ascensiunea la putere a Partidului Comunist la 6 martie 1945, confruntarea partidelor în perioada coalițiilor, mișcarea de rezistență armată anticomunistă din zonele montane, alegerile

1 Printre altele vezi: *Gajdos Balogh – Gál – Imreh*, 1995; *Lázok – Vincze*, 1995, 1998; *Lipcsey*, 1998; *Vincze*, 1999, precum și *Molnár J.*, 2001 și *Virt*, 2001.

2 *Balogh E.*, 1978, *Demeter*, 1975, *Veress*, 1981, *Balogh E.*, 1986, *Bethlen*, 1989, *Katona Szabó*, 1990.

3 *Molnár G.*, 1993.

din 1946 etc⁴. Cu o oarecare exagerare putem afirma – existând totuși câteva excepții⁵ – că istoricii români contemporaniști nu au prea fost interesați, până în prezent, de situația minorității maghiare din România în intervalul 1944-1947⁶. De altfel, și pentru perioada discutată aici este valabil faptul că, în ceea ce privește partea română, „volumele publicate despre Ardeal se referă, de regulă, doar la românii care trăiesc aici”⁷. Observația poate fi completată cu ideea că în cazul lucrărilor referitoare la istoria politică modernă a României, narațiunea poartă o încărcătură națională generalizată, în cadrul căreia minoritățile etnice joacă un rol marginal (mai degrabă negativ).

După astfel de precedente istoriografice suntem de părere că, pentru a putea depăși limitele unor studii anterioare, va trebui analizată în paralel situația și aspirațiile minorității maghiare, conjunctura politică generală internă/politică de partid, manevrele politice ale Bucureștiului față de Ardeal și – evident – trebuie evidențiată și evoluția relațiilor dintre marile puteri. Tocmai din aceste considerente încercăm să organizăm prezentarea noastră ca o „*partidă*” la *trei nivele*. Acest sistem relațional constă din următoarele: 1) guvernele de la București (respectiv aparatul administrativ central) și maghiarii din Transilvania de Nord; 2) Bucureștiul și Moscova (conducerea militară sovietică care controlează teritoriul); 3) conducerea militară și politică sovietică prezentă în Transilvania de Nord, precum și relațiile dintre instituțiile și structurile puterii locale maghiare și românești. Totodată, am încercat să răspundem la câteva întrebări considerate extrem de importante sub aspectul cercetărilor din epocă: 1) ce fel de politică avea guvernul român în toamna anului 1944 față de Ardeal și cum s-a instalat administrația românească în unele locuri din Transilvania de Nord? (Vom aborda între timp și problematica atrocităților anti-maghiare și a internărilor în masă.); 2) ce reacții au urmat la Cluj, capitala regiunii⁸, având în vedere această nouă centralizare a Bucureștiului; ce fel de „încercări de autonomizare”⁹ s-au desfășurat în perioada administrației militare

4 O parte din numeroasele studii și surse publicate (sub formă bibliografică), care tratează evenimentele dintre 23 august 1944-6 martie 1945, se găsesc la *Sălăgean*, 2002. Menționăm că pe parcursul elaborării studiului nostru am constatat că o parte din publicațiile muzeelor din provincie, ale instituțiilor universitare ori ale micilor edituri locale sunt pur și simplu inaccesibile (ele nu există nici măcar la Biblioteca Universitară din Cluj sau la cea a Institutului de Istorie al Academiei Române și al UBB, alteleori sunt împrumutate pe termen lung profesorilor); astfel, am fost nevoiți să renunțăm la utilizarea câtorva studii ce aveau legătură cu tema noastră.

5 Aceste excepții se referă, în special, la unele aspecte ale puterii de stat sau ale politicii minoritare a Partidului Comunist. Printre altele vezi: *Țărău*, 1997; *Șandru*, 1995; idem 1996 și idem 1999.

6 Sinteza istoriografică din ultimii zece ani din România vezi: *Iordachi – Trencsényi*, 2000 și *Iordachi – Turda*, 2000.

7 *Iordachi – Turda*, 2000, p. 136. Menționăm că tratatele referitoare la istoria politică a României (și nu a românilor!) de după 1944 (colecții de texte, cronologii) pur și simplu ignoră minoritatea maghiară, care formează 7% din populația țării. Printre altele vezi: *Scurtu*, 1994, *Neagoe*, 1996 sau *Păiușan – Ion – Retegan*, 2002.

8 În studiul nostru ne-am concentrat în primul rând asupra evenimentelor politice din Cluj, iar acest lucru din două motive. Cele mai importante evenimente, parțial decisive pentru situația de atunci a Transilvaniei de Nord, s-au desfășurat în capitala Transilvaniei. Un alt motiv îl constituie faptul că cercetările române și maghiare nu au clarificat încă în amănunte, pentru câte o regiune mai restrânsă, ce s-a întâmplat de fapt acolo în perioada luată în discuție de noi. De altfel, pentru o prelucrare completă, cu o fundamentare monografică a problemei, este încă nevoie de cercetări îndelungate.

9 *Molnár G.*, 1993.

sovietice; 3) care a fost deznodământul „separatismului”, ce s-a schimbat după revenirea administrației române? iar în sfârșit, 4.) cum se pot evalua tendințele nord-ardelene (clujene), se poate oare vorbi în aceste câteva luni despre o *autonomie* în Nordul Transilvaniei (despre „republică”¹⁰ etc.)?

Însă înainte să dezvoltăm subiectul nostru, am dori să clarificăm ce înțelegem prin sintagmele „autonomist” și „centralist” apărute și în titlul studiului nostru, apoi vom trece pe scurt în revistă modalitățile de rezolvare – la nivel profesional – ale așa-numitei probleme transilvane elaborată înainte de cel de-al II-lea război mondial, concepțiile Aliatilor în conștiința acestor elemente, precum și propunerile lor către politicienii care erau în măsură să ia decizii.

Autonomie, descentralizare și centralizare – așa cum au fost ele percepute în perioada interbelică

În ceea ce privește studiul nostru ne-am bazat pe definiții de drept administrativ utilizate în *perioada evenimentelor luate aici în discuție*, având în vedere că am presupus în mod aprioric că ideile celor de la Cluj ce râvneau autonomia și ale reprezentanților puterii centrale din București se încadrau în această sferă de noțiuni.

Din partea maghiară am luat în considerare opera fundamentală a lui Magyary Zoltán¹¹, apărută în 1942, iar din cea română o lucrare publicată în 1925 a lui Paul Negulescu¹².

Specialiștii maghiari și români înțeleg prin *descentralizare* libertatea unei regiuni de a se administra singură (Magyary o echivalează cu *autonomia*), iar aceasta, din punct de vedere al *conținutului*, poate avea caracter politic și administrativ.

Autogovernarea politică include și puterea legislativă, așadar „nu păstrează unitatea în ceea ce privește dreptul de stat”¹³. Acest lucru este denumit de ambii autori *federalism*. În cazul *autonomiei administrative* nu putem vorbi despre o competență legislativă, comunitatea locală dispunând doar parțial de dreptul de a gestiona problemele administrative, acestea fiind exercitate printr-un organ ales (instituții județene și comunale). Administrația locală – având în vedere forma sa organizatorică – poate fi teritorială și corporativă.

Ambii autori ajung la concluzia că în viața statului, *centralizarea* poate fi de două feluri: politică și administrativă. Conform părerii lui Magyary, prin *centralizare politică* se înțelege „unitatea dreptului și a legilor”, iar prin *centralizarea administrativă* faptul că „problemele sau o bună parte a acestora sunt gestionate de organe subordonate unui control superior”¹⁴. În schimb Negulescu, în cazul

10 Vezi de exemplu: *Lipsey*, 1998. După știința noastră, această expresie era necunoscută în vorbirea curentă maghiară la finele anului 1944 și începutul lui 1945, răspândindu-se probabil într-un cerc restrâns de intelectuali în anii șaptezeci-optzeci. Menționăm că această sintagmă duce în eroare, deoarece maschează esențialul: după îndepărtarea administrației civile românești, în Transilvania de Nord s-a construit un nou sistem administrativ *sub autoritate militară sovietică*. De altfel, în izvoarele scrise din epocă se poate citi de cele mai multe ori despre „separarea” Transilvaniei de Nord, despre „o nouă încercare de autogovernare a Transilvaniei”.

11 *Magyary*, 1942.

12 *Negulescu*, 1925.

13 *Magyary*, 1942, p. 113.

14 *Magyary*, 1942, p. 105.

centralizării politice, susține că aceasta nu este altceva decât „statul unitar”¹⁵. Referitor la centralizare, părerea unanimă a autorilor menționați este că în orice problemă decizia finală se concentrează în mâna organelor centrale de stat. Magyary mai specifică: centrul care dorește *concentrarea puterii* își rezervă dreptul de a numi conducătorii locali ai administrației și de a centraliza și dreptul decizional (pregătirea decizională, însăși decizia, precum și punerea ei în practică).

Datorită unei evoluții istorice diferite, sistemul juridic și administrativ român și maghiar au dispus de tradiții diferite. Sistemul administrativ ungar oferea administrațiilor locale o autonomie considerabilă chiar și în perioada dualistă centralizatoare, însă administrația organizată după constituirea statului român unitar, preluând modelul francez, era intens centralizat. Acest lucru nu s-a schimbat nici după realizarea României Mari, deoarece, deși consilierii județeni, orășenești și comunali aveau o oarecare independență, odată cu statornicirea sistemului așa-numitelor comisii interimare din Transilvania, autoguvernarea locală din perioada interbelică a încetat să mai funcționeze¹⁶.

Având în vedere cele de mai sus, anticipăm următoarele: în studiul nostru – conform definiției lui Magyary Zoltán – admitem ideea că *năzuințele* clujene din perioada octombrie 1944 – martie 1945 sunt *autonomiste*, deoarece – așa cum vom prezenta detaliat – politicienii clujeni de stânga maghiari și români (deși fiecare din alte considerente) au luptat pentru *descentralizare*, unii pentru *autonomie politică*, iar alții pentru *autonomie administrativă*.

Problema transilvană și viziunea despre Ardeal a Aliaților în timpul celui de-al doilea război mondial

În secolul XX, destinul și statutul Transilvaniei au însemnat mereu mai mult decât un potențial conflict româno-maghiar, ori un focar al tensiunilor regionale. Deciziile legate de apartenență – indiferent dacă era vorba despre schimbarea *status quo*-ului, ori despre restabilirea unui *status quo ante bellum* – erau influențate întotdeauna și de raporturile dintre marile puteri europene și urmau, rând pe rând, deciziile luate de puterea cu rolul dominant în regiune. Versiunile configurative sub aspectul istoriei politice „s-au realizat conform uneia sau celeilalte decizii logice”¹⁷, așadar teritoriul, sau doar o parte a acestuia, s-a acordat când Ungariei, când României.

În 1920, la semnarea Tratatului de la Trianon, România a primit Transilvania istorică și o parte a Banatului, precum și fâșia estică a Câmpiei Tisei (sub denumirea sa istorică de Partium), locuită parțial de români. De fapt, decizia a fost motivată inițial prin dreptul popoarelor la autodeterminare, însă reprezentanții puterilor învingătoare au încălcat acest principiu, tocmai în acele cazuri în care l-ar fi putut respecta fără nici un impediment: în cazul teritoriilor mai puțin eterogene din punct de vedere etnic. În loc de aceasta „au triumfat viziunile strategice și interesele economice ale noilor state, precum și principiul *vae victis*”¹⁸.

15 Negulescu, 1925, p. 562–563.

16 Nagy, 1944, p. 180.

17 Gyarmati, 1997, p. 457.

18 Romsics, 1996, p. 331.

Începând din 1919–20, tot mai mulți specialiști¹⁹ căutau o modalitate de rezolvare – măcar teoretică – a problemei transilvane, respectiv a situației maghiarilor din Ardeal. Problema fundamentală o constituia faptul că „în Transilvania (...) trăiesc împreună, complet amestecate, diferite naționalități pe teritorii mari”²⁰. În plus, singurul spațiu cu populație preponderent maghiară (exceptând îngusta fâșie de graniță româno-maghiară), Ținutul Secuiesc, aflându-se la mare distanță de granița stabilită în urma Tratatului de la Trianon, se leagă de „spațiul național maghiar” doar printr-un „coridor etnic” deosebit de îngust²¹. Tocmai din aceste motive, specialiștii de la Budapesta au schițat mai multe posibilități de rezolvare a problemei care privește *modificarea granițelor*:

1) În cazul soluției „coridorului”, experții scot în evidență considerentele *etnice*, așadar doresc să fie atașați Ungariei cât mai mulți maghiari ardeleni cu puțință (2/3 sau 3/4 dintre aceștia). În ceea ce privește Ținutul Secuiesc, în funcție de lățimea mai mică sau mai mare a culoarului cu care acesta s-ar lega de patria mamă, se poate vorbi despre o soluție a „coridorului simplu” sau „lărgit”. Singurul avantaj al soluției „coridorului simplu” este faptul că astfel ajunge cel mai mare număr posibil de maghiari în Ungaria, împreună cu *cel mai mic număr de români cu puțință*, deoarece comitatele cu populație majoritară românească din Transilvania de Nord (Maramureș, Bistrița-Năsăud, Solnoc-Dăbâca) rămân în România și doar un relativ îngust „cordon ombilical” (linia Oradea-Piatra Craiului-Călata-Cluj-Turda-Târnăveni-Târgu Mureș) leagă locuitorii secui de patria-mamă. Numai că, în urma unei astfel de revizuirii a granițelor, pătrunde în mijlocul Transilvaniei istoric un teritoriu – având o formă destul de neobișnuită – care nu are deloc în vedere considerente precum căile de comunicație și economie.

În ceea ce privește „coridorul lărgit”, Ținutul Secuiesc este atașat Ungariei printr-un culoar larg traversând Transilvania Central (ori împreună cu întreg Transilvania de Nord). Cu toate că în felul acesta s-ar naște un teritoriu viabil din punct de vedere economic, în același timp ar ajunge sub suveranitate maghiară un *număr foarte mare* (cel puțin 1 milion) de români.

2) Soluția „Partium” împarte între Ungaria și România toată suprafața teritoriului disputat, regiunea Partium (și eventual o parte din Banat) ajungând sub administrația primului stat, iar Transilvania istorică sub suveranitatea celui de-al doilea. Din punct de vedere etnic se naște o situație dezavantajoasă, deoarece un teritoriu cu numeroși locuitori români intră în componența Ungariei, iar o parte însemnată a maghiarilor rămâne în continuare sub autoritatea statului român, având însă avantajul că prin trasarea liniei de graniță în direcția nord-sud ar apărea mult mai puține probleme economice și ale căilor de comunicație.

3) În sfârșit, rezolvarea care presupune modificarea granițelor de stat în cea mai mică măsură ar putea fi *revizuirea în proporții mici a frontierelor* (numită și soluția „frontierei lingvistice”). Partea esențială a soluționării problemei constă în faptul că doar culoarul Satu Mare-Carei-Oradea-Arad ar trece la Ungaria, acesta având o populație *majoritar maghiară*. În pofida faptului că din punct de vedere etnic acest lucru ar fi rezonabil, s-ar putea ivi totuși câteva probleme referitoare la căile de comunicație și economie. În cazul ultimelor două tipuri de rezolvare, specialiștii au considerat că ar fi necesară *autonomia* Ținutului Secuiesc (eventual mărit cu o parte

19 Rónai András, Balogh Arthur, Paál Árpád și alții.

20 Rónai, 1989, p. 211.

21 Mai pe larg vezi: Vincze, 1997 și Vincze, 1999, p. 5–28.

din Câmpia Transilvaniei). Unii specialiști din Occident au pus și problema strămutării maghiarilor dispersați pe partea maghiară a frontierei²².

Pentru a evita răstălmăcirile trebuie menționat faptul că toate aceste soluții principale pot fi regăsite și combinate în părerile specialiștilor.

La nivelul experților au fost elaborate, pe lângă revizuirea granițelor, și *soluții alternative*. Astfel, s-a propus *autonomia Transilvaniei*, având un cadru politic pe lângă Ungaria sau România, ori posibilitatea constituirii unui *stat transilvan autonom*. (Vezi mai târziu activitatea comisiei Litvinov).

Toate modalitățile de rezolvare prezentate aici au fost dezbătute de comisiile înființate de ministerele de externe ale marilor puteri anglo-saxone (SUA și Marea Britanie) cu scopul de a pregăti tratatele de pace de după cel de-al doilea război mondial. Diverse elaborări²³ ale organelor respective atestă că, în toate cazurile, specialiștii au propus (deoarece la nivel politic s-a declarat că Aliații nu recunosc Dictatele²⁴ impuse de statele fasciste), în primul rând, *anexarea Transilvaniei la România*, cu *mențiunea* importantă ca regiunea Partium să fie restituită Ungariei în totalitate ori parțial, iar Ținutul Secuiesc să primească autonomie. Propunerea ce viza constituirea unui *stat transilvan autonom* (eventual ca membru al unei confederații dunărene sau central-europene) figura doar pe locul al doilea²⁵.

La început (în februarie 1943), opiniile experților americani nu coincideau în privința soluționării problemei ardelen; mai mulți dintre ei au adus în discuție ideea unui stat transilvan autonom. La sfârșitul controverselor s-au înțeles totuși asupra unui lucru: pentru a evita o eventuală ciocnire armată în anii de imediat după război, Transilvania trebuie pus sub controlul aliaților, având o *administrație militară*²⁶. La următoarele adunări și după dezbateri îndelungi, în august 1943, comisia americană a formulat două alternative în ceea ce privește Transilvania: România ar primi înapoi Transilvania, dar un teritoriu de 9.000 km² sau 14.500 km² ar intra în componența Ungariei (și Ținutul Secuiesc ar căpăta autonomie), ori Transilvania ar fi proclamat *stat independent*²⁷. În primăvara anului 1944, specialiștii Departamentului de Stat au revenit asupra problemei transilvane, dar referitor la propunerea din 20 aprilie (în care a fost recomandată cedarea teritoriului de 14.500 km²), proiectul constituirii statului transilvan independent a fost retrogradat la rangul de *una dintre soluțiile nerecomandabile*. Fără îndoială, motivul principal pentru care proiectul unei confederații central-est-europene al cărei membru ar fi

22 Vezi: *Romsics*, 1992, precum și *Bán*, 1996.

23 Materialele întocmite de organele de elaborarea a unor planuri de revizuire americane și britanice (Comisia Consultativă de Politică Externă Postbelică – Advisory Committee on Post-War Foreign Policy – și Serviciul Extern de Cercetare și Presă – Foreign Research and Press Service) sunt publicate de: *Romsics*, 1992, și *Bán*, 1996.

24 Menționăm că după cel de-al doilea Arbitraj de la Viena, conducerea sovietică recunoștea legitimitatea solicitărilor teritoriale maghiare (și-a menținut această poziție până la 26 iunie 1941), aversiunea ei îndreptându-se doar spre Puterile Axei care nu au implicat-o în arbitraj. Guvernul londonez a comunicat însă Budapestei că „nu recunoaște în Europa legitimitatea nici unui fel de modificare teritorială care a fost operată înainte de 1 septembrie 1939, adică înainte de începerea războiului”. Vezi: *Balogh B.*, 2002, p. 307–309.

25 *Kim Jiyoun*, 2000, p. 120–121.

26 *Romsics*, 1992, p. 111–117.

27 *Romsics*, 1992, p. 203–208.

fost și statul transilvan a devenit neoperațional a fost opoziția rigidă a sovieticilor²⁸ și evoluția situației militare.

Un proces asemănător s-a produs și în comisia specialiștilor de la Londra. Pe lângă modificarea frontierelor în varianta *Partium* s-a vehiculat și ideea ca *Transilvania autonom* să devină parte a unei confederații mai mari. (Într-o consemnare din septembrie 1943 s-a redactat: „probabil, singura soluție pe termen lung ar fi reînființarea Transilvaniei independent”²⁹). În comparație cu americanii, siguri pe ei, britanicii au fost mai atenți la reacția părții sovietice: „Întreaga problemă va depinde în așa măsură de puterea Uniunii Sovietice, de poziția trupelor acestei țări la sfârșitul războiului, de relația lor cu sistemul de siguranță general și comun, de orânduirile care vor exista în statele est-eropen și de pretențiile Uniunii Sovietice față de aceste state, încât se pot face anumite observații cu caracter universal”³⁰. Pe măsură ce se apropia sfârșitul războiului și Armata Roșie înainta tot mai mult spre vest, politica conducerii londoneze era tot mai intens dominată de intenția de a încheia un acord cu sovieticii. (Vezi mai jos așa-numitul „acord de procentaj”). Astfel, idealul confederației împreună cu proiectul unui stat transilvan autonom a ajuns și aici la coșul de gunoi.

Specialiștii americani (și britanici) au elaborat mai multe proiecte conceptuale de revizuire teritorială care, din punct de vedere maghiar, ar fi putut rezolva în viitor mult mai avantajos soarta Bazinului Carpatic, însă inutil, deoarece opiniile comisiilor de experți „în ceea ce privește ierarhia gestionării cazului ajungeau cu greu la nivelul conducerii portofoliului”³¹, așadar la nivel superior, iar asupra sorții regiunii s-au luat decizii conform unor „considerente mai înalte” (interesele super-puterilor). Astfel, în 1945, doar o singură propunere favorabilă Ungariei a fost menținută și legată într-o oarecare măsură de revizuirea granițelor de către Washington și Londra. Peste jumătate de an însă, la sesiunea din Londra a Consiliului miniștrilor afacerilor externe, a fost abandonată și această idee, deoarece „problema trasării frontierei româno-maghiare – după cum afirmă Mihály Fülöp³² – a ajuns în volbura unor divergențe politice mai mari și a fost subordonată rezolvării crizei politice românești [recunoașterea guvernului Groza de către puterile anglo-saxone – observația autorilor]”.

Referitor la concepțiile de politică externă ale sovieticilor în ceea ce privește revizuirea granițelor, în anii precedenți au fost date publicității mai multe surse arhivistice de primă importanță. Datorită lui Tofik Islamov³³ (și colaboratorilor săi), astăzi, cel puțin în linii mari, cunoaștem deja și intențiile sovietice legate de problema transilvană.

Cu toate că – după cum am menționat – înainte de începerea războiului anti-sovietic, Moscova nu s-a împotrivit pretențiilor revizioniste ale Ungariei în ce privește Ardealul, după 26 iunie 1941 și-a schimbat întru totul atitudinea în problema transilvană. Până la mijlocul războiului, poziția Kremlinului era că puterile aliate au

28 Gyarmati, 1997, p. 468, Bán, 1997, p. 145–149, Sir Archibald Clark-Kerr, ambasadorul de la Moscova, într-una din notele sale din 19 noiembrie 1944 a afirmat că sovieticii „nu sunt de acord ca statele mai mici să formeze federații regionale independente, în schimb se așteaptă ca statele mici să se încadreze pe traiectoria celei mai apropiate mari puteri”. Însemnările au fost publicate de Mezei, 2001 (*Európa kettészakítása...*) [Divizarea în două a Europei...] p. 26–27.

29 Kim Jiyoun, 2000, p. 127.

30 Bán, 1996, p. 202.

31 Gyarmati, 1997, p. 472.

32 Mai pe larg vezi: Fülöp, 1994, p. 95–105.

33 Islamov, 1994, și Islamov, 2000.

mână liberă în ceea ce privește Transilvania, deoarece Ungaria și România sunt deopotrivă state adversare. Însă, până la sfârșitul anului 1943, concepțiile sovietice ce vizau noua ordine postbelică au început să fie formulate ca propuneri concrete. În septembrie același an, sub conducerea lui Maxim M. Litvinov, fost comisar al poporului pentru Afaceri Externe, s-a înființat grupul de lucru cu denumirea de *Comisia pentru pregătirea tratatelor de pace și a ordinii postbelice*.

Din multitudinea de consemnări și elaborări efectuate între 1943–44 vom prezenta aici, pe scurt, doar două documente mai importante referitoare la subiectul tratat. Dintre acestea, o deosebită atenție merită însemnările lui Litvinov din 5 iunie 1944 adresate membrilor comisiei³⁴, în care sunt menționate următoarele concluzii mai importante: 1) Cel de-al doilea Arbitraj de la Viena, din motive etnice (nu corespunde granițelor naționale) și politice (este hotărârea unui tribunal de arbitraj german și italian) nu poate fi acceptat; 2) Transilvania nu poate fi anexată Ungariei în întregime nici din considerentul că toți factorii interni (înțelegând prin aceștia chiar și pe social-democrați!), atât în trecut, cât și în prezent, au fost categoric anti-sovietici; 3) Este adevărat că și România este tot un stat adversar, dar „poate fi imaginată atribuirea Transilvaniei în totalitate acestei țări, în cazul în care [...] odată și pentru totdeauna, renunță la Basarabia și Bucovina [de Nord]. Prin încredințarea Transilvaniei, România s-ar simți compensată pentru pierderea Basarabiei și a Bucovinei [de Nord]”³⁵ (sublinierea noastră).

Ultima probabilitate a expunerii merită o atenție deosebită. Conform acesteia, se poate admite și constituirea „unui stat transilvan autonom”, dar care „ar rămâne mărul lui Eris între cei doi vecini, Ungaria și România, Transilvania neputând exista fără protecția unui stat puternic apropiat, așa cum este în momentul de față Uniunea Sovietică. (...) Controlul asupra noului stat ne-ar da posibilitatea să exercităm presiune atât asupra Ungariei, cât și asupra României, și ar împiedica ca aceste două state să ia parte la combinații ostile față de noi. (...) În orice caz, în ceea ce privește independența Transilvaniei am putea practica o *decizie provizorie*, așteptând până aflăm dacă există o modalitate de *colaborare sinceră*”³⁶ cu România sau Ungaria, iar apoi putem modifica decizia în funcție de acest lucru”³⁷ (sublinierea noastră).

Un alt document este epistola lui Valter Roman³⁸ – funcționar și membru PCR în ilegalitate – către comisia Litvinov, datată 28 iulie 1944³⁹, în care acesta afirmă: „Având în vedere complexitatea și caracterul particular al întregii probleme transilvane sunt de părere că rezolvarea cea mai potrivită pentru perioada dată (de după război) este constituirea unui *Ardeal independent* atât de România, cât și de Ungaria, care s-ar întinde de la Tisa până la Carpați, iar granițele acestuia ar fi garantate de Uniunea Sovietică, Anglia și Statele Unite” (sublinierea noastră). Își motiva propunerea prin faptul că „ambele

34 Publicat în limba maghiară de Zeidler – L. Balogh, 2002, p. 54–58.

35 Zeidler – L. Balogh, 2002, p. 56.

36 Prin „colaborare sinceră” se înțelege existența guvernelor în totalitate aservite intereselor sovietice (de ex. guvernul Groza).

37 Zeidler – L. Balogh, 2002, p. 57–58.

38 Politician comunist evreu originar din Oradea, venit dintr-un mediu cultural maghiar (pe numele său adevărat Ernő Neulander), a fost unul dintre conducătorii PCR care, ca politician emigrant, a activat în cadrul Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste până la dizolvarea organizației. Mai târziu a lucrat în Institutul 205, care funcționa pe lângă CC al PC(b)S, considerat succesorul Cominternului.

39 Scrisoarea este publicată de Islamov, Tofik: Levél Petre Romanhoz [Scrisoare către Petre Roman], *Provincia*, 2000, octombrie, p. 4–5.

țări pretendente la teritoriul Transilvaniei au luat parte într-o măsură aproape egală la războiul de jaf al lui Hitler”. Printre celelalte motivații găsim conviețuirea în regiune a mai multor etnii, dezvoltarea economică, bogăția resurselor naturale, faptul că autonomia are aici tradiții istorice și că „a fost întotdeauna cea mai progresivă parte de țară și atunci când a aparținut Ungariei, și atunci când făcea parte din România. (...) Mișcarea muncitorească a fost mai puternică aici decât în Ungaria sau România”. La sfârșitul scrisorii preciza: „Pe baza acestor considerente socotesc reluarea ideii Transilvaniei autonome – ca o decizie provizorie și tranzitorie – reală și actuală, deoarece concordă cu interesele dezvoltării progresive, atât în ceea ce privește România, cât și Ungaria. (O rezolvare definitivă poate fi imaginată doar în cadrul regimului sovietic constituit în Bazinul Dunării)”⁴⁰. (Propunerea lui Roman nu poate fi considerată însă decât o *părere personală* care, pe de o parte, nu influența munca comitetului, iar pe de altă parte era în contradicție totală cu poziția oficială a PCR, ce susținea revizuirea frontierelor de la Trianon).

În sfârșit, trebuie menționat faptul că analizele sovietice asupra situației viitoare a României și Ungariei i-au fost favorabile primei țări, deoarece specialiștii externi de la Moscova considerau că România este un important partener strategic al regiunii balcanice. Ivan M. Maiskij, unul dintre comisarii adjuncți ai poporului pe linie externă (care făcea parte din comisia de elaborare a tratatelor de încetare a focului condusă de mareșalul Voroșilov), în însemnările sale intitulate *Despre principiile fundamentale ale lumii viitoare care sunt de dorit*, din data de 11 ianuarie 1944, document înaintat conducerii partidului la cel mai înalt nivel, a formulat acest lucru în felul următor: între Uniunea Sovietică și România (precum și Finlanda) „trebuie încheiate acorduri de întrajutorare reciprocă (...), cu punerea la dispoziție a unui număr de baze – militare, aeriene, maritime – necesare. În afară de acestea, Uniunea Sovietică trebuie legată de România printr-un sistem de căi ferate și terestre de importanță strategică și economică”⁴¹.

Încercările de pace ale părții române înainte de 23 august 1944 și Convenția de Armistițiu semnată la 12 septembrie

În 1943, când a început să devină clar că germanii ar putea pierde și acest război mondial, atât la Budapesta, cât și la București s-au stabilit tot felul de legături secrete cu reprezentanții țărilor *anglo-saxone* și, pe lângă acestea, au început pregătirile pentru viitoarele tratative de pace⁴². Însă în timp ce, în cazul Ungariei realizarea acestor legături a fost inițiată de prim-ministrul Miklós Kállay și cercul său restrâns, în România nu doar reprezentanții guvernului Antonescu au avut contacte cu aliații

40 Dă de gândit însă faptul că Roman, într-o scrisoare trimisă lui Litvinov cu patru zile mai devreme, are opinia fermă (referindu-se la poziția Partidului Comunist din România) că „rezolvarea problemei transilvane se va realiza prin dizolvarea „Arbitrajului” de la Viena (august 1940) și anexarea Transilvaniei de Nord României”. Tofik Islamov a folosit remarcă de „enigmatică” referindu-se la această epistolă Scrisoarea din 24 iulie este publicată de: *Kelet-Európai Figyelő* (Seria „A”: România), 1991, nr. 2, p. 8.

41 Baráth, 1996, p. 159.

42 Lucrările pregătitoare ale păcii românești, începute sub Antonescu, sunt rezumate de Zoltán Keresztes, funcționar al Ministerului de Externe de la Budapesta, într-un raport deal său din 24 ianuarie 1946. Vezi: MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [Arhivele Naționale Maghiare (*infra*: ANM), dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, 60. cutia, IV-132, dos. 1420/B/1946.

occidentali, ci și regele Mihai și reprezentanții partidelor din opoziție⁴³. (Dintre conducătorii partidelor istorice cel mai activ a fost Maniu, care beneficia de bune legături cu anglo-saxonii și a făcut totul ca România să beneficieze de condiții de armistițiu cât mai favorabile). Tatonările de pace de la început ale românilor se bazau pe aceeași presupunere ca și a unguirilor: mai devreme sau mai târziu va apărea la granițele României o armată americano-britanică⁴⁴.

Deoarece la conferința miniștrilor afacerilor externe de la Moscova din octombrie 1943 aliații au convenit că cele trei mari puteri „interven în împreună în vederea capitulării țărilor inamice, iar statele respective vor purta tratative cu reprezentanții puterilor cu care se află în conflict militar”⁴⁵, încercările române (și maghiare) de început, de a purta discuții secrete *doar cu occidentalii*, au eșuat. Totodată, la Teheran s-a hotărât că deocamdată nu se deschide frontul în Balcani, iar acest lucru prevestea în mod clar că și România va fi eliberată de către Armata Roșie.

După tatonările făcute la Lisabona, Berna și Madrid, la sfârșitul anului 1943 și începutul anului 1944, partea română a început tratativele de fond cu reprezentanții puterilor aliate. La Stockholm, însărcinat de ministrul de externe Mihai Antonescu, ambasadorul român Frederic Nanu a purtat tratative – fără știrea marilor puteri anglo-saxone – cu conducătorul reprezentanței diplomatice sovietice, Anna Kollontai, în legătură cu condițiile armistițiului, până la puciul din august de la București. Aceste tratative n-au avut însă nici un rezultat, deoarece Antonescu a respins pretențiile sovieticilor asupra Basarabiei și a Bucovinei de Nord⁴⁶.

De canalul diplomatic de la Stockholm s-au folosit și regele, și opoziția, dar au pus un mai mare accent pe înțelegerile de la Ankara, mai apoi pe cele de la Cairo⁴⁷. La Ankara, Alexandru Cretzianu, ambasador în Turcia (care reprezenta nu numai interesele guvernului său, ci în secret îndeplinea și rolul de mediator al partidelor din opoziție), a propus ca o delegație a opoziției să fie primită de către aliați la Londra. În februarie a primit însă răspuns că aliații doresc să se întâlnească cu reprezentanții partidelor de opoziție românești la Cairo. Astfel, în martie 1944 (atunci când trupele Armatei Roșii erau deja la frontiera Basarabiei), a sosit la Cairo unchiul lui Cretzianu, prințul Barbu Știrbei, și a început tratativele cu ambasadorii americani și sovietici de acolo⁴⁸.

Tratativele de la Cairo *n-au avut însă succes*, deoarece sovieticii credeau că Știrbei era doar reprezentantul opoziției și nu al națiunii române, iar ei vroiau o înțelegere cu statul român, respectiv cu reprezentantul armatei⁴⁹.

În data de 2 aprilie, Armata Roșie de la granița românească a afirmat, printre altele: „Guvernul sovietic declară că nu urmărește dobândirea unei părți din teritoriul României sau schimbarea ordinii de stat existentă în România și că venirea trupelor sovietice pe teritoriul României este impusă exclusiv de împrejurările militare și de

43 Pușcaș, 1995, p. 13.

44 Elita politică românească și societatea au respins din capul locului negocierile cu sovieticii, atitudine ce rezidă din rusofobia existentă de mai mult de două veacuri. În memoriile lor, diplomații români concluzionau faptul că România evita stabilirea relațiilor diplomatice cu Uniunea Sovietică din acest motiv. Vezi: Cretzianu, 1998.

45 Mezei, 2001, (Befolyás vagy hegemonia?[Influență sau hegemonie?]), p. 23.

46 Durandin, 1998, p. 313.

47 Pușcaș, 1995, p. 30.

48 Ionescu, 1964, p. 75–76. și Cretzianu, 1998, p. 286.

49 Markham, 1996, p. 92.

rezistența continuă a inamicului”⁵⁰. În data de 12 aprilie, Viaceslav M. Molotov, comisarul sovietic pentru externe, a comunicat puterilor aliate și responsabililor români condițiile armistițiului. Din cele spuse a reieșit clar că, drept recunoștință pentru trecerea armatei de partea lor și anexarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord, „toată Transilvania sau o mare parte a ei” ar putea ajunge înapoi la România. (Referitor la problema frontierei româno-maghiare, atât Washington-ul, cât și Londra au avut rezerve, deoarece considerau că această chestiune n-ar trebui rezolvată decât după război).

Românii au fost însă ademeniți degeaba de către sovietici cu posibilitatea restituirii Transilvaniei de Nord, deoarece, în timpul verii, tratativele s-au oprit, deși Maniu a trimis din nou în luna mai un mediator la Cairo, pe Constantin Vișoianu. Datorită modificării contextului militar, cele trei mari puteri așteptau în sfârșit acțiuni concrete din partea lui Maniu⁵¹. Regele și Maniu, liderul opoziției, se fereau să accepte încheierea armistițiului *direct cu sovieticii*. La 19-20 august Maniu și-a trimis mesajul la Cairo și Ankara, însă fără succes, deoarece, din cauza desfășurării evenimentelor militare neașteptate, condițiile puse de el nu au fost luate în considerare⁵². La 20 august a pornit puternica ofensivă a Frontului al 2-lea și al 3-lea Ucrainean pe Prut (cu o superioritate de 4-8 ori mai mare), iar în data de 22, trecând peste linia de apărare română de la Iași-Chișinău, orașul Iași a fost ocupat.

În după amiaza zilei de 23 august 1944, tânărul rege Mihai l-a arestat pe „conducătorul” Ion Antonescu și pe ministrul său Mihai Antonescu. Cu toate că armata a încetat acțiunile militare, „pedeapsa” n-a fost suspendată. În zilele următoare, sovieticii (care, de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic, înaintau în continuare, iar în ziua de 26 septembrie au ocupat Focșaniul) au capturat 160.000 de prizonieri din rândurile armatei române, care a încetat ostilitățile⁵³.

În urma insurecției reușite s-a format guvernul militar condus de generalul Constantin Sănătescu⁵⁴. Noul cabinet a reinstalat monarhia constituțională și a stabilit prin lege atribuțiile regelui și ale guvernului, acesta din urmă, pe lângă exercitarea puterii executive, având și drept de legiferare provizorie în cadrul edificării puterii, însă legile puteau intra în vigoare doar cu aprobarea monarhului.

Partidele politice, puse sub interdicție la sfârșitul anului 1938, și-au făcut din nou apariția pe eșichierul politic. În zilele imediat următoare „ieșirii din război”, partidele istorice și cele muncitorești puteau încă să colaboreze în cadrul *Blocului Național Democrat*⁵⁵, pentru ca după „actul de trecere” a țării în cealaltă tabără să se stabilizeze situația politică internă și să poată fi încheiată cât mai repede Convenția de Armistițiu.

50 Pe baza sursei sovietice citează *Földesi*, 1995, p. 10.

51 *Durandin*, 1998, p. 313. și *Pușcaș*, 1995, p. 34. Continuitatea tratatelor era împiedicată și de faptul că sovieticii nu vedeau o garanție suficientă în persoana lui Știrbei. Vezi: *Markham*, 1996, p. 92.

52 *Pușcaș*, 1995, p. 85–89.

53 *Macuc*, 1997, p. 220.

54 Cu toate că în guvern cele patru partide (Partidul Național Liberal, Partidul Național Țărănesc, Partidul Social Democrat din România și Partidul Comunist din România) erau reprezentate de câte un ministru fără portofoliu, cea mai mare parte a ministerelor erau conduse de ofițeri cu rang înalt.

55 Blocul Național Democrat a fost constituit la propunerea lui Iuliu Maniu și Constantin I. C. Brătianu, la 20 iunie 1944. Membrii acestuia erau: PNT, PNL, PSDR și PCR. Partidele „istorice” le-au acceptat pe cele două partide de stânga doar din motive tactice, în speranța că astfel vor fi mai puțin aspre condițiile Convenției de Armistițiu ce urma să fie încheiată cu Uniunea Sovietică.

Delegația română de Armistițiu (printre ai cărei membri se aflau generalul Dumitru Dămăceanu, unul dintre executanții puciului regal din 23 august, Ion Christu, diplomat de carieră, și Ghiță Pop, om politic din Partidul Național Țărănesc, iar lor li s-au alăturat la Moscova Constantin Vișoianu și Barbu Știrbei, veniți de la Cairo) a fost condusă de Lucrețiu Pătrășcanu, cu intenția neascunsă ca acesta, fiind politician comunist proeminent, să ajungă la condiții mai favorabile în timpul tratativelor. Însă delegația, ajungând în capitala sovietică la 29 august, a trebuit să constate repede că nu se află acolo pentru *tratative*, ci doar ca să *accepte condițiile dictate*⁵⁶. Ambasadorul american, Averell Harriman, care a luat parte la tratative, în telegrama sa descrie astfel „negocierile” purtate înainte de semnarea convenției: „Molotov a citit clauzele, a lăsat ca delegația română să adnoteze câte ceva, după care refuza obiecțiile și trecea la clauza următoare”⁵⁷. Aici trebuie menționat faptul că, în realitate, semnarea Convenției de Armistițiu trebuia solicitată *formal* de guvernul părții învinse, conținutul fiind însă stabilit de puterile aliate, partea învinsă neputând în fond să intervină.

Principalele condiții ale Convenției de Armistițiu – cel puțin din punctul de vedere al subiectului nostru, – semnată în noaptea de 12-13 septembrie⁵⁸ (însă purtând data de 12), erau: Bucureștiul a fost obligat la întreruperea relațiilor cu puterile Axei și la dezarmarea și internarea cetățenilor maghiari și germani de pe teritoriul său (articolul 2). Trebuia reconstituită frontiera româno-sovietică din 28 iunie 1940 (așadar Basarabia și Bucovina de Nord au ajuns din nou sub stăpânire sovietică). Guvernul și comandamentul general român au fost obligate să sechestreze bunurile „statelor inamice” existente pe teritoriul țării (articolul 8)⁵⁹. În șase ani, țara era obligată să plătească 300 milioane dolari despăgubiri Uniunii Sovietice (articolul 11)⁶⁰. Guvernul se obliga să restituie Uniunii Sovietice toate obiectele, echipamentele și mijloacele strămutate de pe teritoriul sovietic (articolul 12). Totodată, va colabora cu comandamentul sovietic „la arestarea și judecarea persoanelor acuzate de crime de război”⁶¹ (articolul 14). Guvernul român se obliga la dizolvarea „tuturor organizațiilor cu structuri fasciste, politice, militare sau semi-militare simpatizante cu Hitler, sau oricare alt organism propovăduitor al unor idei dușmănoase față de Națiunile Unite, dar mai ales față de Uniunea Sovietică”, iar în viitor „nu aprobă existența unor astfel de organizații” (articolul 15). În articolul 17 s-a stabilit că „pe

56 Cretzianu, 1998, p. 101–104. Ghiță Pop, în anii cincizeci, în închisoarea de la Aiud i-a povestit lui István Lakatos despre circumstanțele semnării Convenției de Armistițiu. Conform spuselor sale, Molotov a afirmat în fața delegației că „el nu a chemat delegația română pentru tratative, ci ca să semneze textul redactat”. *Lakatos-kézirat* [Manuscrisul Lakatos], p. 963.

57 Porter, 1991, p. 294.

58 Constantiniu, 2001, p. 56.

59 Referitor la acest punct este constituită așa-numita lege CASBI. Mai pe larg vezi: Vincze, 2000.

60 Partea română considera aceste condiții economice deosebit de împovăratore și a încercat ușurarea lor din partea sovieticilor. Vezi: Ardeleanu – Irimia – Mușat, 1984, p. 711-713. Telegrama ambasadorului american, Averell W. Harriman, de la 12 septembrie.

61 Menționăm că deși arestarea „principalilor conducători” ai Gărzii de Fier a început încă din septembrie, în prealabil, la 29 august, în *Dreptatea*, publicația oficială a Partidului Național Țărănesc, Horațiu Comaniciu, unul dintre conducătorii Gărzii de Fier, a făcut apel la „camarazii” săi pentru a intra în Blocul Național Democrat, așadar salvându-se politic prin trecerea la alte partide ajunse la putere. În lunile următoare, PCR într-adevăr „și-a deschis larg porțile” în fața „micilor legionari”, ceea ce a constituit o nouă sursă de tensiuni între acesta și PNT. Vezi: *Onișoru*, 1996, p. 116–117.

întreg teritoriul României, la o distanță de cel puțin 50-100 kilometri în spatele frontului (în funcție de condițiile teritoriale), se va restabili administrația civilă, iar autoritățile române sunt obligate să respecte *dispozițiile și ordinele* emise de Înalțul Comandament Aliat (Sovietic) în vederea restabilirii păcii și a siguranței și cu scopul de-a asigura respectarea condițiilor prezente ale armistițiului” (sublinierea noastră).

Din punctul de vedere al intereselor naționale românești, cel mai important articol al convenției a fost cel cu numărul 19, care declara că „Guvernele Aliate consideră arbitrajul de la Viena nul și neavenit și sunt de acord ca Transilvania (sau cea mai mare parte a ei) să fie restituită României sub condiția confirmării prin Tratatul de Pace, iar guvernul sovietic este de acord ca trupele sovietice să ia parte în acest scop la operațiuni militare comune cu România împotriva Germaniei și Ungariei”⁶². Analizând cu atenție această frază, ne putem da seama că, printre altele, *prețul* retrocedării Transilvaniei de Nord era rolul militar al României în ofensiva antigermană. (De altfel, în primăvara anului 1944, când s-au elaborat condițiile preliminare ale Convenției de Armistițiu române, Washington-ul a dorit să evite orice referire la frontiere, apoi, la propunerea lui Churchill și împotriva convingerii lor, au acceptat textul proiectului, cu prevederea că problema Transilvaniei se va decide doar la Conferința de Pace⁶³).

Expunerea articolului 19 (într-o formă oarecum ambiguă), conform căruia „Transilvania (sau cea mai mare parte a ei) trebuie restituită României” – așa cum arată analiza ulterioară a evenimentelor – a putut fi inclusă în textul convenției din două motive. Pe de o parte era o „somație pe față” contra lui Horthy și a cucerului său: dacă Ungaria „iese” și ea cu succes din război, „ar putea să mai primească ceva din Ardeal”⁶⁴. Astfel, după „încercarea de ieșire” de la 15 octombrie, și aceasta a fost un mijloc bun de *șantaj* al Bucureștiului de către conducerea sovietică, deoarece nu stabilește în mod univoc restituirea Transilvaniei în orice chip României⁶⁵. Evident, șantajarea guvernului român se făcea disimulat, iar de către lumea exterioară era percepută doar ca o *interpretare diferită* a câtorva articole din convenție, care naște controverse între cele două părți.

Semnarea Convenției de Armistițiu a avut consecințe grave asupra suveranității țării nu doar *de facto*, dar și *de jure*⁶⁶. Acest lucru devine evident la analiza articolului 18 și a anexei sale din convenție. Din cea din urmă reiese faptul că „Guvernul României și toate organele sale vor îndeplini toate instrucțiunile Comisiei Aliate de Control definite de Convenția de Armistițiu. (...) Comisia Aliată de Control poate trimite funcționari de stat în diferite regiuni ale României”⁶⁷. Situația incertă a țării era agravată și de faptul că raporturile de forță din interiorul Comisiei Aliate i-au favorizat pe sovietici, deoarece misiunile occidentale până la sfârșitul războiului

62 Orosz–magyar fegyverszüneti...[Convenția de Armistițiu ruso-maghiară...], 1945, p. 4–8, în românește: Mocanu, 1995, p. 301–313.

63 Romsics, 1992, p. 38.

64 Crisoearea lui Imre Mikó la 25 octombrie 1949 către Edgár Balogh. Publicată: Balázs, 2003, p. 347.

65 Tot în această expunere „posibilă” și-a pus nădejdea la Budapesta și conducerea externă din 1945–46, atunci când a formulat pretențiile teritoriale față de România.

66 Nu era de ajuns că statul și-a pierdut suveranitatea, în plus guvernul nu-și putea exercita nici autoritatea juridică asupra anumitor părți ale țării. Când Armata Roșie a invadat Moldova, nu a permis funcționarea în continuare a aparatului administrativ ce reprezenta Bucureștiul. Acolo, din vara anului 1944, cu încuviințarea armatei de ocupație, exista o administrație formată din elemente locale. Vezi: Șandru, 1995, (6 martie 1945), p. 59–77.

67 Orosz–magyar fegyverszüneti...[Convenția de Armistițiu ruso-maghiară...], 1945, p. 9–10.

beneficiau doar de competențe de informare, iar după aceea de atribuții consultative. (Membrii delegației române au putut constata încă de la Moscova că, în ceea ce privește țara lor, puterea de decizie o dețin sovieticii, iar reprezentanții aliaților anglo-saxoni sunt doar „observatori tăcuți”⁶⁸).

Aliații au înființat CAC-urile pentru aplicarea, reglementarea și controlul Convențiilor de Armistițiu. Prima instituție de acest gen a fost constituită în 1943 în Italia învinsă (parțial) de către puterile occidentale, care ocupau din punct de vedere militar o parte a țării, doar că în acest caz Uniunea Sovietică aliată avea practic doar rol de figurant⁶⁹. Această situație însă – fără a fi pronunțată – a creat un precedent, în urma căruia Comisiile Aliate înființate în România, Ungaria și Bulgaria constituiau „repercutările” celei din Italia, iar în cadrul lor anglo-saxonii îndeplineau doar rol de subordonat. În România, Comisia Aliată de Control era condusă de șeful experților sovietici (mareșalul Rodion J. Malinovsky), având practic *autoritate deplină* în ceea ce privește toate problemele economice, militare și politice ale țării. Astfel, putea influența pe cale administrativă funcționarea guvernelor, având totodată un rol și în ceea ce privește reordonarea raporturilor de forță. Așadar, nu este deloc surprinzător faptul că nici partidele istorice, nici opinia publică românească nu erau mulțumite de condițiile armistițiului și considerau că sovieticii au primit mână liberă în ceea ce privește România⁷⁰.

Câtă importanță avea pentru *sfera de interes sovietic* România în toamna anului 1944, cel mai bine reiese din „acordul de procentaj”. La 9 octombrie în Moscova, Churchill și Stalin, discutând despre soarta războiului din Balcani, au ajuns la un consens în ceea ce privește zonele de influență. Referitor la România, politicianul britanic a propus dictatorului sovietic, care evident a acceptat acest lucru, o „*influență*” de 90 la sută, desigur, în ideea că în realitate aceasta va fi de 100 la sută⁷¹. De altfel, Foreign Office a propus Moscovei încă din aprilie 1944 ca, după război, să preia „rolul conducător” în România, iar acesta în Grecia. Așadar, *antecedentele directe* ale convenției în ceea ce privește „zonele de influență” mergeau până la acest punct.

Referitor la *faptele anterioare indirecte*, politica externă americană avea în vedere încă de la mijlocul războiului o Uniune Sovietică puternică. (Cel mai însemnat expert de la Washington în probleme est-europene după 1945, Adolf A. Berle, a comunicat în februarie 1942 lui Edward Raczynski, ministrul de externe al guvernului emigrant polonez, că deoarece după război Uniunea Sovietică va fi una dintre „cele mai mari puteri mondiale”, „este imposibil refuzul cererii speciale a unei puteri de o asemenea anvergură”⁷²). Totodată, Washingtonul, de altfel împreună cu Londra, a considerat prioritare *realitățile militare*; așadar, în vederea unei victorii cât mai rapide asupra Germaniei, au fost de acord să facă concesii politice, în fapt să accepte pretențiile teritoriale ale Uniunii Sovietice. (În primăvara anului 1944, într-o notă informativă adresată lui E. Stettinius, ministrul adjunct de externe, s-a formulat, de asemenea, că „britanicii sunt pregătiți – mai mult ca noi – să propună rușilor prezentarea certă și

68 Ionescu, 1964, p. 90.

69 În cadrul Conducerii Militare Aliate și al Comisiei Aliate de Control reprezentanții sovietici aveau doar rolul de observator.

70 Ardeleanu – Irimia – Mușat, 1984, p. 760–768. Telegrama din 27 septembrie, a lui Melville, expertul britanic în Comisia Aliată de Control.

71 Bán, 2000, p. 24–25.

72 Constantiniu, 1997, p. 44.

indispensabilă a problemelor României...⁷³). În plus, conducerea militară și politică⁷⁴ a refuzat de mai multe ori încercările lui Churchill de a deschide în Balcani cel de-al doilea front. Atunci când a luat decizia finală în această problemă, nici măcar diplomația britanică, care avea mult simț practic, nu putea face altceva decât să *recunoască rolul de conducător militar al sovieticilor* în regiunea balcanică⁷⁵. Acest lucru nu a însemnat însă că ar fi recunoscut și introducerea orânduirilor de tip sovietic⁷⁶. În sfârșit, datorită *lipsei susținerii militare americane* și a faptului că în toamna anului 1944 Armata Roșie „a eliberat” deja capitalele a trei state balcanice, Churchill a fost constrâns să salveze ceea ce se mai putea salva: cel puțin o parte a Balcanilor și Grecia – cea mai importantă țară pentru britanici – să rămână în afara sferei de influență a sovieticilor⁷⁷.

Revenirea și reinstalarea administrației românești în unele regiuni din Transilvania de Nord

Insurecția de la București din 23 august 1944 *i-a găsit nepregătiți* pe unii dintre maghiarii din Transilvania de Nord⁷⁸ (dar până și pe membrii elitei militare și politice⁷⁹), deși toată vara soseau din România diverse știri răzlețe legate de faptul că țara – urmând exemplul italian – „va ieși” din război în scurt timp. (Pentru situația din Ungaria este caracteristic faptul că premierul Sztójay, căzut la pat, și ministrul adjunct de externe, Mihály Jungert-Arnóthy, de asemenea bolnav, au fost înștiințați privind evenimentele de la București prin regentul Horthy, care a aflat de ele de la postul de radio londonez⁸⁰). În declarația sa, noul cabinet de la București a trasat obiectivele politice interne și externe ale țării, atrăgând atenția, printre altele, și asupra continuării luptei alături de aliați „pentru eliberarea Transilvaniei de Nord

73 Citat: Gyarmati, 1997, p. 470.

74 Generalul Dwight D. Eisenhower și George Marshall, șef al Marelui Stat Major, au respins de mai multe ori ideea debarcării în Balcani, deoarece au bănuit că Churchill are în vedere doar interesele imperiale britanice.

75 În noiembrie 1944, Churchill s-a întâlnit cu De Gaulle, căruia – oarecum cinic – i-a spus: „În ceea ce privește Uniunea Sovietică, aceasta este un uriaș care de mult timp este înfometat. Astăzi nu poate fi împiedicat să mai mănânce, deoarece a ajuns până în mijlocul turmei de victime”. Cf. Bán, 2000, p. 32.

76 Mezei, 2001, (Befolyás vagy hegemonia? [Influență sau hegemonie?]) 39, și Garson, 1979.

77 Gaddis, 2001, p. 41.

78 Evident, au fost unii care s-au așteptat la această schimbare. Într-un raport redactat probabil de László Szenczei, la sfârșitul lui 1945, se poate citi că „opinia publică maghiară inițiată se aștepta” la o „ieșire” a Bucureștiului, deoarece „având cunoștințe despre mentalitatea politică a românilor, se putea prevedea că nu există regim pe care românii să nu-l abandoneze la un moment dat...” MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratái [ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 63, dosar IV-148, 12/B-1946, („Észak-Erdély politikai helyzete a különállás idején” [“Situația politică a Transilvaniei de Nord în perioada autonomiei”]).

79 Câțiva membri ai elitei politice de atunci și-au scris ulterior memoriile. În ele, ieșirea României este descrisă unanim ca fiind „neasteptată”. Printre altele vezi: Hennyey, 1992; Lakatos, 1981. În opoziție cu ei, Lajos Dálnoki Veress, comandantul corpului de armată IX din Cluj, apoi al armatei 2 din Transilvania, scrie: „conform propriei cercetări, „ieșirea” era așteptată de către comandamentul corpului de armată încă din luna mai, și asupra acesteia a atras atenția de mai multe ori și în mod accentuat atât comandamentelor proprii centrale, cât și celor de ocupație” [adică celor germane – observația autorilor]. Vezi: Dálnoki Veress, 1974, p. 17.

80 Dálnoki Veress, 1974, p. 108.

pierdut”⁸¹. În zilele de dinainte de 30 august, noul șef al Marelui Stat Major român⁸², generalul Gheorghe Mihail, a dispus implicarea în lupta activă contra trupelor maghiare și germane din Transilvania de Nord⁸³. Șeful noului cabinet de la București, generalul Sănătescu, a somat guvernul maghiar să cedeze Transilvania de Nord, iar pentru atenționare, la 30 august, aviația română a bombardat orașele maghiare Oradea, Reghin, precum și Kecskemét și Cegléd⁸⁴.

În aceste zile au luptat cu forțele armate de apărare a granițelor nu doar trupele românești, ci și cele sovietice: încă din data de 26 au avut loc confruntări mai mici sau mai mari în numeroase puncte ale segmentului de frontieră româno-maghiar, iar primele unități sovietice *au trecut granița ungară* pe Valea Uzului. Blocajul militar realizat pe văile cursurilor de apă în direcția Ungariei (de-a lungul așa-numitei linii Árpád) a devenit în zilele următoare scena unor lupte sângeroase între trupele defensive maghiare și germane, pe de o parte, și cele ofensive sovietice, de cealaltă⁸⁵. (Inegalitatea de șanse existentă între puterile adverse este excelent surprinsă în raportul unui preot din acea vreme: „Uriase forțe armate rusești au atacat Valea Uzului. Ostașii noștri au fost împinși să se retragă. Se purtau lupte grele de pe un munte pe altul. (...) Artileria și infanteria noastră în scurt timp nu a mai avut muniții. Trimiterea întăririlor a fost dificilă, dar acestea nici nu ne stăteau la dispoziție pe liniile din interior”⁸⁶).

Conducerea militară maghiară a înțeles că Ținutul Secuiesc, care se întindea sub forma unui sac în interiorul României, nu mai poate fi menținut din punct de vedere militar, de aceea a hotărât *evacuarea populației civile și a bazei militare*. În Trei Scaune, ținutul cel mai periclitat, evacuarea populației civile a început încă de la sfârșitul lui august și primele zile ale lui septembrie. (Evacuarea din teritoriu a bazelor militare, respectiv retragerea totală a unităților formate din trupele ce se aflau în spatele liniei de apărare „G”, a început la 8 octombrie⁸⁷).

Pentru a coordona măsurile luate în cadrul operațiunilor militare și al celor de evacuare civilă a fost înființat *Comisariatul Guvernamental de Evacuare*, în frunte cu Lajos Szurmay. Comisarul, în dispoziția sa din 12 septembrie⁸⁸, a luat măsuri pentru evacuarea bazei militare din Transilvania, precum și a părților de dincolo de Tisa și a celor din nord-estul țării. Ordinul a prevăzut succesiunea bunurilor materiale și a obiectelor ce urmau să fie trimise cu primul transport și a hotărât ca populația civilă să rămână pe loc. „Depopularea”, adică evacuarea locuitorilor civili, nu putea avea loc decât în cazul în care acest lucru s-ar fi impus ca o necesitate, datorită unor

81 Mocanu, 1994, p. 250.

82 Marelui Stat Major din limba română îi corespunde Stat Major în limba maghiară – presa maghiară din epocă traduce însă prin Marele Stat Major, de aceea și noi vom folosi această expresie.

83 Începerea acesteia este confirmată de generalul de divizie Ion Dumitrache într-o telegramă din 30 august, în care informează Marele Stat Major despre faptul că unitățile de vânători de munte din subordinea sa au trecut linia de demarcație româno-maghiară și „au eliberat” primele localități. Vezi: *Ardeleanu – Irimia – Mușat*, 1984, p. 613.

84 Ravasz, 2002, p. 15.

85 Szabó, 2002, p. 181–244, *Sylvester*, 1996 și *Sebő*, 1999, p. 123–169.

86 Arhivele Arhiepiscopiei Catolice de Alba Iulia, Documentele Magistraturii Generale Episcopale din Cluj, fără nr. de înregistrare, 1944, 2353, cutia 10, documente fără nr.

87 Ravasz, 2002, p. 153.

88 Szurmay s-a referit la ordinul nr. 29, VIII, 1944 al lui Vörös János, șeful Statului Major.

manevre militare, iar „competența emiterii unei dispoziții în acest sens a fost transferată de VKF către comandamentul armatei 1, respectiv 2”⁸⁹. Administrația a fost retrasă de pretutindeni, iar intelectualii maghiari (printre care și preoții) s-au refugiat într-o mare proporție, astfel o parte însemnată a satelor a rămas fără conducători.

Datorită evenimentelor militare și a evacuărilor civile, cea mai mare parte a populației – în primul rând cea din comitatele Trei Scaune, Ciuc și Turda-Mureș – s-a refugiat de asemenea, cu toate că în marea majoritate a cazurilor nu era vorba de o plecare voluntară, ci de faptul că oamenii își părăseau casele la *presiunea* detașamentelor de jandarmi sau a soldaților germani. (La recensământul din 1941, în comitatul Ciuc trăiau 172.000 de persoane, însă cu ocazia conscripției din decembrie 1944 mai erau doar 58.000 de persoane⁹⁰). O mică parte a populației rurale s-a retras în munți, la stâne (sălașurile păstorilor din zonele montane), însă marea majoritate a plecat spre vest, călătorind în căruțe; în noiembrie-decembrie 1944, zeci de mii de refugiați rămăceau în regiunea de dincolo de Tisa (Tiszántúl), ocupată de sovietici⁹¹.

În urma refugiaților au apărut trupele sovietice și cele române; la 8 septembrie au intrat în Sfântu Gheorghe, iar în data de 11 au ocupat și orașul Miercurea Ciuc. În teritoriile „eliberate” românii se grăbeau să instituie noua administrație.

În pofida faptului că la reorganizarea administrației române scopul ar fi fost să se întoarcă în fiecare regiune cei care erau acolo și în august 1940⁹², în orașele din Transilvania de Nord au fost redirijați, de la caz la caz, unitățile de jandarmi *evacuați* din Basarabia și Bucovina de Nord⁹³. Aceeași tendință exista și în cazul unităților de jandarmerie trimise în Transilvania de Nord. Întregul personal al comandamentului de jandarmerie din Șimleu Silvaniei a fost recrutat dintre angajații refugiați sau evacuați din județele basarabene Ismail și Cetatea Albă⁹⁴. Funcționarii maghiari ardeleni, rămași pe loc sau reîntorși după scurt timp din refugiu, nu au mai avut nici o șansă de a-și păstra postul, iar conform hotărârii Ministerului de interne nr. 55.146 din 12 septembrie, chiar și funcționarii *de naționalitate maghiară* din Transilvania

89 Arhivele Naționale din România. Filiala Cluj (în continuare ANJ Cluj), Prefectura județului Cluj, fond 1379, cutia 1/1944, f. 15–19.

90 MOL, a Belügyminisztérium iratanyaga, Nemzetiségi ügyek, Erdei Ferenc iratai [ANM, Materialele Ministerului de Interne, cazuri referitoare la naționalități, documentele lui Ferenc Erdei], XIX-B-1-h, cutia 1, doc. 1. f.n.

91 Conform unui registru din 31 decembrie 1946, în interiorul granițelor Ungariei trianonice, la vremea aceea erau încă în evidență 97.520 de refugiați originari din Transilvania de Nord sau de Sud. MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 54, dos. IV-103, f. n. (Documentul ne-a fost semnalat de către d-na Profesor Enikő Sajti de la Universitatea din Szeged, pentru care îi mulțumim și pe această cale).

92 *Universul*, 20 octombrie 1944.

93 ANJ Cluj, Fondul Inspectoratului de Poliție al Județului Cluj, fond 209, (inv. 399.) doc. 801/1944, f. 2, 7, 9. Ordinul nr. 9046 al Ministerului de Interne din 14 octombrie dispune în ceea ce privește „încadrarea” funcționarilor din Basarabia și Bucovina de Nord. Acesta vine în completarea unui decret emis cu 5 zile în urmă, care îndrumă funcționarii respectivi înspre localități din Moldova, Bucovina de Sud și Transilvania de Nord. Acestora – după modelul „banilor de zonă” – le-a fost atribuită o gratificație specială.

94 ANJ Cluj, Fondul Inspectoratului de Poliție al Județului Cluj, fond 202, (inv. 399) doc. 764/1944, p. 96. La final, datorită relațiilor de putere neelucidate, acești angajați ai poliției nu și-au putut totuși ocupa locul.

de Sud, care erau angajați de către statul român și aveau cetățenie română până la acea dată, trebuiau demși din funcție⁹⁵.

Din dispoziția nr. 44.158, emisă la 11 septembrie, a Inspectoratului General al Jandarmeriei, reiese faptul că pentru restabilirea siguranței publice, pe teritoriul Transilvaniei de Nord a fost reorganizată jandarmeria, iar structura personalului stabilită – în numele centralizării – la București. Dintre dispozițiile de apărare a ordinii de stat, prima a fost organizarea serviciului de informații în ce privește „localnicii de încredere și de naționalitate română”, cu scopul „de-a identifica, aresta și interna în locurile prevăzute toate acele persoane care, în timpul stăpânirii maghiare, au persecutat sub orice formă populația românească”⁹⁶.

Prin Convenția de armistițiu, guvernul român a considerat restabilită suveranitatea României asupra Transilvaniei de Nord, iar această convingere a fost întărită și de Protocolul diplomatic militar încheiat între Marele Stat Major și Comisia Aliată de Control și semnat la 25 septembrie. Conform articolului 13 al Protocolului, semnat de general-colonel Vasili I. Vinogradov, locțiitorul președintelui CAC, și de generalul Gheorghe Mihail, șeful Marelui Stat Major, „regiunea eliberată din Ardeal care aparține României va fi considerată un teritoriu prietenesc”⁹⁷.

Întoarcerea administrației române trebuia să se petreacă cu cât mai puțin efort, de aceea era de dorit reglementarea conducerii acesteia privind teritoriile „revenite” și din punct de vedere legal. La ședința din 17 septembrie a Consiliului de Miniștri, Iuliu Maniu a înaintat un proiect în care a propus înființarea unui *comisariat al Transilvaniei de Nord*, care să fie investit cu o largă competență și *putere decizională proprie*. Deoarece politicianul național-țărănist a fost autorizat de către ministrul de externe, Nicolescu Buzzești, să desemneze membrii comisariatului, la ședința din 22 septembrie a Consiliului de Miniștri, Maniu a înaintat proiectul de lege referitor la „înființarea Comisariatului pentru Administrarea Regiunilor Eliberate din Transilvania”. Doar că acest lucru era neobișnuit, având în vedere modul învechit de gândire centralistă: Lucrețiu Pătrășcanu, ministrul justiției, cu orientare comunistă, a înaintat o propunere de modificare a proiectului de lege și a cerut investirea comisariatului doar cu o *competență consultativă provizorie*, pe motivul că proiectul de normă juridică „intensifică tendințele regionale”⁹⁸.

Disputele în jurul acestei probleme au continuat, iar la ședința din 26 septembrie 1944 a Consiliului de Miniștri Maniu, pentru a liniști spiritele, a dat un exemplu demn de urmat invocând funcționarea *Consiliului Dirigent* din 1919 de la Sibiu, deoarece – după cum s-a exprimat – nevoile locale nu pot fi satisfăcător evaluate de la București, iar șefii comandamentelor militare nu cunosc realitățile locale. Totodată, a atras atenția și asupra pericolelor *centralizării*: „cu proiectul referitor la înființarea comisariatului din Transilvania nu dorim regionalizarea. Acest aparat de stat democratic și precaut nu mai poate lucra centralizat, ci doar conform unor interese locale și legitime ale celor ce trăiesc în diferite regiuni din țară”⁹⁹.

În urma negocierilor a apărut, ca soluție de compromis, la 10 octombrie în *Monitorul Oficial* legea cu numărul 487, care a dispus înființarea Comisariatului

95 Șandru, 1999, p. 83.

96 Sălăgean, 2002, p. 66–69.

97 Mocanu, 1995, p. 62.

98 Nistor, 1983–84, p. 492.

99 Vezi documentul cu nr. 2.

pentru Administrarea Regiunilor Eliberate din Transilvania. Potrivit acesteia, comisariatul era condus de un delegat al guvernului investit cu rangul și responsabilitățile unui ministru (Ionel Pop, vărul lui Iuliu Maniu, care deținuse funcția de secretar în cadrul Adunării Naționale de la Alba Iulia de la 1 decembrie 1918) și ajutat în activitate de un secretar general (Vasile Barbu) cu un secretariat provizoriu. Sub președinția comisarului general guvernamental s-a înființat un consiliu (printre membrii săi, mai cunoscuți erau dr. Iuliu Hațieganu, rectorul Universității Regele Ferdinand din Sibiu, Petru Groza, conducătorul Frontului Plugarilor intrat în alianță cu comuniștii, Sabin Manuilă, statistician, și Iosif Jumanca, politician social-democrat din Ardeal), care dezbătea problemele din sfera de competență a comisariatului¹⁰⁰.

Comisariatul avea dreptul – conform ratificării ulterioare a guvernului și a legilor în vigoare – să ia decizii și să dea dispoziții. Astfel, a fost supravegheată reorganizarea administrației și doar acei funcționari erau reangajați pe posturi, care înainte de 30 august 1940 lucrau în Transilvania de Nord. Pe lângă toate acestea, toate instituțiile și organizațiile considerate persoane juridice, ori întreprinderile particulare funcționau numai cu aprobarea comisarului¹⁰¹. (În săptămânile care au urmat, comisariatul a elaborat mai multe norme de drept. Acestea ar fi rezolvat problema cetățeniei în așa-numitele „teritorii eliberate”, ar fi introdus jurisdicția românească, ar fi suspendat procesele în curs etc. În pofida faptului că proiectele privind decretul-lege au fost înaintate guvernului, acestea – cu siguranță datorită evenimentelor intervenite la sfârșitul lui octombrie-începutul lui noiembrie – au fost date uitării de către cei competenți). Ca reședință a instituției a fost desemnat orașul Cluj, însă, din cauza interdicției comandantului militar sovietic (vezi mai jos), aceasta a fost înființată provizoriu la București. (În ciuda acestui fapt, pe antetele actelor oficiale apărea ca sediu oficial Clujul¹⁰²).

De altfel, cabinetul de la București – dincolo de faptul că a înființat comisariatul – a încercat să facă totul în ceea ce privește integrarea cât mai rapidă a Transilvaniei de Nord din punct de vedere administrativ și economic în statul unitar român. Pentru a obține unificarea legislativă a fost extinsă valabilitatea legilor românești. Prin decretul-lege nr. 503 din 12 octombrie a fost reglementat sistemul de impozitare (cu scopul de-a introduce treptat sistemul și normele financiare românești), iar hotărârea din 13 octombrie emisă de către Ministerul de Justiție și intrată în vigoare cu aprobarea regelui prevedea că orice persoană acuzată în ultimii patru ani de o infracțiune cu caracter politic împotriva statului maghiar beneficia de amnistie, iar cazurile în curs similare au fost suspendate și procedurile suprimate¹⁰³.

Numirea funcționarilor publici din administrație era în așa măsură centralizată încât nu doar persoanele din conducerea organelor administrative județene erau

100 Nistor, 1983–84, p. 491–492.

101 ANJ Cluj, Fondul Inspectoratului de Poliție al Județului Cluj, fond 209 (inv. 399), dos. 609, f. 2, și *Faur*, 1995, p. 8–9.

102 Vezi documentele cu nr. 5 și ANIC, fondul 935, Documentele Președinției Consiliului de Miniștri, materialul guvernelor Stănescu-Rădescu, doc. 24/1944–1945, f. 34.

103 *Faur*, 1995, p. 19–24.

desemnate la București, ci și primarii orașelor au fost aleși în capitală¹⁰⁴. Unificarea țării a început încă din septembrie, odată cu reîmpărțirea unităților teritoriale¹⁰⁵, iar decizia din 23 octombrie a Ministerului de Interne include în formațiunile administrative nou înființate toate județele din nordul Transilvaniei¹⁰⁶.

Din prima declarație a lui Ionel Pop reiese că, referitor la înființarea comisariatului, maghiarii din Transilvania de Nord nu se pot aștepta la prea multe lucruri bune. Printre altele, comisarul a afirmat că „dacă maghiarii din Transilvania vor judeca și vor avea puterea spirituală de a vedea realitatea – că Transilvania va aparține întotdeauna României –, renunțând definitiv la aspirațiile și fantezmele iredentiste, vor putea participa pe deplin la destinul comun al României. (...). Dacă n-am avea această speranță, așadar, ar trebui să ne gândim la soluții extreme: *la strămutarea lor*”¹⁰⁷ (sublinierea noastră).

Unitatea Poporului, apărută la Brașov, publica încă din 26 octombrie 1944 știrea conform căreia comisarul își ocupă noul său post „în aceste zile” la Cluj. Însă acest lucru nu s-a întâmplat, deoarece până atunci a devenit clar că în capitala Transilvaniei (precum și în alte orașe mari) sovieticii *nu permit intrarea administrației românești*. Din cauză că reinstalarea administrației civile a întâmpinat mai multe greutăți, la 25 octombrie, printr-un Ordin al Consiliului de Miniștri, pe teritoriul Transilvaniei de Nord a fost instituită *administrația militară provizorie*¹⁰⁸. (Deocamdată nu s-a clarificat dacă acest lucru și faptul că în această zi au fost „eliberate” ultimele localități – anexate la 30 august 1940 Ungariei – au vreo legătură între ele). În orice caz, instituirea administrației militare a însemnat *suspendarea* provizorie a puterii și competențelor pe care le avea Comisariatul din Transilvania de Nord.

Menționăm faptul că, potrivit datelor noastre, comandamentul local al armatei române a jucat și mai devreme un rol esențial în ceea ce privește numirea în funcție a șefilor administrației locale. De exemplu, comandantul Diviziei I Vânători de Munte, ajuns la Dej, a emis la 15 octombrie un ordin prin care a hotărât cine putea să ocupe funcții de conducere în administrația orașului: „întreg personalul trebuie să

104 La 14 octombrie Flavius Lucrețiu a fost numit primarul Clujului, iar la 24 octombrie Augustin Corna a devenit primarul orașului Oradea. Vezi: *Monitorul Oficial*, Hotărârea Ministerului de Interne nr. 238, nr. 1.880 din 14 octombrie 1944, precum și *Monitorul Oficial*, Hotărârea Ministerului de Interne nr. 246, 1.943 din 24 octombrie 1944.

105 Diviziunea tradițională în județe a mai fost o dată abrogată și în 1938, prin legea administrativă, iar față de comitate, competența regiunilor a scăzut aproape la zero. Unul dintre scopurile celor 10 circumscripții teritoriale înființate atunci a fost subordonarea comitatelor locuite încă în majoritatea lor de maghiarii minoritari unor unități administrative cu majoritate românească. Vezi: Nagy, 1944, p. 182–183.

106 *Monitorul Oficial*, Hotărârea Ministerului de Interne nr. 245, nr. 9.487 din 25 octombrie 1944.

107 *Curierul*, 20 octombrie 1944.

108 *Monitorul Oficial*, Decretul de Lege nr. 6854 din 25 octombrie 1944. Conform primului articol al acestuia, până la reconstituirea comisariatului, atribuțiile administrative vor fi îndeplinite de Comandamentul de Etape. Acest lucru a atras după sine și faptul că se puteau lua măsuri și se puteau da ordine speciale. (Ion Silviu Nistor, istoric din Cluj, în studiul său din 1938, interpretează greșit ordinul din 25 octombrie și afirmă că *Moscova* a introdus administrația militară. Nistor, 1983-84, p. 496. Ziarul brașovean al UPM însă – referindu-se la *Monitorul Oficial* – publică știrea că „teritoriile eliberate” sunt sub autoritatea Comandamentului Militar General al Serviciului de Subzistență: „Până când comisarul teritoriilor din Transilvania investește în funcție autoritățile administrative civile române, și aceste regiuni se află sub autoritatea Comandamentului General al Serviciului de Subzistență”. Vezi: *Népi Egység*, 29 octombrie 1944.

aibă naționalitate română, iar maghiari sau evrei [sic!] pot fi numiți doar în cazul în care va fi nevoie de ei, respectiv în cazuri excepționale, pentru prestarea unor servicii de specialitate și doar din rândul acelor persoane care sub regimul trecut nu au avut o atitudine național-șovină antiromânească”¹⁰⁹.

În ce măsură era statornicită în această perioadă în Transilvania de Nord administrația civilă, subordonată controlului militar românesc, reiese și din raportul Comandamentului de Etape referitor la situația din 7 noiembrie 1944¹¹⁰. Conform acestuia, în patru dintre județele Ținutului Secuiesc – Trei Scaune, Odorhei, Ciuc și Turda-Mureș¹¹¹ – au reușit să-și ocupe posturile organelor oficiale românești numite de comisar: prefecții și primarii, precum și o mare parte dintre pretori, primari comunali și notari; jandarmeria a instalat posturile de jandarmi, iar armata garnizoanele. Sediul Băncii Naționale Române a fost amenajat doar la Sfântu Gheorghe, iar în cele patru județe circula atât pengő, cât și leul (cursul lor de schimb fiind 1:30). Toate școlile care până la cel de-al doilea Arbitraj de la Viena au avut ca limbă de predare română – în numele lui „restitutio in integrum” – au trecut în proprietate românească; așadar, în județele locuite în marea lor majoritate de maghiari/secui, cea mai mare parte a școlilor au fost „românizate”. Predarea, practic, nu a început, deoarece mare parte a personalului didactic vorbitor de limbă română nu a sosit încă, iar acolo unde – la dispozițiile comandamentului sovietic – școlile și-au deschis totuși porțile având cadre didactice de naționalitate maghiară, prefecții au ordonat închiderea acestora.

În ceea ce-i privește pe români, în celelalte regiuni din Transilvania de Nord situația era deosebit de *îngrijorătoare*. Pe de o parte, comisarul – după cum am mai amintit – și-a pierdut competența (ori, cel puțin din punct de vedere juridic, aceasta era neelucidată) după 25 octombrie, pe de altă parte comandanții militari sovietici locali au împiedicat funcționarea jandarmeriei și a administrației revenite, când transpunând numirile acestora în sfera propriilor competențe, prin faptul că își alegeau singuri personalul din aparatul administrativ, când emițând aprobări persoanelor alese *ad-hoc*, la inițiativă locală. Conform dispozițiilor din 11 septembrie, deja amintite, și legiunile de jandarmi de la Sighetul Marmăției, Zalău și Baia Mare și-au instalat posturi în provincie, pe lângă acestea însă, administrația civilă și garnizoanele armatei, din cauza opoziției comandanților sovietici, nu puteau fi organizate decât sporadic: la Dej și-a ocupat postul prefectul numit de comisar, dar *același lucru nu s-a mai putut întâmpla* la Cluj, Zalău, Satu Mare și Oradea¹¹². În concordanță cu raportul de mai sus al Comandamentului de Etape, Ionel Pop afirma la 9 noiembrie că deși în județele Sălaj, Maramureș, Dej și Bistrița-Năsăud funcționarii delegați de guvern lipsesc, totuși situația administrației este acceptabilă, deoarece conducerea a fost preluată de un corp administrativ format din persoane cu renume

109 ANJ Cluj, Documentele UPM ale județului Szolnok-Doboka, fond 27, doc. 1/1944, f. 2.

110 Vezi *Ardeleanu-Irimia-Muşat*, 1985, p. 220–228. și *Molnár G.*, 1993, p. 101–107.

111 Atunci, comitatele împărțite în două de cel de-al doilea Arbitraj de la Viena erau deja și oficial unite, adică granițele administrative de dinainte de 1940 erau restabilite. Reședința județului Bihor a revenit de la Beiuș la Oradea, iar județul Turda-Cluj, unificat provizoriu, a devenit din nou Turda (*Universul*, 3 noiembrie 1944).

112 *Ardeleanu – Irimia – Mușat*, 1985, p. 220–228.

din rândul românilor¹¹³, în plus și-au început activitatea și organele jandarmeriei din localităților respective.

Interpretabilitatea situației reiese din cele întâmplate la Oradea. Aici, Legiunea de jandarmi români Bihor, încă de la 15 octombrie putea să intre în oraș. Cu două zile înainte, colonelul Zaicev, comandantul militar sovietic local – referindu-se la superiorul său, generalul Cernicov – a îngăduit *provizoriu* prezența lor acolo¹¹⁴. La 29 octombrie a primit permisiunea de intrare și comandamentul de recrutare, două zile mai târziu însă, în data de 31 octombrie, generalul Cernicov – referindu-se la dispozițiile telegramei nr. 1037/3373 primită în 30 octombrie de la Moscova – a ordonat administrației române să părăsească în 48 de ore Oradea și împrejurimile acesteia¹¹⁵. (Conform raportului comandamentului de etape amintit, după cel de-al doilea Arbitraj de la Viena doar angajații CFR puteau rămâne pe loc pe întreg teritoriul județului Bihor)¹¹⁶.

Venirea administrației române, evident, era primită cu mult entuziasm de către români. S-au terminat cei patru ani, calificați de aceștia – atunci, și de atunci încolo – ca fiind anii „asupririlor horthyste”. Viața a revenit la normal: în sfârșit, puteau fi stăpâniți „pământului strămoșesc al românilor” pe întreg teritoriul Transilvaniei¹¹⁷. În afara sentimentului eliberării, considerat normal, deosebit de puternică era însă și *dorința de răzbunare*. Este de ajuns să cităm doar câțiva politicieni proeminenți ai Partidului Național Țărănesc pentru a putea demonstra acea imensă bucurie cu care a fost primită evacuarea administrației române din Transilvania de Nord de către maghiari, la 12 noiembrie 1944. De exemplu, Ioan Bozdoc, prefectul din Târgu Mureș, la sfârșitul lui septembrie, înainte să-și ia în primire postul, a afirmat: „Sunt de neînduplecat, ca bătrânul Cato, și nu încetez să repet: doresc *răfuială* totală și imediată *cu ungurii*! Acum ori niciodată!”¹¹⁸ (sublinierea noastră). Și alți politicieni ardeleni din Partidul Național Țărănesc, ca de exemplu Boșca Mălin sau Mihai Popovici, vorbeau de „*răfuială*”, ori chiar de *evacuarea* maghiarilor¹¹⁹. Nu este meritul lor că planurile politicianilor partidului țăărănesc nu se puteau pune în practică¹²⁰.

Vom încerca să redăm cu ajutorul celor două citate luate din documentele vremii sentimentele pe care le trăiau maghiarii – văzându-se din nou în situația de tolerați și retrogradați la postura de minoritar – ca urmare a evenimentelor din primele săptămâni ale *schimbărilor de imperii*.

113 În județul Maramureș a fost constituit un Consiliu Național format din personalități române proeminente, în frunte cu Petru Mihali, iar în județul Bistrița-Năsăud scaunul prefectului era ocupat de Teodor Sbârcea, numit de comandantul militar sovietic local. Vezi: *Ardeleanu – Irinia – Mușat*, 1985. 218, p. 228. și ANIC, Documentele guvernelor Sănătescu-Rădescu, fondul 935, doc. 24/1944-1945, f. 20.

114 Șandru, 1994, p. 172.

115 Vezi documentul nr. 4.

116 Vezi documentul nr. 6.

117 Lăcustă, 1995, p. 24.

118 *România Nouă*, 1 septembrie 1944. Citat de Molnár G., 1993, p. 115.

119 Printre altele vezi și numerele din 2 septembrie și din 10 octombrie al *Curierului*, ambele din 1944.

120 Menționăm că la conducerea Externelor din Budapesta, în vara anului 1945, deja după instaurarea „democraticului” guvern Groza, au ajuns informații care confirmau emiterea dispozițiilor secrete ale unor factori guvernamentali, potrivit cărora cât mai mulți unguri trebuie expulzați de către autorități de pe teritoriul Transilvaniei. Documentul este citat de Vincze, 1999, p. 73.

La 31 mai 1945, conducătorii administrației locale din Belin (Trei Scaune), în scrisoarea lor trimisă la centrul din Cluj al Uniunii Populare Maghiare, au relatat ceea ce s-a întâmplat cu ei în toamna anului 1944: „Armata română a confiscat cai, care și alimente, iar cea mai mare parte a țăranilor din sat au fost scoși la cărat de muniție și, pe rând, majoritatea bărbaților și femeilor au fost palmuiți. Sătenii români tineri au aruncat grenade în două case, i-au instigat pe țiganii din sat împotriva locuitorilor maghiari și au pus în pericol ordinea prin amenințările lor continue. (...) Jandarmeria română a adunat toți militarii fostei divizii secuiești [Forțele Secuiești de Grăniceri – obs. autorilor] care au fost lăsați la vatră de către ruși și *i-au dus în taberele de internare*, totodată, tinerii muncitori au fost arestați și închiși până astăzi [!!!] în taberele de la Teiuș, Aiud și Alba Iulia”¹²¹ (sublinierea noastră).

Despre o situație asemănătoare relatează și memorandumul Uniunii Democratice Maghiare din 11 noiembrie 1944 de la Târgu Mureș, înmănat lui Ioan Bozdoc: „Cea mai mare parte a celor care se ocupau cu organizarea administrației a venit aici cu gânduri de răzbunare: pe noi vor să răzbune ofensele săvârșite împotriva lor de statul maghiar fascist. (...) Gardiștii lui Maniu au organizat prin sate adevărate *campanii de răzbunare*, nedându-se în lături nici de la linșaj...”¹²² (sublinierea noastră).

„Campania de răzbunare” a jandarmeriei și a voluntarilor, precum și expulzarea administrației române

„Campania de răzbunare” amintită în memorandumul de mai sus se referea la atrocitățile și omorurile săvârșite pe de o parte de jandarmeria română revenită, pe de altă parte de diversele formațiuni paramilitare (care erau denumite când voluntari¹²³, când gărzile lui Maniu¹²⁴, când „batalioane fixe”¹²⁵). Oficial, acestea aveau obligația de „a identifica, aresta și interna la locurile indicate toate persoanele care persecutau sub orice formă populația românească în timpul ocupației maghiare...”¹²⁶, însă – după cum vom vedea în cele ce urmează – toate aceste formațiuni erau mai degrabă mijloace ale răzbunărilor și represaliilor locale.

Jandarmeria lua parte în primul rând la executarea *internărilor în masă*, deși în ceea ce privește atrocitățile de la Aghireș, și plutonierul de jandarmerie s-a dovedit a fi complice¹²⁷.

121 MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 61, dos. IV-145, 40.005.

122 Vezi documentul nr. 7.

123 Sunt numiți „voluntari” de către o parte a presei maghiare din epocă membrii diferitelor formațiuni paramilitare ce acționează *benevol*.

124 Opinia publică maghiară, încă de atunci și, la fel ca în zilele noastre, – într-un mod eronat –, a atribuit *toate* atrocitățile comise împotriva maghiarilor gărzilor lui Maniu, conduse de Olteanu.

125 Această denumire desemnează unitățile paramilitare formate din voluntari, mobilizate local (ceea ce reiese și din nume ca Someș, Bihor, Codru etc). Membrii acestora au îndeplinit sarcini de păstrare a ordinii în spatele frontului, dar erau obligați să colaboreze cu organele militare ce aveau competență teritorială.

126 ANIC, Documentele Inspectoratului General al Jandarmeriei, fondul 1474, doc. 2/1944–1945, f. 23.

127 Vezi mai pe larg: Gajdos Balogh Attila: Egeres. In: *Gajdos Balogh – Gál – Imreh*, 1995, p. 89–102.

În Transilvania de Nord executau internările făcând referiri la articolul corespondent din Convenția de Armistițiu, dar încă *înainte* de declarația stării de asediu împotriva Ungariei de la 7 septembrie 1944 și semnarea Convenției de Armistițiu din data de 12 au fost emise mai multe ordonanțe ale Ministerului de Interne, iar mai apoi, ca urmare a lor, o duzină de circulare, telegrame etc. ale jandarmeriei, care îi privau de drepturile și libertăți pe cetățenii români de naționalitatea maghiară și germană *din Transilvania de Sud*, iar pentru o parte din ei ordonau internarea¹²⁸. (Toate acestea – conform motivației oficiale – au fost introduse ca măsuri de securitate și *represiune*, din cauză că jandarmeria maghiară, *în ultimele zile ale lunii august*, a internat mai multe sute de intelectuali români din nordul Transilvaniei¹²⁹. Motivația „schioapătă”, deoarece oficialitățile române au început încă din 24 august să ridice o parte a populației maghiare din Transilvania de Sud – ceea ce a stârnit protestul guvernului din Ungaria, acesta exprimându-și nemulțumirea printr-un comunicat dat la 1 septembrie 1944)¹³⁰.

Din cauza evenimentelor de război, în Transilvania de Nord a început cu câteva săptămâni mai târziu deportarea în masă a populației civile. Conform dispozițiilor amintite, cu nr. 44.158, din 11 septembrie, ale Inspectoratului General al Jandarmeriei, formațiunile de jandarmerie, ocupându-și posturile în spatele frontului, au început „pacificarea” teritoriului și cercetările pentru descoperirea persoanelor acuzate de „iredentism”, precum și arestarea celor care „în timpul stăpânirii maghiare au persecutat populația românească sub orice formă”, ori au adus injurii la adresa statului român¹³¹. Conform pozițiilor formulate la consfătuirea Ministerului de Interne din 20 septembrie, convocată în vederea executării obligațiilor prevăzute în articolul 2 al Convenției de Armistițiu¹³², trebuiau trimise în taberele de internare și

128 Conform decretelor nr. 43.599 din 25 august și 12.566 din 27 august 1944, conducătorii politici, economici, mai mult decât atât, călugării și preoții din rândul maghiarimii erau arestați și deportați. Datele însumate din 30 august ale Prefecturii Județene de Jandarmerie din Alba arată că de pe teritoriul județelor Făgăraș, Sibiu, Hunedoara, Târnava Mică, Târnava Mare și Turda au fost internați în total 235 de cetățeni români de naționalitate germană și 210 de naționalitate maghiară. (ANIC, Documentele Inspectoratului General al Jandarmeriei, fondul 1474, doc. 159/1944, f. 310.) Trebuie menționat că toate acestea nu însemnau decât *începutul* deportărilor, deoarece de la Aiud, Alba Iulia și împrejurimi „abia” în preajma datei de 18 septembrie sunt adunați ostaticii maghiari, pentru a fi duși la Târgu Jiu.

129 Bethlen, 1989, p. 151–153. (În memoriile sale, Béla Bethlen menționează pe data de 24 emiterea decretului ministerial fatal, dar probabil acest lucru s-a întâmplat cu o săptămână mai târziu, deoarece afirmă că, pentru suspendarea ordonanței, după ministrul de interne, i s-a adresat imediat recent numitului prim-ministru, generalul Géza Lakatos, originar din Ardeal (secui) – iar Lakatos a fost numit de către Horthy prim-ministru abia în data de 28.

130 Vincze Gábor: *A romániai magyar kisebbség történelmi kronológiája 1944. augusztus 23. – 1956. október 22.* [Cronologia istorică a minorității maghiare din România, 23 august 1944–22 octombrie 1956], manuscris pe <http/>.

131 În telegrama nr. 44. 328 din 15 septembrie, Inspectoratul General al Jandarmeriei dispunea internarea locuitorilor cu cetățenie maghiară și germană de către comandamentele de jandarmi, cu bagaje care să cântărească max. 50 kg, la Târgu Jiu. [ANIC, Documentele Inspectoratului General al Jandarmeriei, fondul 1474, doc. 119/1944, f. 7.] Probabil, prin această dispoziție se explică faptul că, în mai multe locuri, nu doar bărbații cu vârsta de recrutare erau adunați de către oficialități, ci și femeile și copiii. De exemplu, dintre cei aproape patru mii de unguri trimiși din județul Mureș-Turda la Feldioara, aproximativ patru sute cincizeci erau minori, iar o parte dintre aceștia – la intervenția celor din Târgu Mureș – au fost lăsați acasă la începutul lui decembrie. *Szabad Szó* (Marosvásárhely), 5 decembrie 1944.

132 ANIC, fondul 1474, Documentele Inspectoratului General al Jandarmeriei, dos. 119/1944, f. 22–24.

persoanele cu pașaport maghiar din Transilvania de Nord, *exceptând pe cei de naționalitate română*.

Hotărârile luate la consfătuire aveau urmări deosebit de grave, având în vedere că de acum încolo erau trimiși în lagăre chiar și elevii cu pașaport special pentru elevi, care își vizitau pe baza unei convenții interguvernamentale româno-maghiare părinții sau rudele în Transilvania de Sud¹³³. În afară de ei erau afectate și persoanele care dispuneau de orice fel de legitimație, de exemplu vize de tranzit emise de statul maghiar.

Informații legate de internările ce afectau toate păturile sociale ale populației se pot găsi și în memorandumul din 11 noiembrie de la Târgu Mureș: „Referitor la articolul doi al Convenției de Armistițiu, oficialitățile române – conform propriei interpretări – îi arestează și îi trimit în taberele de internare pe toți bărbații, deseori împreună cu femei și copii, care au dezertat din armata română sau maghiară, aruncând armele îndreptate spre Uniunea Sovietică; pe locuitorii care au fost ridicați de către armata germană sau maghiară și care au revenit acum din toate părțile Transilvaniei de Nord; [...] pe orișicine la un denunț neinvestigat”¹³⁴.

Referitor la bărbații cu vârsta de recrutare, menționați și în memorandum, o parte dintre ei (secuii) au fost convocați pe baza ordonanței de jandarmerie din 11 septembrie, citată de mai multe ori până acum. La 19 octombrie însă, ordonanța nr. 578.832¹³⁵ emisă de Înalțul Comandament – contrar normelor internaționale – îi declară *prizonieri de război* pe dezertorii maghiari, adică pe cei care, părăsindu-și formațiunile de luptă, s-au întors la casele lor. (Deoarece o parte a secuilor luptau în așa-numitele „companii ale patriei”, adică în batalioanele de vânători sau de grăniceri ale Forțelor de Apărare Grănicerești ale Secuilor¹³⁶, după dizolvarea frontului mulți au dezertat, întorcându-se acasă. De asemenea, mulți dintre cei care făceau parte din unitățile honvezilor în retragere, „debarasându-se” de straiile militare, la revenirea jandarmeriei erau deja în mijlocul familiei lor).

Jandarmii români au capturat *cu miile* persoane ce aveau vârsta de recrutare. (De fapt, cea mai mare parte a victimelor s-a predat *de bună voie* la posturile de jandarmi, deoarece au fost anunțați că fiecare bărbat cu stagiul militar încheiat trebuie să se prezinte pentru „dovadă”). Doar din județul Trei Scaune – conform informațiilor Direcției generale a prefecturii, înființate după data de 12 noiembrie 1944 – au fost adunați mai mult de 2.000 de bărbați¹³⁷, care mai întâi au fost duși la Feldioara, apoi o parte dintre ei transportați mai departe, în lagărul de repartizare de la Focșani, iar

133 Conform unui raport al jandarmeriei din octombrie-noiembrie 1944, doar din județul Târnava Mică au fost internați 22 de elevi, între ei și copii de 7 ani. [ANIC, fondul 1474, Inspectoratul General al Jandarmeriei, doc. 113/1944, f. 203.] Acest lucru este întărit și de un raport din 28 decembrie 1944, conform căruia 215 de elevi de schimb tremură de frig fără haine călduroase de iarnă în lagărul de la Târgu Jiu. MOL, a bukaresti követség iratai (1940–44) [ANR, documentele ambasadei din București (1940–44), K 87-1944-a/I. doc. 13, f. 215.] (Documentul ne-a fost semnalat de Béni Balogh, istoric-arhivar din Esztergom. Îi mulțumim și pe această cale).

134 Vezi documentul nr. 7.

135 ANIC, Documentele Inspectoratului General al Jandarmeriei, fondul 1474, doc. 149/1944, f. 9.

136 Înființarea Forțelor Armate de Grăniceri Secui a avut loc în 1941. Comandamentul acestora a fost mutat din 1943 în subordinea corpului de armată IX din Cluj. La grănicerii secuiei erau înrolați bărbați de peste 50 de ani și tineri între 18–20 ani, care au împlinit, ori nu, vârsta de recrutare. În vara anului 1944, în cele 5 batalioane de grăniceri vânători, 12 companii de fortărețe, 8 baterii de blindate de munte și 20 de batalioane de grăniceri au luptat aproximativ 40–50.000 de secui. Vezi: *Dálnoki Veress*, 1974, p.38–41.

137 *Népi Egység*, 16 noiembrie 1944.

de acolo în Uniunea Sovietică. Mulți nu s-au mai întors din lagăre. De exemplu, la Aita Seacă, în zilele de după atrocitățile din 26 septembrie (vezi mai jos), jandarmii au adunat și au deportat în renumitele lagăre ale morții de la Feldioara aproximativ șaptezeci de bărbați, dintre care aproape nimeni nu s-a mai întors, iar dintre cei nouăsprezece bărbați deportați din Sovata s-au întors doar patru¹³⁸.

Aici trebuie amintit faptul că nu peste tot în cele 36 de lagăre de internare sau de prizonieri din țară¹³⁹ existau aceleași condiții. Astfel în ceea ce privește cele două tabere de internare mai cunoscute, pe când la *Târgu Jiu* prizonierii erau închiși în barăci bine organizate, iar în prima jumătate a anului și alimentația era suportabilă, la *Feldioara* condițiile erau dintre cele mai îngrozitoare. (O parte dintre oameni locuiau în bordeie săpate în pământ și acoperite de stuf, iar alimentația era de la început catastrofală). Din aceste motive, la Târgu Jiu, între septembrie 1944 și vara anului 1945 – conform relatărilor unor martori oculari¹⁴⁰ –, rata mortalității era destul de scăzută, în opoziție cu Feldioara, unde de la începutul lui 1945 (datorită epuizării generale și a epidemiei de tifos) oamenii mureau pe capete, *pierind aproximativ jumătate dintre deținuți*¹⁴¹.

Concentrarea în masă a bărbaților din rândul populației civile a început în Secuime, însă – în măsura în care frontul înainta și în spatele acestuia au apărut reprezentanții locali ai administrației civile românești (notari, jandarmi) – a cuprins și regiunile centrale din Ardeal, iar mai apoi împrejurimile Satu Mare-Carei. De aici, în cele două săptămâni dinaintea răsturnării frontului de la 12 noiembrie au fost adunați oamenii pentru a fi transportați pe linia Cluj-Alba Iulia la Feldioara (apoi o parte dintre ei în Uniunea Sovietică). Metodele – precum și procedurile folosite de oficialități – erau și aici asemănătoare cu cele din Ținutul Secuiesc, cel puțin în ceea ce privește *dubla măsură*: au fost concentrați doar ungurii (precum și șvabii, considerați de valoare egală cu maghiarii), iar dacă uneori, din greșeală sau prea mult zel, în transport ajungeau și români, aceștia erau lăsați în câteva săptămâni acasă¹⁴².

Vărsarea de sânge produsă de diferitele unități paramilitare cauzau mult mai puține victime din rândul maghiarilor decât internările în masă, aveau însă ecou mult mai mare.

Planul constituirii unor unități paramilitare a început la sfârșitul lunii august, când la apelul („Lupta pentru Ardeal a început”) apărut în data de 27 august 1944 în paginile publicației *Ardeaul* din București (unul dintre organele de presă instigatoare ale românilor refugiați din Transilvania de Nord) s-a început organizarea unor

138 Vezi documentul nr. 7.

139 Șandru, 1994, (Metamorfozele...) p. 16–17.

140 Vezi: Kacsó, 1985, p. 583–652. și Vita, 1998, p. 119–164.

141 Foștii deținuți consideră că numărul celor pieriți la Feldioara se ridică la aproximativ 3500–4500 de oameni. Vezi: Boros, 2002, p. 66, 111, 124, 171. Vezi și MOL, a Külügyminisztérium TÜK iratai [ANM, documente secrete ale Ministerului de Externe] România, XIX-J-1-j, cutia 18, doc. 16/b, fondul Demeter, f. no.

142 În fapt, internarea a fost folosită de unii pentru „creșterea numărului de români”: pe cei care în lagăr, înaintea unei comisii, s-au declarat români, ori au trecut la ortodoxism, *i-au lăsat acasă*. Se găsesc numeroase exemple concrete: Ferenc Imreh: *Egy szerencsés falu: Komolló* [Un sat norocos: Comolău]. În: *Gajdos Balogh – Gál – Imreh*, 1995, p. 57–62, și Boros, 2002.

„voluntari pentru Ardeal“¹⁴³, pentru „eliberarea Transilvaniei“. Sub conducerea ofițerilor pensionari ori a celor din rezervă, încă din septembrie au pornit primele trupe de voluntari, iar corespondentul publicației *Ardealul* pretindea că se îndreptau spre locul luptelor de lângă Turda pentru „a răzbuna tăcerea și umilințele celor patru ani“¹⁴⁴. În câteva zile au fost constituite – cu sprijinul Marelui Stat Major¹⁴⁵ – șapte batalioane (Ip, Treznea, Aurel Munteanu¹⁴⁶, Beliș etc.), fiecare cu câte trei-cinci sute de oameni, în mare parte români din Nordul Transilvaniei (printre care și femei), care în urma celui de-al doilea Arbitraj de la Viena au trebuit să părăsească teritoriile anexate Ungariei¹⁴⁷, erau însă printre ei și refugiați din Basarabia. La înregistrarea voluntarilor nu au fost luate în prealabil măsuri de verificare, majoritatea acestora fiind foști legionari (din Garda de Fier), infractori de drept comun, ori simpli aventurieri (Cornel Bobancă, unul dintre cei care îi conduceau, a afirmat mai târziu: zece la sută dintre voluntari erau oameni cinstiți, optzeci la sută elemente dubioase, iar cei zece la sută rămași erau escroci cu antecedente penale). Din punct de vedere militar ori nu erau instruiți, ori erau persoane excluse mai demult din armată¹⁴⁸.

Marele Stat Major a permis organizarea acestor formațiuni cu scopul ca ele să fie coordonate de Marile Unități Militare ce funcționau pe teritoriul Transilvaniei și să ia parte la *pacificarea* teritoriilor din spatele frontului, *pregătind terenul* pentru reîntoarcerea administrației¹⁴⁹. Deoarece sursele noastre prezintă doar faptele gărzii conduse de Olteanu și nu ne pun la curent cu activitățile unor detașamente de voluntari mai mari, presupunem că cea mai mare parte a voluntarilor, aproximativ 1500–2000 de oameni, care acționau cu aprobarea Marelui Stat Major, au fost răspândiți pentru întărirea posturilor de jandarmi înființate în satele din Transilvania de Nord¹⁵⁰.

Formațiunea cu reputația cea mai proastă a fost *Regimentul de Voluntari Ardeleni „Iuliu Maniu”*, condus de Gavrilă Olteanu. Olteanu însuși era refugiat din Transilvania de Nord (din Reghin), iar potrivit unui document din 1946¹⁵¹, înainte de cel de-al doilea război mondial făcea parte, probabil, din Legiunea „Arhanghelul Mihail“

143 Pentru rezolvarea problemelor organizatorice a fost înființată o comisie națională (Comisia Națională de Recrutare și Organizare), în fruntea căreia a fost pus Mihai Popovici, vicepreședintele Partidului Național Țărănesc, iar sarcinile concrete ivite au fost executate de Anton Mureșan, directorul publicației. *Nistor*, 1996, p. 144.

144 *Transilvania*, 7 septembrie 1944.

145 Sprijinul Marelui Stat Major presupunea și înarmarea voluntarilor și încredințarea unor sarcini concrete acestora.

146 Denumirea de batalioane nu putea fi întâmplătoare: Ip și Treznea, precum și numele protopopului ortodox linșat din Huedin, Munteanu, trebuiau să amintească românilor de „măcelul horthyst“ din toamna anului 1940, de „bestialitatea ungarilor“, menită să întărească spiritul răzbunării.

147 În numărul din 10 august 1944 al publicației *Ardealul* apare tabelul nominal al voluntarilor, printre care erau mulți refugiați din Oradea și Cluj.

148 *Balogh B.*, 1997, p. 158, 161.

149 Vezi documentul nr. 8.

150 Această presupunere a noastră este întărită de un raport al Legiunii de Jandarmi din județul Cluj din 29 martie 1945, care informează despre faptul că plutonierul de jandarmi din Almașu și cei patru voluntari din preajma lui, din Petrișel, au ridicat unguri sub acuzația că aceștia „sunt elemente periculoase din spatele frontului“, care „au colaborat strâns cu armata germană și maghiară“. [ANIC, Inspectoratul General al Jandarmeriei, fondul 1474, doc. 72/1945, f. 32.]

151 *Ciuceanu*, 1996, p. 108.

(Garda de Fier), membrii grupului său fiind, în cea mai mare parte, de asemenea, legionari refugiați din Transilvania de Nord.

Organizarea – susținută de oficialități – a fost începută la 6 septembrie 1944 în Brașov. Olteanu, la 13 septembrie, a cerut *permisiunea* comandamentului militar sovietic din Brașov pentru a înainta spre Țara Secuilor cu scopul „asigurării liniștii din spatele frontului” și „extinderii partizanilor dispersați în acea zonă”¹⁵².

Mai târziu, Olteanu a afirmat că „secuții (...) au dispus de cel puțin treizeci-patruzeci de mii de arme și mari depozite de muniții” și că „în cursul incursiunii noastre prin Transilvania am avut ciocniri cu ambele (?) bande. Am confiscat un număr de mai multe mii de arme, stocuri uriașe de muniții și îmbrăcăminte pe care le-am predat trupelor [regulare], iar o parte din acestea au fost date jandarmeriei și poliției. (...) În mai multe rânduri am ajutat la reinstaurarea ordinii jandarmeria și poliția, precum și armata sovietică, cu ocazia atacurilor formațiunilor de partizani care jefuiau în tot Transilvania”¹⁵³. Afirmările „căpitanului” faimos nu sunt susținute de fapte, deoarece germanii și maghiarii în retragere au golit depozitele militare, iar, pe deasupra, nici un izvor de încredere al vremii nu menționează că în regiune ar fi acționat „bande de partizani” sau ar fi existat „uriașe stocuri de muniții”.

Voluntarii conduși de Olteanu au ajuns la Sfântu Gheorghe la 15 septembrie 1944¹⁵⁴ (conform altor date la 19 septembrie¹⁵⁵), unde au și început „să facă ordine”: în oraș și în satele din împrejurimi *au jefuit și au prădat*, și erau violenți cu populația locală¹⁵⁶. La ce se puteau aștepta secuții de la voluntarii intrați în Ardeal reiese și dintr-un apel care a fost publicat în cotidianului *Dezrobirea* la 20 septembrie: „Români ardeleni! Libertatea noastră o vom recâștiga cu foc și sânge. Vom sparge temnițele maghiare, iar satele și orașele vor fi curățate de călăii nemți și unguri, vom răzbuna aspru cei patru ani de ocupație”. *Răzbușunarea grea* promisă a avut loc mai întâi la Aita Seacă.

Referitor la evenimentele sângeroase de aici, care au avut loc în toamna anului 1944, au apărut deja în 1945 două relatări total „diferite”. Una dintre variante este cunoscută din epistola lui Olteanu către Maniu datată august 1945¹⁵⁷. (Voluntarii, citați în fața tribunalului militar din Brașov, au relatat evenimentele în mod asemănător). Cealaltă variantă reiese din povestirea *martorilor oculari* din Aita Seacă, citați la tribunalul militar din Brașov (și este identică cu cele mai noi relatări din publicațiile maghiare).

Olteanu prezenta evenimentele în felul următor: „La cererea românilor din Aita Seacă am mers cu o companie la fața locului, deoarece nu vroiam să las necurmăte infracțiunile descrise. Am descoperit vreo optsprezece violări grave ale legii și am mai putut constata încă opt-zece. (...) A fost rănit un ofițer român, atacat de către frații Naghi [Nagy], și dus de către ordonanța sa la locul de prim-ajutor; unul dintre ei l-a omorât pe ofițer cu toporul: mai întâi i-a spart tibia, apoi i-a ciopârțit trupul, iar în

152 Cererea adresată comandamentului sovietic din Brașov este publicată de: Țurlea, 1996, p. 104.

153 Epistola lui Olteanu din 15 septembrie 1945 către Iuliu Maniu este publicată de: Ciuceanu, 1995, p. 112–115.

154 Țurlea 1996, p. 111.

155 Ferenc Imreh: Magyarellenes atrocitások Háromszéken [Atrocități anti-maghiare în Trei Scaune]. În: *Gajdos Balogh – Gál – Imreh*, 1995, p. 45.

156 Vezi MOL, a Külügyminisztérium TÜK iratai [ANM, documente secrete ale Ministerului de Externe] România, XIX-J-1-j, cutia 18, doc. 16/b, fondul Demeter, f. no.

157 Publicată de Țurlea 1996, p. 149–150.

sfârșit i-a aplicat o lovitură cu baltagul în cap. Asupra corpului neînsuflețit și ciopârțit în întregime s-a năpustit o femeie de șaptezeci de ani, care a pus degetul cu verighetă al ofițerului pe o piatră, i-a tăiat degetul și i-a furat verigheta. (...) Celălalt dintre frații Naghi [Nagy] a lovit ordonanța cu sapa în ceafă, acesta prăbușindu-se mort pe loc. (...) Le-am aplicat pedeapsa cu același topor cu care au săvârșit crima”¹⁵⁸.

Martori oculari maghiari povestesc însă diametral opus evenimentele. La 4 septembrie s-a dezlănțuit la marginea satului o luptă la scară redusă, întrucât o contralovitură germană a alungat unitatea militară română stabilită acolo de două zile¹⁵⁹. Din cauza atacului neașteptat al nemților, românii au suferit *pierderi mari*, care, evident, *trebuiau justificate într-un fel* în fața comandamentului militar superior: în felul acesta ar fi putut să apară acuzația că germanii ar fi fost ajutați de secuii din localitate, iar răniții din rândul românilor ar fi fost omorâți cu brutalitate. Așadar, Aita Seacă trebuia etichetat drept „sat partizan”¹⁶⁰ și pedepsit pentru a putea da socoteală în ceea ce privește numărul mare de români pierduți.

La 25 septembrie, la chemarea unor români din localitate (care au avut „de plătit o datorie” față de câțiva consăteni secui), Olteanu, cu un număr mare de oameni din unitatea lui – aproximativ șaptezeci – s-a deplasat la Aita Seacă, unde toată noaptea au jefuit, apoi a doua zi dimineață, sub ochii localnicilor adunați, au decapitat – precum în evul mediu întunecat – doi secui într-un mod brutal; au mai plătit cu viața, prin împușcare pentru păcatele lor inexistente, alte nouă persoane, dintre care două au murit mai multe zile după aceea datorită rănilor provocate¹⁶¹. (Dă de gândit faptul că în scrisoarea citată, trimisă lui Maniu, „căpitanul” aproape că se mândrește cu faptul că el i-a decapitat pe cei doi nenorociți, cu toate că la judecarea cazului în fața tribunalului militar din Brașov, martorii oculari l-au identificat pe făptașul real¹⁶²). Olteanu și tovarășii lui nu s-au dus în sat pentru a face dreptate, ci au ajutat doar la o răfuială personală premeditată, ceea ce justifică și faptul că au sosit la fața locului cu o *listă dinainte întocmită*. În sprijinul acuzelor nefondate vine, printre altele, și faptul că o parte dintre cei executați nici măcar nu se găseau în sat în timpul luptelor de la 2 septembrie¹⁶³.

La 27 septembrie, Gărzile lui Maniu și-au început marșul sângeros de-a lungul Oltului spre nord. Peste tot pe unde treceau jefuiau și prădau. La 29 septembrie au intrat în Miercurea Ciuc, unde în reședința de județ aproape pustie (la sfârșitul anului orașelul avea doar 800 de locuitori) – scotocind după „partizani și arme” – au reușit nestingheriți să devasteze zile întregi orașul, deoarece comandamentul sovietic *nu a intervenit*, deși mai mulți locuitori au fost bătuți cu bestialitate. În data de 8 octombrie, la Sândominic, s-a petrecut un caz asemănător cu cel de la Aita Seacă, doar că aici nu românii din localitate au chemat voluntarii, ci oamenii din Bicazu Ardelean, Dămuc și Tulgheș, care aveau o dispută mai veche cu cei de aici, din cauza

158 Ciuceanu 1996, p. 114.

159 Despre acest mic contraatac relatează și István Ravasz în lucrarea sa, la care ne-am referit deja. Vezi: Ravasz, 2002, p. 94.

160 MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 61, dos. IV-145, 40.005/Küm (nota din 13 iulie 1945).

161 Vezi documentul nr. 22.

162 Vezi *Népi Egység* din 18 aprilie 1945, care relatează despre procesul „gardiștilor” de la Brașov.

163 Benkő, 1995, și Gajdos Balogh – Gál – Imreh, 1995, p. 47–56.

dreptului de proprietate asupra fânețelor din hotarul satului. Așadar, probabil au crezut că această ocazie este tocmai potrivită pentru a „plăti” ofensele mai vechi. Olteanu și banda sa, sub pretextul că vor să găsească armele ascunse, la 7 octombrie au jefuit satul Sândominic, apoi, a doua zi, sub ochii sătenilor adunați, *au împușcat 11 persoane*, printre care și o femeie de 81 de ani. Olteanu, în scrisoarea sa către Maniu – deja citată –, a afirmat din nou că aceștia au fost executați pentru tănuire de arme. În schimb, realitatea a fost că la unii se găseau uniforme militare vechi, iar la alții lăzi de grenade stricate, ori puști de instruire „levente”, dar s-a întâmplat și ca una dintre victime, din cauza unei asemănări de nume, să fie executată din greșeală în locul celeilalte¹⁶⁴. Peste o săptămână – după ce comandantul sovietic al orașului Gheorgheni i-a scos sub ordin din localitate – s-au risipit, iar Olteanu s-a retras în Munții Călimani, unde a devenit unul dintre conducătorii organizației armate secrete anticomuniste denumită *Haiducii lui Avram Iancu*. Sustinea sus și tare că „lupta împotriva comunismului, a evreilor și a ungarilor”¹⁶⁵.

Însă cu aceasta nu s-au terminat suferințele maghiarilor din Transilvania de Nord, atrocități împotriva locuitorilor maghiari având loc și în afara Ținutului Secuiesc. Terorizarea acestora se desfășura, în primul rând, în satele cu populație mixtă din județele Cluj și Dej¹⁶⁶. Pe baza proceselor verbale înregistrate după expulzarea administrației române la centrul Uniunii Populare Maghiare din Cluj se cunosc până acum peste șaizeci de crime. De exemplu, la *Aghireș*, jandarmii și românii din localitate au omorât *șaisprezece maghiari, iar la Huedin unsprezece*¹⁶⁷. (Acestor civili nevinovați cărora li s-a luat viața atunci li se mai adaugă și crimele din Transilvania de Sud: în data de 23 și 24 septembrie, în Valea Crișului Negru, la Ginta, Remetea și Hălmăgel *au fost omorâte în total 88 de persoane*, pe de o parte de către Grupul 3 Vânători de Munte ce ocupa zona, pe de altă parte de soldații *Batalionului fix Someș*, care înaintau împreună cu acesta¹⁶⁸).

Crimele (în special brutalitățile de la Aita Seacă) au devenit foarte repede cunoscute nu doar în Ardeal, ci și la București și în Ungaria, mai mult decât atât, cu o oarecare întârziere, vestea acestora a ajuns și la guvernele occidentale. Acest lucru, însă, nu corespundea deloc cu planurile de la București. Pe de o parte se temeau că „excesul de zel al puterii voluntarilor ar putea determina măsuri represive asemănătoare din partea maghiarilor, îndreptate de această dată împotriva românilor”¹⁶⁹. Pe de altă parte exista temerea că în ceea ce privește viitoarele tratate de pace, stăpânirea română *ar putea deveni incertă* în Transilvania de Nord, dacă marile puteri „făuritoare de pace ar afla că pe teritoriile administrate din nou de autoritățile române sunt persecutate naționalitățile”.

164 Ferenc Imreh: Csíkszentdomokos: a havasiak bossúja? [Sândominic: răzbunarea moșilor?]; In: *Gajdos Balogh – Gál – Imreh*, 1995, p. 64–69.

165 *Troncota*, 1995, p. 121.

166 Vezi documentul nr. 22 și MOL, a Külügyminisztérium TÜK iratai [ANM, documente secrete ale Ministerului de Externe] România, XIX-J-1-j, cutia 18, doc. 16/b, fondul Demeter, f. no.

167 Însumare făcută conform unor procese verbale din epocă. Vezi documentul nr. 48.

168 Mária Gál: Dél-Erdély [Transilvania de Sud], In: *Gajdos Balogh – Gál – Imreh*, 1995, p. 107–118.

169 ANIC, fondul 935. Documentele Președinției Consiliului de Miniștri, materialul guvernelor Sănătescu-Rădescu, doc. 24/1944–1945, f. 34.

Crimele au devenit incomode și datorită unor cauze *politice interne*. Organizațiile politice românești de stânga, care făceau parte din *Frontul Național Democrat* (FND),¹⁷⁰ au reușit să se folosească de faptul că numele lui Maniu „s-a întinat” din cauza crimelor (cu toate că la el ajungea doar ulterior vestea acestor crime)¹⁷¹. Conform unei consemnări din 23 noiembrie 1944, Partidul Comunist „a reușit să exploateze atitudinea lui Maniu și s-l prezinte ca un susținător al faptelor reacționare, șovine și antisovietice. Această părere și-a însușit-o atât presa, cât și radioul sovietic, astfel, domnul Maniu este atacat nu doar de Partidul Comunist, ci – în mod deschis – și de către Uniunea Sovietică”¹⁷².

În realitate lucrurile s-au petrecut astfel. Crimele voluntarilor erau folosite și de Uniunea Sovietică – în afara Partidul Comunist Român –, conform *propriilor interese*.

Cu toate că Molotov, în declarația sa din 25 august dată postului de radio, a declarat că Uniunea Sovietică nu încearcă să schimbe regimul politic și social din România, totuși evenimentele din lunile următoare dovedesc chiar contrariul acestei afirmații. Rezistența cooperării partidelor din cadrul guvernelor conduse de Sănătescu a fost greu încercată datorită proiectului de platformă-program al PCR din 25 septembrie, deoarece partidul, prin această ofertă, a încercat să preia conducerea vieții politice¹⁷³. Din cauza răspunsurilor negative categorice ale partidelor istorice, precum și a slabei susțineri din partea maselor¹⁷⁴, PCR n-a reușit însă să preia puterea *prin forțe proprii*. Criza guvernamentală declanșată odată cu ieșirea din guvern a comunistului Lucrețiu Pătrășcanu și a social-democratului Constantin Titel Petrescu, la 18 octombrie, a fost însă soluționată la 4 noiembrie, prin investirea celui de-al

170 Frontul Național Democrat/FND (Országos Demokrata Arcvonal/ODA) apare în textele maghiare din epocă și sub denumirea de „Nemzeti Demokrata Front”. Din această grupare făceau parte PCR, PSDR, UPM, Frontul Plugarilor și alte câteva „filiale” comuniste mai mici, precum și „partide satelit” (Uniunea Patrioților, Apărarea Patriotică etc.).

171 Pe o foaie volantă apărută cândva în perioada de după crimele de la Aita Seacă, antimaghiară într-un mod violent, Olteanu și formațiunea sa afirmă că cu mândrie că poartă numele lui Maniu („Batalionul nostru poartă numele lui Iuliu Maniu, un om sfânt pentru noi”), apoi declară amenințător: „Nu putem uita mărșăviile trecutului. Nu putem uita masacrările ungarilor. Nu putem uita profanarea caselor românești rămase sub teroarea bestiile lui Attila. (...) Nimeni nu ne va convinge de faptul că ucigașii de la Ip și Treznea, cei care l-au masacrat pe protopopul Munteanu și, în septembrie 1944, la Aita Seacă, i-au omorât cu cazmalele pe ostașii răniți, se vor schimba de pe o zi pe alta, devenind sfinți. Aceștia trebuie căutați și pedepsiți. În sfârșit, trebuie să înțeleagă că Transilvania este al românilor și numai al lor”. Publicat de: *Nastasă*, 2002, p. 82–84.

172 Arhivele Serviciului Român de Informație, fondul „D”, doc. 4205, f. 219–226. În limba maghiară publicat de: *Romániai Magyar Szó*, 18 martie 1999.

173 Proiectul platformă-program în sine ar fi fost, probabil, acceptabil pentru cele două partide, dar nu și faptul că în Frontul Național Democrat ar fi ajuns în minoritate față de cele două partide muncitorești și față de „partidele satelit” comuniste.

174 PCR, în momentul „ieșirii” – conform cercetărilor de până acum – a avut cu puțin peste o mie de membri înregistrați. Cu toate că în săptămânile și lunile care au urmat a crescut rapid numărul membrilor de partid, în toamna anului 1944 acesta era încă prea slab pentru a putea prelua puterea, deoarece chiar și în februarie 1945 avea doar 16.000 de membri. Însă după aceea a crescut atât de rapid numărul lor, încât într-o lună acesta s-a dublat, iar până în iulie a ajuns la 100.000 de persoane. Compară: *Deletant*, 1997, p. 28, și *King*, 1980, p. 66.

doilea cabinet Sănătescu¹⁷⁵. Tocmai din acest motiv, PCR a făcut totul pentru discreditarea formei de guvernământ, prezentând-o ca nepopulară și „reacționară”, iar prin încercarea de a prelua puterea, s-a străduit să atragă atenția asupra grozăviilor lui Olteanu și ale bandei sale („vărsarea de sânge și distrugerile din Ardeal se datorează și guvernului, deoarece evenimentele s-au petrecut sub protecția acestuia” – scria una dintre publicațiile partidelor românești de stânga)¹⁷⁶, găsind un bun motiv pentru atacurile împotriva guvernului. Iar Moscova, punând în practică milenarul dicton *divide et impera*, a încercat să obțină în favoarea ei o schimbare pozitivă în cadrul politicii interne românești, prin a pune pe tapet problema statutului Transilvaniei de Nord, căutând totodată să obțină cât mai rapid îndeplinirea cerințelor economice, la fel de importante.

Prin toate acestea – după cum arată analiza ulterioară a evenimentelor –, sovieticii doreau să obțină expulzarea administrației române din Transilvania de Nord. Primul semn de avertizare a ajuns la București la sfârșitul lunii octombrie: după cum am mai amintit, la 31 octombrie, generalul Cernicov – invocând un ordin telegrafic din data de 30 – a expulzat administrația românească de la Oradea și din împrejurimi¹⁷⁷. Peste o săptămână, la 7 noiembrie, Teofil Vescan senior, prefectul de Cluj, numit cu acordul sovieticilor, a dat de știre populației prin afișe că „Partea eliberată a Transilvaniei de Nord, precum și orașul cu întregul județ Cluj, va intra sub administrația trupelor sovietice de ocupație”¹⁷⁸. După trei zile, la 10 noiembrie, comandantul trupelor sovietice locale s-a înfățișat înaintea prefectului de Turda-Mureș, Ioan Bozdoc, „comunicându-i că administrația va intra sub autoritatea armatei sovietice, iar prefectul, dacă vrea, va putea să-și continue munca și pe mai departe, dar fără să reprezinte puterea supremă [românească]”¹⁷⁹. Totodată, l-a informat că armata, jandarmeria și poliția vor părăsi orașul. Bozdoc a cerut în zadar amânarea dispoziției. În aceeași zi, Aurel Țețu, prefectul de Ciuc, a primit de la comandantul armatei sovietice același ordin, „de-a îndepărta în 48 de ore toată administrația românească din județul Ciuc”. A doua zi, adică în data de 11, sovieticii au comunicat oficial comisarului Ionel Pop că detașamentele jandarmilor din județele Ciuc, Odorhei și Trei Scaune au fost expulzate din regiunile respective. Cu o zi înainte, Nicolae Rădescu, șeful Marelui Stat Major, a cerut ajutorul lui Malinovski, președintele Comisiei Aliate de Control, rugându-l să ordone comandanților militari sovietici din Oradea și Cluj să participe, conform articolului 17 al Convenției de Armistițiu, la introducerea administrației române¹⁸⁰.

Cu asemenea antecedente, s-au așezat la masa tratativelor, în data de 12 noiembrie, Andrei J. Vișinski – adjunct al comisarului poporului pentru Afaceri Externe, aflat la

175 *Constantiniu – Chipere*, 1995, p. 13. Criza guvernului a fost provocată și de polarizarea petrecută în viața politică internă din România. În timp ce partidele istorice încercau să-și crească popularitatea, iar cele de stânga să obțină puterea, Sănătescu și guvernul militar condus de acesta, apărut din neant, au rămas aproape fără nici un sprijin. *Fischer-Galați*, 1998, p. 101–103.

176 *România Liberă*, 6 noiembrie 1944.

177 Vezi documentul nr. 4.

178 Vezi documentul nr. 6.

179 Vezi documentul ANIC, fondul 935. Documentele Președinției Consiliului de Miniștri materialul guvernelor Sănătescu–Rădescu, doc. 24/1944–1945, f. 34.

180 Arhivele Ministerului de Externe Român, documentele României din cel de-al II-lea război mondial, fondul 71/1939, E. 9. (1939–1947), vol. 189, f. 232.

București – și conducătorii locali ai Comisiei Aliate de Control, cu reprezentanții guvernului (Sănătescu, Groza, Vișoianu). Tema discuțiilor¹⁸¹ a fost, în parte, aceeași problemă asupra căreia Vinogradov se pronunțase deja, prin memoriul¹⁸² său din 3 noiembrie: *îndeplinirea tardivă a unor condiții de armistițiu*. După scurte explicații, prim-ministrul a trecut la problema expulzării administrației românești din Transilvania de Nord¹⁸³: pe de o parte dorea să mai amâne executarea acesteia, pe de altă parte a cerut explicații lui Vișinski în ceea ce privește articolele 17 și 19 ale Convenției de Armistițiu. Adjunctul comisarului de externe pur și simplu *a negat*, pe de o parte, că el sau Vinogradov ar avea cunoștință despre ordinul de expulzare, iar pe de altă parte a amintit faptul că „în Ardeal a apărut un oarecare detașament armat”, autointitulat „Gărzile lui Maniu”, care „a săvârșit delikte samavolnice”. Groza a promis că detașamentul lui Olteanu va fi dizolvat, iar Sănătescu s-a angajat că obligațiile economico-financiare impuse de Convenția de Armistițiu vor fi „cât mai degrabă” îndeplinite, dar Vișinski a rămas de neînduplecat. A afirmat că „etapele, momentul și termenii restituirii Transilvaniei vor trebui stabiliți separat, iar predarea puterii către administrația română trebuie să se petreacă, de asemenea, în mod organizat și nu unilateral și arbitrar”, atrăgând totodată atenția asupra faptului că îndeplinirea articolului 19 din convenție (ce prevedea ca Transilvania de Nord să fie restituită Bucureștiului) depinde de executarea paragrafelor 10-12.

Cât de serios era Vișinski în ceea ce privește afirmațiile de mai sus, guvernul a putut afla *încă din aceeași zi*: Vinogradov și Vasiliev, șeful Statului Major, au declarat într-o adresă trimisă lui Sănătescu că „în Transilvania eliberat de Armata Roșie este interzisă introducerea administrației române”¹⁸⁴, iar aparatul de stat trebuie retras în spatele graniței punctului de „belvedere”.

Punctul de vedere prezentat la reuniunea din 12 noiembrie, precum și textul adresei confirmă verosimilitatea faptului că sovieticii *nu din cauza atrocităților* unor formațiuni paramilitare au expulzat administrația română. Toate acestea nu vin în contradicție cu faptul că, din surse dispersate, se știe că în această perioadă comuniștii maghiari din Cluj, invocând atrocitățile antimaghiare, au întreprins diferite acțiuni pentru a favoriza îndepărtarea administrației române¹⁸⁵. Aceste

181 Vezi documentul nr. 8.

182 Szabad Szó (Timișoara), 5 noiembrie 1944, și Neagoe, 1996, p. 118.

183 Totodată, din partea română s-a pus în discuție și problema administrației sovietice din Moldova, deși clarificarea acesteia nu a fost considerată atât de importantă. Vezi: documentul nr. 8.

184 Vezi documentul nr. 9. Burton Y. Berry, reprezentantul SUA în România, a înștiințat – prin informațiile externe române – Departamentul de stat abia în 29 noiembrie. Foreign Relations of United States, 1944, vol. IV. Europa, Washington, 1966, p. 270.

185 Ildikó Lipcsey – fără a indica sursa – afirmă că „din cauza riscului la care era expusă populația maghiară din Transilvania de Nord, din partea Secretariatului Teritorial din Ardeal al PCR, József Nemes s-a deplasat la sovietici [la Malinovski? – obs. autorilor] pentru a-i informa” despre atrocități. La Edgár Balogh putem citi despre faptul că „ne-a fost trimis de către CAC un ofițer sovietic, care a *preluat personal din mâna mea* la sediul MADOSZ *procesul verbal despre crime* și s-a întors cu el la București. Nu a trecut nici o săptămână și Armata Roșie, într-un mod cu totul neașteptat pentru noi, a introdus în Transilvania de Nord administrația militară, expulzând (...) de pe întregul teritoriu al Transilvaniei de Nord (...) administrația română” (sublinierea autorilor). Și Yehuda Lahav se referă la o sursă diplomatică engleză din vara anului 1945 conform căreia „populația maghiară a trimis o delegație la comandamentul armatei sovietice pentru a se plânge de gărzile lui Maniu”. Lipcsey, 1998, p. 14, Balogh E., 1992, p. 114, Lahav, 1989, p. 144.

acțiuni, iar mai pe urmă dispozițiile referitoare la expulzare, au putut crea *impresia* că cele două lucruri se leagă între ele.

La 12 noiembrie, Vișinski îi spunea lui Sănătescu că pentru două zile se suspendă executarea expulzării, însă a doua zi, chiar în mijlocul celei de-a 13-a ședințe a Consiliului de Miniștri¹⁸⁶, a sosit la prim-ministru o nouă adresă, conform căreia *trebuie imediat începută retragerea administrației intrate în Transilvania de Nord*, neputând rămâne decât căile ferate și poșta. Oficiile funcționarilor publici erau așezate în apropierea granițelor punctului de „belvedere” din 30 august 1940, în județele Târnava Mică, Târnava Mare, Sibiu și Arad. La 14 noiembrie, Consiliul de Miniștri a emis și un comunicat prin care invită populația din Transilvania de Nord să rămână calmă, la locurile ei și să-și continue munca, deoarece „dispozițiile de expulzare nu se referă decât (...) la autorități”¹⁸⁷. Motivul emiterii acestui comunicat poate fi faptul că în această perioadă s-au răspândit tot felul de zvonuri. De exemplu, raportul Biroului de cenzură de la Turda, trimis la București la 6 noiembrie, informează forurile competente despre faptul că „guvernul de stânga din Budapesta [sic!] a propus ca tot Transilvania să fie declarat republică sovietică, dar cu două capitale, una la Cluj, pentru maghiari, iar alta la Sibiu pentru români”¹⁸⁸. La 7 noiembrie deja raportează că „în cercuri bine informate de la Cluj” se zvonește că „din Moscova a fost numit un Guvernator al Transilvaniei”¹⁸⁹. Raportul postului de jandarmi din Iclod, din 9 noiembrie, confirmă informațiile de mai sus: „corespunzător relațiilor preotului român din localitate, aflat la Cluj zilele trecute, în oraș s-a ținut o conferință, iar Guvernatorul Sovietic al Transilvaniei a sosit la Cluj”¹⁹⁰ (sublinierea noastră). Evident, aceste vești nu erau deloc fondate.

La București s-a îndeplinit foarte repede una dintre cerințele părții sovietice: încă la 12 noiembrie, Marele Stat Major a ordonat dizolvarea detașamentelor de voluntari. Ulterior, guvernul Sănătescu a încercat să retragă „dispoziția” de expulzare: la data de 14, printr-o lungă adresă, trimisă lui Vinogradov (în care s-a declarat că voluntarii au fost trași la răspundere) – referindu-se la articolele 17 și 19 din Convenția de Armistițiu – s-a cerut modificarea deciziei fatale¹⁹¹. Malinovski, președintele CAC, în răspunsul său – adresat lui Sănătescu – din data de 20 noiembrie, afirmă că „reinstalarea administrației românești nu este posibilă până la semnarea tratatului de pace”¹⁹².

După răspunsul lui Malinovski, ce nu promitea prea multe lucruri bune pentru partea română, telegrama din 30 noiembrie a Comisiei Aliate de Control a liniștit spiritele. Vinogradov afirma în aceasta că articolul 19 din Convenția de Armistițiu se exprimă indubitabil în legătură cu problema Transilvaniei de Nord și nu începe nici o îndoială în ceea ce privește „claritatea și exactitatea” acestuia, dar a menționat că „acest articol nu rezolvă problema termenului și a modului de instaurarea a administrației românești pe teritoriul Transilvaniei de Nord. Această chestiune

186 Procesul verbal al Consiliului de Miniștri publicat de: *Expres Magazin*, 1991, nr. 33.

187 Comunicatul guvernului – referindu-se la postul de radio din București – a fost publicat de numărul 15 din 1944 al *Népi Egység* apărut la Brașov.

188 ANJ Cluj, fondul Oficiului de Cenzură Turda-Cluj, doc. 9/1944-1947, f. 8.

189 Ibidem, f. 11.

190 ANJ Cluj, fondul Inspectoratului de Jandarmerie Cluj, doc. 63/1944-1945, f. 29.

191 Arhivele Ministerului de externe Române, documentele din cel de-al II-lea război mondial, fondul 71/1939. E. 9. (1939–1947), vol. 189. f. 213–218.

192 *Turlea* 1996, p. 125–130.

trebuie soluționată între România și Uniunea Sovietică *pe calea tratativelor*, dar a menționat că „acest lucru este strâns legat de îndeplinirea *tuturor condițiilor* incluse în Convenția de Armistițiu din 12 septembrie 1944”¹⁹³ (sublinierea noastră).

Orașul Cluj – centru al aspirațiilor autonomiste

Clujul, capitala Transilvaniei de Nord, a jucat un rol deosebit de important în cele câteva luni de administrație militară sovietică, deoarece aici s-a încercat stabilirea unor direcții destinul întregii regiuni. În toamna anului 1944, în principal, patru grupări ale „frontului popular” au influențat evenimentele: mai întâi Consiliul Național Maghiar din Transilvania, apoi, după 11 octombrie, Consiliul Sindicatelor, Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România/Uniunea Populară Maghiară și Consiliul Central Consultativ al Frontului Național Democrat din Transilvania de Nord. Premisele înființării *Consiliului Național Maghiar din Ardeal* au existat încă de pe la sfârșitul lui august. În acele zile, câțiva reprezentanți ai *Partidului Ardelean*¹⁹⁴ – practic destrămat după 19 martie 1944 –, personalități de seamă din conducerea locală a Partidului Social-Democrat din ilegalitate și ale Partidului Păcii (succesorul Partidului Comunist-Muncitoresc din Ungaria, „rebotezat” în 1943), scriitori, fețe bisericești, reprezentanții meseriașilor și comercianților maghiari au purtat mai multe discuții în vederea salvării Transilvaniei de Nord, ignorând orice concepție legată de politica partidului sau ideologie¹⁹⁵. Ca obiective și-au fixat, nici mai mult nici mai puțin ca, de exemplu, oprirea expulzărilor și a demontării utilajelor din fabrici și uzine, păstrarea universității, declararea Clujului drept oraș deschis, stoparea valurilor de refugiați și – ceea ce era cel mai important – obținerea acordului celor mai înalte cercuri politice maghiare, în primul rând al regentului Miklós Horthy, în ceea ce privește încheierea cât mai rapidă a războiului. La sfârșitul lui august 1944, contele Béla Teleki, președintele Partidului Ardelean, apoi celelalte două personalități din conducerea partidului, Imre Mikó și Sándor Vita, au făcut un drum la Budapesta, iar aici, cerând audiență la Horthy, au încercat să-l convingă pe acesta să urmeze „exemplul românesc”. Regentul însă – invocând prezența trupelor de ocupație germane –, le-a spus că „nu crede să fi sosit timpul pentru trecerea de

193 *Țurlea* 1996, p. 133–134.

194 Partidul Ardelean a fost constituit după cel de-al doilea Arbitraj de la Viena de către cei 40 de deputați din Transilvania de Nord „chemați” în parlamentul de la Budapesta în primăvara anului 1941. Deoarece, din cauza războiului, conducerea partidului nici dacă ar fi vrut nu ar fi putut să-și organizeze o rețea serioasă în provincie, PA poate fi considerat mai degrabă un club politic decât un adevărat partid de masă. Sándor Vita, una dintre personalitățile din conducerea partidului, cu decenii în urmă fusese de părere că membrii acestuia, extrem de eterogeni, nu erau unitari decât într-un singur lucru: „nu vroiau să fie asimilați de către Partidul Maghiar al Vieții, partidul de guvernământ, ci doream să ne păstrăm independența...”. Interviu este publicat de *Bokor*, 1982, p. 206.

195 Un grup al comuniștilor maghiari din Cluj, încă de la mijlocul lunii iunie 1944, a luat legătura cu aripa „progresistă” a Partidului Ardelean. Vezi: *Pomogáts*, 1981, p. 53–62, *Bokor*, 1982, p. 207, *Balázs*, 2003, p. 336–349 (Epistola lui Imre Mikó din 25 octombrie 1949 către Edgár Balogh). În fragmentele de memorii ale lui Lajos Jordáky, rămase în manuscris, poate fi citit că Béla Teleki și Lajos Dálnoki Veress s-au întâlnit cu el pentru a se informa, precum și cu cealaltă personalitate cunoscută a comuniștilor maghiari locali, Jenő Kovács Katona, încă din data de 26 august. EME Kézirattára [SMA Manuscrise], fondul Jordáky Lajos, f. n.

partea inamicului”¹⁹⁶. În plus, Vita și colegii săi – după ce au vizitat mai mulți membri ai guvernului Lakatos – aveau impresia că acești oameni încă speră (trăiesc iluzia) că țara va fi salvată de la catastrofă de „linia anglo-saxonă”¹⁹⁷. Vita, la 6 septembrie, a discutat și cu tânărul Miklós Horthy. După ce i-a înmănat o listă cu dorințele celor din Transilvania de Nord, a afirmat: „dacă nu se iau măsuri urgente în ceea ce privește armistițiul, atunci Ardealul va fi nevoit să acționeze singur!”¹⁹⁸ (Peste două zile, Teleki, invitat la Consiliul de miniștri, a spus că „dacă trebuie să se renunțe la Ardeal, atunci, pentru a împiedica crimele săvârșite împotriva secuilor”, grupul de la Cluj „trebuie să ajungă la un consens cu comuniștii români”¹⁹⁹.)

Însă conducerea din Budapesta, în loc să fi acționat imediat, a ezitat în continuare, mai mult decât atât, cedând solicitărilor germane și nesocotind dorințele celor din Transilvania, declanșat o ofensivă împreună cu trupele Wehrmachtului în regiunea Arad și Turda, în zilele de 3 și 5 septembrie 1944²⁰⁰, punând astfel într-o situație dificilă maghiarimea din Transilvania de Sud²⁰¹.

Unul dintre rezultatele cele mai importante ale discuțiilor de la Cluj, de la sfârșitul lui august, a fost faptul că s-a constituit o grupare politică intitulată *Consiliul Maghiarilor Ardeleni*²⁰² (potrivit unor surse, a fost înființat *pro forma* abia în 16 septembrie²⁰³), care s-a impus în săptămânile următoare ca organizație competentă, în stare să acționeze. Ca președinte (la propunerea episcopului reformat János Vásárhelyi) a fost ales Béla Teleki, iar în comitetul executiv au figurat Lajos Jordáky, Imre Mikó și

196 Bokor, 1982, p. 213.

197 Se pare că existau mari diferențe între elita politică maghiară și cea română de atunci în ceea ce privește capacitățile lor de identificare a unor situații. Cu toate că, evident, și gruparea lui Maniu ar fi dorit ca trupele anglo-saxone să ajungă primele la granițele țării, deoarece, în acest caz, cu ei s-ar fi încheiat Convenția de Armistițiu, totuși ei au reușit să renunțe din timp la această iluzie.

198 Bokor, 1982, p. 215.

199 *Dálnoki Veress*, 1974, p. 111.

200 Ravasz, 2002, p. 154–240, *Dálnoki Veress*, 1974, p. 72–193. *Koszorús*, 1987, și *Károly*, 1945 (Asupra începerii atacului din Transilvania de Sud, Consiliul Superior de Apărare a Țării a luat decizia încă din 1 septembrie 1944).

201 În urma atacului din Transilvania de Sud, flacăra antimaghiară a devenit – dacă se poate spune – și mai puternică. Din cauza luptelor, mai mulți maghiari din Turda, Aiud și Arad s-au văzut nevoiți să se refugieze, iar alții au fost adunați de autoritățile române și internați. Vezi: *Károly*, 1945.

202 Lajos Jordáky, în memoriile sale incomplete scrise la mijlocul anilor șaptezeci, afirmă că în data de 29 august, la sediul Cercului Ardelean din Cluj, în jur de 30-40 de reprezentanți ai Partidului Ardelean, ai Partidului Independent al Micilor Gospodari, ai Partidului Păcii, ai social-democraților, organizațiilor economice, sindicatelor, cooperărilor și grupărilor sociale, ai universității și ai bisericilor au înființat *Consiliul Frontului Ardelean Independent*. Din conducere făceau parte Edgár Balogh, Lajos Jordáky și Jenő Kovács-Katona, dr. Lajos Csögör și János Demeter, Béla Teleki, Sándor Vita, dr. Dezső Miskolczy, dr. Haynal Imre, gr. Bánffy Miklós, Tamási Áron, Kiss Jenő, László Szabédi, Géza Nagy, precum și József Venczel. Deocamdată nu este elucidat dacă acest consiliu – nementionat de nici o altă sursă până în prezent – a fost într-adevăr constituit. Există posibilitatea ca, dintr-o oarecare cauză, acesta să fi fost desființat, dar nu este exclus nici faptul că Jordáky s-a gândit la Consiliul Maghiarilor Ardeleni. Vezi Manuscrisul: EME Kézirattára [SMA Manuscrise], fondul Jordáky Lajos, manuscrisul cu titlul: „Emlékezések fonalán” [Pe firul amintirilor].

203 După părerea lui Edgár Balogh s-au făcut demersuri și pentru stimularea înființării „în paralel a unui Consiliu al Românilor Ardeleni”, dar „n-au reușit să obțină, decât scoaterea politicianilor români arestați [Emil Hațieganu și Aurel Socol – obs. autorilor] din mâinile nemților...” *Balogh E.*, 1992, p. 111.

Andor Járósi. Concret, și nu *pro forma*, Consiliul Maghiarilor a trimis regentului Miklós Horthy, la 9 septembrie, un *Memorandum*²⁰⁴ cu sens ultimativ, în care a susținut hotărât ca Ungaria să ceară *urgent armistițiul* aliaților, țara să nu fie transformată în câmp de luptă, iar Clujul să fie predat fără rezistență²⁰⁵, precum și ca populația, echipamentele industriale și instituțiile publice să nu fie dislocate, iar față de români să se manifeste o politică de reconciliere. Memorandumul, conform afirmației lui Sándor Vita, a fost semnat de „mai mult de patruzeci de persoane”, dar lista cunoscută până acum conține mult mai puține semnături. În orice caz, a fost semnat de reprezentanții bisericilor istorice (János Vársárhelyi, Sándor Tavaszy, Albert Maksay, Imre Sándor, Alajos Boga, Miklós Józán, László Csifó Nagy, Andor Járósi), ai instituțiilor laice importante (contele Béla Teleki, József Venczel, profesorul medic Imre Haynal, Géza Nagy, Imre Mikó, Sándor Vita), precum și de „persoane particulare”, scriitorii László Szabédi, Jenő Kiss, Áron Tamási. (Din motive tactice, apelul n-a fost semnat de comuniștii angrenați în negocieri, excepție făcând doar Lajos Jordáky și István Nagy, dar și aceștia și-au dat iscălitura ca reprezentând scriitorii, și nu partidul²⁰⁶). Transmiterea Memorandumului și-a asumat-o profesorul universitar gr. Géza Teleki – fiul fostului prim-ministru Pál Teleki, care a avut un sfârșit tragic – la 13 septembrie, în cursul audienței cerute la regentul Miklós Horthy, înmâmându-i-l alături de o expunere în cuvinte dure, dar care nu au avut prea mare succes.

În săptămânile dinaintea lui 11 octombrie 1944, Consiliul Maghiarilor Ardeleni a avut un rol important prin faptul că a reușit împiedicarea evacuării unor instituții și demontarea uzinelor. Béla Bethlen, comisarul civil din Teritoriile Operațiilor Militare din Est (în obligațiile căruia intra reprezentarea intereselor populației civile, mai mult decât atât, chiar ocrotirea lor), a anulat ordinul de evacuare emis la 29 august²⁰⁷, eliberând intelectualii români reținuți de către poliție. Funcționarii publici au fost absolviți de sub jurământul depus față de statul maghiar, dând astfel posibilitatea continuării activității lor sub administrația română²⁰⁸, iar lui Gábor Ajtay, vice-

204 Vezi documentul nr. 1.

205 Dániel Csatári îl citează pe Miklós Bánffy, care scrie că la 16 septembrie a fost în audiență la Horthy și a cerut de asemenea ca „orașul Cluj să fie cruțat de ororile unui asediu și ale războiului...”, așadar capitala Transilvaniei să fie declarată oraș deschis. Vezi: *Csatári*, 1968, p. 414–415.

206 Edgár Balogh scria că la redactarea textului Memorandumului au contribuit László Szabédi, Áron Tamási și István Nagy. Vezi: *Balogh E.*, 1978, p. 344–346. Opus acestuia, Imre Mikó constată în memoriile sale: „pe mine m-au însărcinat împreună cu István Nagy și László Szabédi să redactăm memoriul înaintat lui Horthy...” *Balázs*, 2003, p. 311.

207 Béla Bethlen ar fi vrut să obțină renunțarea la evacuarea instituțiilor, la demontarea fabricilor și la transportul stocurilor de mărfuri. La sfârșitul lui septembrie, printr-un nou ordin, guvernul a întărit dispoziția anterioară, dar a precizat și faptul că „din punct de vedere civic nu se face o evacuare a persoanelor”, în plus, toate autoritățile și oficiile civile, precum și serviciile care nu au fost desemnate pentru a părăsi țara, vor rămâne pe locurile lor. Vezi: *Bethlen*, 1989, p. 156, 159.

208 Importanța acestui lucru devine mai limpede dacă se știe că angajații publici maghiari, în 1919-20, înainte de semnarea tratatului de pace, nu vroiau, printre altele, să depună jurământ pentru regele României și din motivul că erau legați de jurământul lor oficial față de statul maghiar. Astfel, în lipsa jurământului de fidelitate, erau concediați în masă de către organele de stat românești.

comitele din Cluj, i s-a ordonat să le plătească salariul pe trei luni înainte²⁰⁹. În zilele de 13-17 septembrie, comisarul, împreună cu Lajos Dálnoki Veress, comandantul Armatei a II-a, a eliberat pe cei aproximativ 60 de deținuți comuniști aflați în închisoarea tribunalului din Cluj²¹⁰. (Se pare că mai mulți au încercat – ulterior – să-și aroge meritele eliberării deținuților comuniști. În memoriile lui Lajos Dálnoki Veress, aflat în emigrație în Germania de Vest, și ale lui Béla Bethlen, care trăia în România, de asemenea ca „emigrant în interior”, se afirmă că aceștia doi au jucat un rol principal, în vreme ce Imre Mikó susține că tatăl său, dr. Lőrinc Mikó, care a preluat conducerea tribunalelor din Cluj, i-ar fi eliberat pe comuniști din penitenciarul judecătorei, însă afirmă apoi, într-o epistolă, că procurorul Tibor Nagy le-a dat drumul celor arestați²¹¹).

Printre cei eliberați acum s-au aflat și acei trei comuniști care în săptămânile și lunile următoare vor juca un rol esențial în derularea evenimentelor: Gyula Simó, Pál Veress și József Nemes. Tot Consiliul Maghiarilor Ardeleni a organizat și protecția bunurilor materiale ale populației. La mijlocul lui septembrie, o parte din membrii Organizației de Zece (Tizes Szervezet) au format *Garda orășenească*, membrii acesteia fiind dotați cu banderole și arme de foc. Înființarea gărzii a fost aprobată și de comisarul Béla Bethlen, acesta numindu-l în fruntea acesteia pe locotenentul major în rezervă Tibor Bíró²¹². Comandamentul alcătuit din cinci membri s-ar putea spune că a fost constituit pe baza *Frontului Popular*, deoarece din acesta au făcut parte procurorul general militar László Nagy din partea primăriei, Tibor Bíró din partea Camerei de Muncă, Géza Pásztai din partea sindicatului, din partea populației românești a fost numit mai vârstnicul inginer constructor Virgil Salvan, iar din partea comuniștilor (însărcinat de partid, purtând un pseudonim) Edgár Balogh²¹³. Garda orășenească civică a funcționat mai întâi pe lângă poliție, apoi, după plecarea acesteia din urmă și a jandarmeriei la 9 octombrie 1944, i-a revenit în întregime păstrarea siguranței publice. Importanța instituirii Gărzii poate fi surprinsă doar prin cunoașterea faptului că din 26 septembrie, după retragerea organelor de menținere a ordinii din Târgu Mureș, și până la intrarea trupelor sovietice aici, la 28 septembrie, orașul a fost stăpânit de anarhie, având loc acte de violență și jafuri.

După plecarea celei mai mari părți a administrației orășenești, sarcinile primarului au fost preluate de László Nagy²¹⁴. Gr. Béla Teleki, István Szász, Béla Demeter și Sándor Vita, cei care au jucat un rol important pe întreg parcursul acțiunilor de salvare din

209 ANJ Cluj, Fondul Prefecturii din Județul Cluj, VIII, documente secrete președentiale, doc. 1373, f. n. (conform epistolei vice-comitelui din Cluj, datată 30 noiembrie 1944 la Szombathely, cu acordul verbal al comisarului de operații militare, la 7 septembrie a plătit funcționarilor de stat rămași acolo retribuțiile pe trei luni).

210 Veress, 1981, p. 296–299, Bethlen, 1989, p. 185–188, Balogh E., 1978, p. 348. și Bokor, 1982, p. 238–239. (Generalul de armată a motivat mai târziu eliberarea deținuților comuniști prin faptul că datorită acestui pas „sperau să se creeze o atmosferă mai bună și să existe persoane care să intervină în favoarea lor în cazul ocupației ruse”. Dálnoki Veress, 1974, p. 15.)

211 Autobiografia lui Imre Mikó din ianuarie 1948 și scrisoarea lui din 25 octombrie 1949 către Edgár Balogh. Publică: Balázs, 2003, p. 311 și 348.

212 Bethlen, 1989, p. 187, Tibori Szabó, 1993, p. 23, Balázs, 2003, p. 344–345.

213 Balogh E., 1978, p. 351.

214 Și-a păstrat această însărcinare până când, în jur de 13 octombrie 1944, a fost constituită de către sovietici noua conducere.

septembrie, s-au internat în clinica universitară, sperând că după sosirea trupelor sovietice vor putea lua parte în continuare într-un mod activ la viața politică.

“Dinspre operă a intrat primul camion rusesc” – își amintește despre evenimente János Demeter, după treizeci de ani. „S-a oprit în apropierea primăriei și au coborât din el câțiva ofițeri de armată. Noi i-am întâmpinat extaziați și am încercat să-i facem să înțeleagă cu orice chip că tocmai pe ei îi așteptam”²¹⁵. Trupele sovietice sosite la Cluj la 11 octombrie (unitățile armatei 27 și divizia de pușcași 18²¹⁶) au fost întâmpinate – pe lângă procurorul general László Nagy, care flutura un steag alb – și de un mic grup de comuniști maghiari, despre care mulți credeau că vor ocupa o poziție-cheie în lunile următoare (în jurul datei de 9-10 octombrie se credea deja despre Balogh Edgár că, după intrarea sovieticilor, va fi numit primar de către aceștia²¹⁷).

În ceea ce privește refacerea vieții din oraș – reorganizarea administrației absente, începerea producției – *aripa stângă* juca rolul de inițiator. *Consiliul Sindicatului* din urbe a devenit organizația de conducere și era considerat un organ de apărare nu doar de către muncitorime, ci și de burghezie. (“Totul era făcut de Consiliul Sindicatului” – spune István Lakatos într-un interviu²¹⁸). Președinția Consiliului de experți, reînființat la 11 octombrie 1944, a fost încredințată lui Lajos Jordáky, care în aceeași zi a trecut de la Partidul Social-Democrat la Partidul Comunist, iar secretariatul a fost alcătuit din István Lakatos, Ferenc Bruder, Pál Veress, Sándor Jakab și alții²¹⁹. Consiliul de experți a organizat lucrările de reconstrucție, începerea activității în fabricile și uzinele „fără stăpân” (care nu aveau proprietari sau directori), iar în fruntea lor au fost numiți conducători din rândurile specialiștilor din fabrică rămași pe loc. În lipsa organelor puterii de stat, practic conducerea orașului a fost preluată de acest Consiliu de tehnicieni²²⁰, aceștia ocupându-se, printre altele, și cu problemele administrative generale; de pildă, la propunerea lor au fost numiți funcționarii publici de rang inferior. Potrivit unui memorialist din epocă, consiliul „exercita drepturi consultative, chiar dacă nu și de control”²²¹. Acest lucru este întărit și de István Lakatos, într-un interviu, afirmând că „deciziile oficiului Prefecturii aveau putere de lege, însă mai era necesar și acordul Consiliului de experți, deoarece acesta avea drept de veto”²²². Fiul lui István Nagy – evident, din povestirile tatălui său – știe că „încă din 12 octombrie, conducătorii de stânga ai mișcării de rezistență l-au căutat, probabil, pe Macedon, comandantul sovietic al orașului, informându-l ce anume au reușit să protejeze din calea distrugerilor (...) *La propunerea de cooperare*

215 Demeter, 1975, p. 328.

216 Trupele românești care înaintau împreună cu sovieticii nici nu puteau intra în oraș. După informațiile lui Edgár Balogh, comandantul sovietic al Clujului a dispus ca „armata română încartiruită pe latura estică a orașului” să treacă imediat mai departe. Vezi: Balogh, 1992, p. 113.

217 Szabó, 1994, p. 21.

218 Molnár G., 1991, p. 389.

219 Szakszervezet, octombrie 1945, p. 434. Într-o lucrare în manuscris, István Lakatos îl amintește ca președinte pe Ferenc Schneg-Zoltán, ca secretar general pe Jordáky, iar ca secretari pe cei trei: István Dán, István Wágner și István Lakatos. Vezi: Lakatos-kézirat [Manuscrisul-Lakatos], p. 256.

220 Vezi: Veress, 1981, p. 337–341.

221 Interviul cu József Bors. Realizat de Mihály Zoltán Nagy, Cluj, 1998 (în proprietatea lui M. Z. N.).

222 Molnár G., 1991 p. 391.

a grupului a dat un singur răspuns: să reorganizeze viața orașului, să se îngrijească de reparațiile căilor ferate și ale podurilor, să organizeze rezistența, comerțul, să deschidă magazine, să funcționeze spitalele, bisericile, școlile. Un singur lucru însă a fost comunicat foarte categoric conducătorilor: populația să scoată de pe case steagul roșu, deoarece acesta este drapelul național al Uniunii Sovietice, iar dacă vrea cu orice chip să sărbătorească, să-și folosească propriul drapel²²³”.

În reorganizarea administrației, un cuvânt decisiv – în afara Partidului Comunist – l-au avut în mod evident *sovieticii*, deoarece, punându-se de acord cu comuniștii locali²²⁴, ei hotărâu cine va conduce administrația civilă. Problema n-a fost deloc simplă. În data de 12 octombrie, József Nemes, unul dintre secretarii Partidului Comunist din Transilvania de Nord, a comunicat lui János Demeter că el va fi primarul, iar ca locțiitor va avea pe Tudor Bugnariu. În aceeași zi însă, ambii au fost chemați în fața comandantului orășenesc, care – deși personal era de acord cu atribuirea inițială a sarcinilor – a acceptat obiecția unuia dintre reprezentanții prezenți ai armatei române, conform căreia „un primar maghiar în fruntea Clujului eliberat, într-un moment când armata română luptă alături de armata sovietică, în schimb armata maghiară se opune, fiind de partea germanilor, *ar putea ridica probleme politice* atât pe front, cât și în spatele acestuia.”²²⁵ (sublinierea noastră). Din aceste motive, orașul locuit în marea majoritate de unguri l-a avut ca primar pe Bugnariu (de altfel, un excelent vorbitor de limbă maghiară), iar vice-primar a devenit Demeter. Prefect al județului Cluj a fost numit de asemenea un român, de către sovietici, Teofil Vescan senior²²⁶, cu toate că – potrivit recensământului din 1941 – majoritatea populației județului (55%) era de naționalitate maghiară, iar dr. Lajos Csögör a devenit viceprefect. În afara acestor numiri care nu reflectau proporția etnică locală, nici componența Consiliului orășenesc provizoriu din Cluj nu respecta structura națională reală, deoarece și acesta – format din 29 persoane – a avut 17 membri români, 11 maghiari și un membru de origine evreiască²²⁷. Șef al poliției a devenit arhitectul șef al orașului, vârstnicul Virgil Salvan, iar ca adjunct al său – la conducerea Secției

223 *Romániai Magyar Szó*, 3 septembrie 2002.

224 La Cluj, 90% din comuniști erau de origine maghiară, la începutul anului 1945. Vezi și: *Țărău*, 1996. (Considerații...) f. 331.

225 *Demeter* 1975, p. 329–330. Afirmările lui Demeter, amintite mai înainte, *sunt combătute* atât de Pál Veress, cât și de Edgár Balogh și István Lakatos. Conform părerilor acestora, sovieticii l-au numit din capul locului pe Bugnariu primar. (Vezi: *Veress*, 1981, p. 345, *Balogh E.*, 1992, p. 113, *Molnár G.*, 1991, p. 389). Lakatos, având o discuție cu Gusztáv Molnár, a afirmat că Ferenc Bruder, politicianul social-democrat, atunci când sovieticii s-au informat de la el, a propus ca în fruntea orașului să fie numit „un vechi comunist, dacă se poate, român”, „ca să se facă liniște”. Cu toate acestea, suntem de părere că *nu este exclus* ca la început candidatul la postul de primar să fi fost într-adevăr ungurul János Demeter, și doar ca efect al informațiilor ulterioare să fi fost numit în fruntea orașului cu populație majoritar maghiară un conducător administrativ de naționalitate română.

226 Sovieticii, inițial – evident, la propunerea Bucureștiului – au vrut să-l numească primar pe tânărul Teofil Vescan, cunoscut intelectual comunist, însă „Fiul” nu a sosit încă la Cluj din București, așadar, provizoriu, „a trebuit să se mulțumească” cu tatăl, Teofil Vescan senior, de altminteri absolut neînsemnat din punct de vedere politic. Cel din urmă a fost schimbat apoi, la sfârșitul lui decembrie 1944, cu comunistul Vasile Pogăceanu, secretarul regional de până atunci.

227 Lista membrilor Consiliului orășenesc provizoriu este publicată în numărul 9 a revistei *Világosság*.

Politice – a fost însărcinat un alt român, Nicolae Pojghi²²⁸. (Amintim aici faptul că, privită dinspre București, tendința de mai târziu a maghiarilor de a pune în practică în administrație principiul *proporționalității* a fost apreciată ca o „eliminare a elementelor românești”).

Evident, numirile se făceau doar *pe criterii politice*, iar competența era o problemă doar de-al 20-lea rang, deoarece nici Bugnariu, profesorul universitar comunist, nici János Demeter, membru fondator al Uniunii (Naționale) Oamenilor Muncii Maghiari din România (MADOSZ)²²⁹, ziarist cu studii juridice, nu aveau cunoștințe de administrație²³⁰, ca și Vescan senior care, în ceea ce privește ocupația sa, era funcționar la o bancă, iar viceprefectul dr. Lajos Csőgör (de asemenea membru MADOSZ) era asistent universitar la secția de stomatologie a Universității „Ferenc József” (din 1945, devenind rector al Universității „Bolyai”). Deoarece toți – în afară de Vescan senior – erau mai degrabă politicieni, problemele concrete legate de administrație au fost lăsate pe seama celor care se pricepeau la acestea (de exemplu, Csőgör se baza pe secretarul său, Gyula Tunyogi Csapó²³¹).

După ce trupele sovietice au intrat în Cluj, la 11 octombrie 1944, în capitala României se aprecia ca un fapt de la sine înțeles că și în metropola ardeleană se poate întoarce administrația ce reprezenta guvernul. (“Cea mai evidentă obligație și drept al autorităților române era introducerea stăpânirii române” – a afirmat Ionel Pop, comisarul Transilvaniei de Nord²³²). Însă până la sfârșitul lui septembrie, când sovieticii au mai permis ca funcționarii români numiți la Târgu Mureș să-și ocupe posturile. Ulterior, se putea constata că după câteva zile de la sosirea rușilor, „avanposturile” administrației *s-au văzut obligate să plece*.

Ionel Pop, comisarul Transilvaniei de Nord, încă din ziua de după „eliberarea” orașului, în data de 12 octombrie, a dat dispoziție „acelor oficialități diferite, ale căror cadre organizatorice și personale au fost dinainte stabilite de el, să plece și să se instaleze la Cluj”²³³. Totodată, l-a rugat pe dr. Iuliu Hațieganu, rectorul Universității

228 ANJ Cluj, Documentele PCR județul Cluj, fondul 2, dos. 2/1945, f. 31–33. (După István Lakatos, din conducerea poliției populare au făcut parte și István Dán și István Wágner. Vezi: *Manuscrisul Lakatos*, p. 871).

229 MADOSZ a fost formată pe baza deciziei celui de-al V-lea a Congres al PCR, la indicațiile conducerii ilegale a partidului, dintr-o parte a opoziției desprinse din Partidul Național Maghiar și diferitele grupuri simpatizante cu comuniștii. Ca un prim pas, în septembrie 1932, cu sprijinul material și controlul ideologic al Partidului Comunist, a apărut publicația lor cu viață scurtă: *Falvak Népe*. MADOSZ în sine a fost înființată în august 1934. În timpul cât a funcționat, până în 1938, a vegetat doar la periferia vieții politice maghiare.

230 Acest lucru s-a întâmplat și în provincie. De exemplu, la Odorheiu Secuiesc, autoritatea militară sovietică l-a numit primar pe Ignác Szilágyi, care aproape că nu mai vedea, dar știa bine rusește și avea legături înainte de 1940 cu partidul comunist.

231 „*Rossz volt ügyvédnek lenni, nem jó szemmel nézett foglalkozás volt...*” [„A fost greu să fii avocat, era considerată o preocupare rău famată...”]. Interviu cu Gyula Tunyogi Csapó (realizat de Vincze Gábor, în 1993). Manuscris redactat/gépelt. SZTE Társadalomelméleti és Kortörténeti Gyűjtemény [Fondul de Teorie și Istorie Socială al Universității din Szeged], nr. 4728.

232 Vezi documentul nr. 5.

233 Loc. cit.

„Regele Ferdinand”, plecat de la Cluj la Sibiu după 30 august 1940, ca împreună cu o comisie de experți să revină în orașul de pe Someș²³⁴.

La 13 octombrie 1944²³⁵ au intrat în oraș prefectura împreună cu administrația sa, comandamentul garnizoanei, procuratura, unele unități mai mici ale armatei, precum și legiunea de jandarmi, având efectivul complet²³⁶. Încă în aceeași zi, sau cel târziu în data de 14, a sosit la Cluj și comisia universitară română²³⁷.

Cu toate că despre activitatea de câteva zile a administrației române revenite se știu foarte puține lucruri deocamdată, vom încerca să reconstituim evenimentele referitoare la universitate cu ajutorul a două izvoare, diametral opuse în ceea ce privește conținutul lor²³⁸.

În data de 14 octombrie, comisia Universității din Sibiu a apărut în incinta Universității din Cluj, cu scopul de a prelua clădirile de la rectorul maghiar rămas pe loc. Conform sursei noastre ungare, Hațieganu, „prin ofițerul de jandarmi român, în primele ore ale dimineții”, l-a chemat la universitate pe rectorul dr. Dezső Miskolczy, iar când acesta a apărut acolo „i-a ținut un discurs mai lung în limba română, somându-l să predea cheile clădirii centrale”²³⁹. Rectorul maghiar a fost de acord să semneze procesul verbal referitor la predarea-preluarea universității întregi, însă n-a fost dispus să facă gestul de a încredința simbolic cheile colegului său român. Toată această procedură – după Hațieganu – „s-a petrecut în cel mai civilizat mod, fără cel mai mic incident”. Doar că rectorul, în raportul său, n-a spus o vorbă despre acel fapt, pe care îl cunoaștem însă din alte izvoare²⁴⁰, conform cărora membrii comisiei din Sibiu au rupt inscripțiile în limba maghiară. (Se pare că îndepărtarea inscripțiilor maghiare a avut loc nu doar în clădirea centrală, ci și în cadrul clinicilor universitare. În plus, acest lucru a fost ordonat de colonelul de jandarmi Ursu²⁴¹). Despre apariția profesorilor din Sibiu și despre faptul că aceștia au solicitat insistent predarea universității, viceprimarul János Demeter l-a înștiințat numai decît pe

234 În ceea ce privește atribuțiile de putere ale comisiei, acestea aveau în vedere nu doar sarcini organizatorice, ci asigurau și ocrotirea fondului imobiliar. Așadar, acest lucru însemna solicitarea organelor de păstrare a ordinii.

235 Autorul anonim român din Cluj al raportului publicat de Ioan Lăcustă plasează pe data de 14 intrarea administrației române în oraș. Vezi: *Lăcustă*, op.cit. p. 24.

236 *Șandru*, 1994, p. 172. István Szabó – fiind atunci student în anul doi la facultatea de studii economice – a văzut cu proprii ochi trecând prin centru o unitate de infanterie română, mai mult decît atât, și „voluntari” cu uniforme gri au mărșăluit de-a lungul străzilor din oraș, însă – după cum scrie –, după câteva zile „au dispărut fără urme”. Vezi: *Katona Szabó*, 1990, p. 49, 60.

237 Conform unui raport rezumativ din 1946, bazat pe relatările martorilor oculari, detașamentul de jandarmi aflat sub comanda colonelului Ursu a apărut încă din 12 octombrie în incinta din curtea clinicilor Universității Ferenc József, împreună cu un grup al celor din Sibiu, iar colonelul și-a instalat cartierul general în clinica de boli interne a profesorului Haynal. Din cauză că acest document a fost redactat la mai mult de un an după evenimentele în cauză, în ceea ce privește *datarea* lor, poate fi inexact. MOL, a Külügyminisztérium TÜK-iratai [ANM, documente secrete ale Ministerului de Externe], România, XIX-J-1-j, cutia 18, doc. 16/b, „Kolozsvári Magyar Tudományegyetem” [Universitatea Maghiară din Cluj].

238 Vezi documentul nr. 5. Documentul este în posesia lui Gábor Vincze.

239 Vezi documentul nr. 22. Documentul este în posesia lui Gábor Vincze.

240 Vezi documentul nr. 3 și *Lázok-Vincze*, 1995, p. 59.

241 MOL, a Külügyminisztérium TÜK-iratai [ANM, documente secrete ale Ministerului de Externe], România, XIX-J-1-j, cutia 18, doc. 16/b, „Kolozsvári Magyar Tudományegyetem” [Universitatea Maghiară din Cluj].

comandantul sovietic al orașului, rugându-l să permită în continuare funcționarea universității maghiare. Generalul Kovlovski²⁴² (iar după alte surse colonelul Macedon, comandantul orășenesc) a trimis vorbă că va permite în continuare funcționarea universității maghiare, mai mult decât atât, „acest lucru îl consideră, indiscutabil, necesar și de dorit”²⁴³.

Două zile mai târziu, în data de 16 octombrie – precum relatează o adresă sovietică²⁴⁴ – „un grup de soldați români, precum și persoane civile, au pătruns cu forța în incinta Universității (...), iar aici au instigat cu sloganul: „afară cu ungurii din Universitate”. Potrivit celui alt izvor al nostru, această amenințare („afară cu ungurii!”) s-ar fi rostit în incinta clinicilor (iar în plus, românii, pentru a crea panică, au tras și cu armele). În fața intelectualilor români adunați la clinicile universitare, Ilie Lazăr, omul de legătură al premierului și al comandamentului operațiunilor militare (comisarul politic), a afirmat: „stăpânirea maghiară, odată și pentru totdeauna, a luat sfârșit”, iar el se va îngriji ca universitatea să ajungă imediat în mâinile românilor. Tot atunci l-a numit pe avocatul clujean Aurel Milea drept comisar politic al clinicilor²⁴⁵.

Când șeful Comandamentului orășenesc sovietic a fost înștiințat de cele întâmplate, acesta – referindu-se la ordinul mareșalului Malinovski și la articolul 17 din Convenția de Armistițiu – a dispus *ultimativ* ca jandarmeria, oamenii administrației civile și personalul universitar român să părăsească localitatea în trei ore, punând în vedere că toți cei care se vor mai găsi în garnizoană după orele 14 vor fi dezarmați²⁴⁶. „O parte a oficialităților s-a retras pe Feleac, o altă parte la Someșeni, lângă Cluj – se poate citi în raportul legiunii de jandarmi din Cluj din 21 octombrie –, încât ordinea în județ a fost asigurată, la fel ca înainte de 13 octombrie 1944, de gărzile înființate de armata sovietică, compuse din elemente maghiare șovine”²⁴⁷. Din raport reiese și faptul că în zilele următoare conducătorii autorităților române expulzate s-au prezentat de două ori la comandamentul sovietic pentru a obține revenirea instituțiilor românești la Cluj. La intervențiile lor li s-a răspuns că „nu pot aproba intrarea în oraș, deoarece nu au primit o astfel de dispoziție din partea mareșalului Malinovski”.

Se pune pe drept întrebarea: de ce apăra conducerea militară sovietică universitatea maghiară? După presupunerile noastre, acest lucru s-a putut întâmpla din două motive: pe de o parte clinicile erau pline de răniții proveniți din luptele de la Turda, iar sovieticii pur și simplu nu-și puteau permite ca în activitatea medicală să se ivească vreo neregulă – eventual din cauză că personalul didactic românesc revenit și având o atitudine oricum foarte agresivă își arogă dreptul la universitate. Pe de altă parte, revenirea administrației române oricum nu era de dorit. Până atunci ajunseseră probabil prea multe vești îngrijorătoare la sovietici despre atrocitățile pe care le-au săvârșit românii șovini în teritoriile în care a fost permisă intrarea

242 Onișoru, 1998, p. 25–26 și Șandru, 1994, p. 172.

243 MOL, a Külügyminisztérium TÜK-iratai [ANM, documente secrete ale Ministerului de Externe], România, XIX-J-1-j, cutia 18, doc. 16/b, „Kolosvári Magyar Tudományegyetem” [Universitatea Maghiară din Cluj].

244 Vezi documentul nr. 3 și Molnár G., 1993, p. 99.

245 Loc. cit. și Lázok–Vincze, 1995, p. 59.

246 Arhiva Ministerului Afacerilor Externe din România, documentele celui de-al doilea război mondial, 1939, fondul, EG. doc.189, f. 190–191.

247 Șandru, 1994, p. 172.

administrației, și era de temut că la o sută cincizeci de kilometri în spatele frontului (să nu uităm că trupele corpului de armată sovietic 27 de infanterie au ocupat Oradea la 12 octombrie) ar fi putut avea loc conflicte interetnice, ceea ce ar fi putut împiedica aprovizionarea frontului.

De altfel, rolul sovieticilor în ceea ce privește năzuințele „separatiste” – văzute astfel dinspre București – ale celor din Transilvania de Nord este destul de *contradictoriu*. După cum am mai amintit, nu este destul de clară nici identitatea grupurilor care au inițiat la forurile sovietice mai înalte readucerea administrației române. Tudor Bugnariu, una dintre figurile-cheie ale evenimentelor din Cluj, decenii mai târziu, i-a spus lui Gusztáv Molnár²⁴⁸ că primul comandant orășenesc, maiorul garnizoanei Zincik, în primele săptămâni a sprijinit aspirațiile – din punctul de vedere al Bucureștiului – „separatiste”. Probabil el a dispus efectuarea unui recensământ pe teritoriul Clujului, cu toate că acest lucru s-a întâmplat în mod sigur cu acordul organelor superioare. Însă conform părerii lui, Zincik a fost *destituit* deoarece a susținut în mod exagerat grupul clujean potrivnic Bucureștiului, iar la 3 noiembrie i-a comunicat primarului Clujului, Tudor Bugnariu, că „orașul Cluj face parte din Ungaria, adică totul rămâne așa cum a fost”, precum și că „nu poate întreține nici o legătură cu cei de partea cealaltă a graniței”²⁴⁹ (adică cu autoritățile de dincolo de granițele punctului de belvedere). Cu aceasta însă, probabil a sărit peste cal și nici superiorii lui nu mai puteau tolera așa ceva, deoarece în scurt timp a fost demis. Succesorul său, colonelul Macedon, „a corectat” greșelile predecesorului și a spus lui Bugnariu că „la comandamentul orășenesc sovietic au înțeles greșit dispoziția superioară, care s-a referit doar la expulzarea organelor guvernamentale aflate la putere în București, și nu avea nici o legătură cu problema apartenenței teritoriale a Transilvaniei de Nord”²⁵⁰. (Referitor la evenimentul povestit de Bugnariu se ridică însă mai multe probleme: mai întâi, numărul din 19 noiembrie 1944 al publicației *Világosság* îl menționează pe Zincik ca *reprezentant local al CAC*, ceea ce reiese și din scrisoarea rămasă în fondul arhivistic moștenit de la Demeter²⁵¹, adresată lui Zincik și nedată – însă din text se poate deduce faptul că a fost scrisă în noiembrie 1945; așadar, maiorul nu a fost totuși îndepărtat din Cluj. Macedon, în postura de *comandant militar al orașului*, după părerea noastră, a fost în Cluj de la început²⁵²).

Populația maghiară a Clujului, deși a scăpat de teroarea jandarmilor români, totuși n-a reușit să evite *deportările*, deoarece în cursul zilelor de 13-15 octombrie au fost ridicați de către soldații sovietici aproximativ 3.000-5.000 de maghiari pentru „malenki robot”, iar cea mai mare parte a lor au murit pe drum ori ca prizonieri sovietici²⁵³. Oamenii au fost alungați în masă de către militarii ruși. Au fost deportați

248 Molnár G., 1993, p. 93.

249 Loc. cit.

250 Loc. cit.

251 Az EME Levéltára [Arhivele Societății Muzeului Ardelean], fondul György Nagy, Arhiva Demeter, documentele primăriei, f. n.

252 Vezi documentul 16. și ANJ Cluj, Fondul Administrativ al Prefecturii din Județul Cluj, cutia 1, 1946, f. 29. Acest lucru este susținut și de faptul că, la 6 aprilie 1945, „fostul comandant orășenesc militar”, Macedon, a fost ales cetățean de onoare al Clujului. (În comunicarea făcută cu această ocazie este numit colonel). *Erdély*, 6 aprilie 1945.

253 Aproximativ în această perioadă au adunat autoritățile române de la Turda în jur de 4-700 de bărbați maghiari, predându-i oficialităților sovietice militare cu verdictul că aceștia sunt „partizani maghiari” care i-au ajutat pe „honvezi” după ocuparea orașului Turda. Atunci, din satul Gheorgheni de lângă Cluj au fost ridicați de asemenea 40 de oameni.

membrii gărzii populare orășenești, care purtau banderolele roșii și își efectuau rondul, precum și muncitorii din curtea fabricilor, care lucrau la reconstrucție; au fost capturați trecătorii de pe străzi, dar nu scăpau nici cei care au rămas acasă: patrulele sovietice adunau oamenii mergând din casă în casă. (Se spune că până și în cazul primarului nou numit, Tudor Bugnariu, a fost o întâmplare că a reușit să evite deportarea...²⁵⁴). După unii martori oculari, *românii din localitate* arătau unde locuiesc maghiari²⁵⁵. Károly Nagy a văzut că „pe unele case au apărut cuvinte scrise cu cretă albastră: Casă românească, Román ház. (...) Pál Veress, pe când eram eu de față, îi povestea tatălui meu că, pe baza *unei liste secrete*, patrulele româno-sovietice arestau în diferite locuințe pe intelectualii maghiari: juriști, ziariști, profesori, printre ei și comuniști”²⁵⁶. (Erau printre deportați și personalități cunoscute, precum Imre Mikó, jurist specialist în dreptul minoritar și fost deputat în parlament, Jenő Kiss, scriitor, Ignác Bartha și István Decsy, avocați, József Faragó și Ferenc Haáz, etnografi, Árpád Árvay, redactor de presă, Béla Jancsó, fostul redactor șef al lui *Erdélyi Fiatalok*, Andor Járosi, protopop evanghelic și scriitor, László Mikecs, unul dintre cei mai de seamă cercetători ai trecutului ceangăilor din Moldova ș.a. Ultimii doi nu s-au mai întors din prizonieratul sovietic).

În problema deportaților au purtat discuții cu sovieticii în mod separat Edgár Balogh, János Demeter, Pál Veress, precum și István Lakatos (deoarece au fost ridicați, printre alții, o parte a membrilor partidelor comunist și social-democrat), dar n-au reușit să obțină nici un rezultat, fiindcă comandamentul orășenesc a declarat că nu intră în atribuțiile sale această problemă²⁵⁷. (În pofida faptului că nimeni nu îndrăznește să afirme deschis acest lucru, se poate face presupunerea justificată că NKVD²⁵⁸ ar fi stat în spatele deportărilor). Cum s-au putut întâmpla aceste deportări în masă, cine le-a inițiat? La astfel de întrebări au existat mai multe presupuneri încă din 1944. „Am considerat că cea mai acceptabilă explicație este acea informație – scrie în memoriile sale unul dintre deportați, György Szabó – conform căreia unui dintre politicienii români au sfătuit conducerea militară sovietică să aresteze la Cluj bărbații între 15 și 55 de ani, deoarece aceștia sunt soldați fasciști germani și maghiari”²⁵⁹, care după spargerea frontului s-au retras în oraș și, îmbrăcați în haine civile, vor să

254 *Lakatos-kézirat* [Manuscrisul Lakatos], p. 879.

255 Mai vezi scrisoarea lui Csutak Béla din 10 octombrie 1945 către prim-ministrul Béla Dálnoki Miklós. MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 61, dos. IV-138, 40.821/B.

256 *Romániai Magyar Szó*, 3 septembrie 2002.

257 Interpretul comandantului orășenesc i-a spus lui István Katona Szabó că „prizonierii nu intră în sfera de competență a comandantului orășenesc”. Un răspuns asemănător a primit și Lakatos István când l-a căutat pe comandant referitor la problema celor ridicați. Cel din urmă i-a comunicat: „Vă rog, credeți-mă că acest lucru nu depinde de mine”. Vezi: *Katona Szabó*, 1990, p. 41, precum și *Molnár G.*, 1991, p. 392.

258 Narodni comissariat vnutrennih ghiei – Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne (denumirea de după 1934 a Siguranței statului sovietic).

259 În revista *Világosság* din 30 septembrie 1945, Pál Veress, exprimându-se foarte prudent, a scris că trupele sovietice „au fost duse în eroare de cercurile răuvoitoare, astfel, maghiarii clujeni au fost ridicați ca suspecți de a fi partizani”.

înceapă acțiuni de sabotaj”²⁶⁰. Alții erau de părere că Onișor, fost consul la Cluj, și/ sau Aurel Milea erau „denunțatorii”²⁶¹. Care este adevărul în această problemă, încă nu putem stabili.

În zilele de după 11 octombrie 1944, nu doar schimbările intervenite la vârful conducerii orașului, ci și mersul vieții politice anunțau începutul unei noi epoci la Cluj. În câteva zile s-a aflat că partidele de stânga n-au preluat doar conducerea administrației, ci au dobândit și *monopolul* asupra presei și reprezentării politice. Consiliul Maghiarilor Ardeleni – care în săptămânile anterioare a jucat un rol atât de serios în salvarea orașului și a populației acestuia – a fost decapitat, deoarece politicienii săi aflați la conducere – Béla Teleki, Sándor Vita și Béla Demeter –, care ar fi putut reprezenta o forță importantă contra naționaliștilor români, au fost deportați de către sovietici²⁶². Ceilalți membri ai Consiliului Maghiarilor – afirmă un martor ocular, care a dorit să-și păstreze anonimatul și care a informat în februarie 1945 guvernul național provizoriu cu sediul la Debrecen –, „cei care sub vechile regimuri nu s-au autoexpus, *nu puteau* și probabil nici nu voiau, având în vedere mersul vieții politice, să înființeze un partid”²⁶³ (sublinierea noastră). Instituirea unui monopol politic se petrecea, evident, prin „eliminarea” concurenței încă existente. *Organizația de Zece*²⁶⁴, care între 1939 și 1944 a înglobat totalitatea societății maghiare clujeane, iar în toamna anului 1944 a jucat un rol activ în salvarea orașului, întrucât nu manifesta simpatii pentru orientările de stânga, ci mai degrabă avea o spiritualitate creștin-conservatoare, nu a reușit să se mențină nici cu prețul de a-și schimba numele (*Organizația de Vecinătate*), astfel a intrat în *Uniunea Populară de Apărare* condusă de comuniști, iar în conducere i-a cooptat pe comuniștii de origine română și evreiască. La 24 noiembrie, în sediul din Cluj al PCR, i-au comunicat lui Lajos Puskás, membru al comisiei de inițiere a Organizației de Vecinătate, că „atât din partea democrațiilor români, cât și a celor maghiari, se manifestă o neîncredere față de această organizație, în consecință fiind mai bine ca Organizația de Vecinătate să-și înceteze activitatea, chiar și până când atmosfera

260 Szabó, op.cit. p. 25. (Această versiune este susținută și de Károly Nagy în memoriile sale citate. El – ulterior – a auzit de la tatăl său, István Nagy, și de la Edgár Balogh că „Pál Veress, care a absolvit școala Komintern-ului și a fost legitimat de Moscova, a întrebat [de la comandantul orășenesc sovietic – obs. autorilor], de ce au fost adunați acești bărbați, a primit răspunsul că acești oameni au fost mobilizați local de conducerea militară maghiară pentru a produce diversiune în spatele trupelor sovietice”. În: *Romániai Magyar Szó*, 2 septembrie 2002.

261 Onișor, fostul consul la Cluj, este amintit de János Demeter în memoriile sale la care am făcut referire, iar Milea este menționat de Gyula Tunyogi Csapó într-un interviu realizat cu acesta. Vezi: *Demeter*, 1975, p. 336, și interviul-Tunyogi. István Lakatos, în memoriile sale, îi consideră „denunțatori” pe „funcționarii fostului consulat român”. Vezi: *Lakatos-kézirat* [Manuscrisul Lakatos], p. 878.

262 Tibori Szabó, 1993, p. 28–29. În decembrie au fost eliberați în Ungaria. Vita și Teleki au rămas acolo, iar Béla Demeter – provizoriu – s-a întors în Transilvania de Nord. Raportul este publicat în documentul cu nr. 18.

263 MOL, a Belügyminisztérium iratai [Documentele Ministerului de Interne ANM], Erdei Ferenc – gyűjtemény [fondul Erdei Ferenc], cutia 1., dos. 1, f. 117–126..

264 Organizația de Zece din Cluj a fost înființată după un an de la introducerea dictaturii regale, la începutul anului 1939, ca parte a secției sociale a Comunității Populare Maghiare din România. Conform aprobării regale, doar populația de etnie maghiară din oraș putea să facă parte din aceasta (în august 1940, organizația avea ca membri aproximativ 11 mii de familii maghiare). Mai pe larg vezi: *Vincze*, 1996.

publică va ajunge să fie mai favorabilă”²⁶⁵ (sublinierea noastră). Eșichierul politic maghiar, după toate acestea, a devenit unicolor: mersul vieții publice a devenit *monopolul* comuniștilor și al social-democraților.

Conducerea din Cluj a Partidului Social-Democrat, constrâns să intre în ilegalitate după 19 martie (în oraș, 90% din social-democrați erau maghiari), s-a adunat în ziua următoare intrării sovieticilor și a înființat organizația „Partidului Social-Democrat din Cluj și din regiune”. Au luat legătura cu centrul din București al *Partidului Social-Democrat din România* doar peste câteva săptămâni (din titulatura lor a lipsit o vreme sintagma „din România”) ²⁶⁶. După ce s-au încadrat în organizația națională, au constituit Comisia Maghiară a PSDR, care a fost practic *secția maghiară* a partidului²⁶⁷. Acest cadru organizatoric au avut mai târziu avantajul că membrii maghiari au beneficiat de o mai mare posibilitate de mișcare și își puteau exprima mai bine interesele lor minoritare specifice. Printre conducătorii Comisiei Maghiare se aflau *autonomiști* dedicați, precum István Lakatos, Géza Pásztai, Ferenc Bruder.

Grupul comuniștilor maghiari condus de Gyula Simó – văzând că Partidul Păcii de la Budapesta nu se interesează de ei, iar comuniștii români așteaptă acordul Bucureștiului – au proclamat la 24 septembrie 1944 înființarea Partidului Comuniștilor din Transilvania de Nord, care era condus de un secretariat format din patru membri (Pál Veress, Gyula Simó, József Nemes și Sándor Jakab)²⁶⁸. Acest partid de sine stătător nu a funcționat foarte mult timp, dar în perioada critică de după 11 octombrie s-a dovedit a fi un partener acceptabil pentru ocupații sovietici. Independența sa a încetat odată cu sosirea, în jurul datei de 20 octombrie, a doi delegați ai PCR din București, tânărul Teofil Vescan și Nicolae Goldberger²⁶⁹ (primul a primit postul de prim-secretar), aceștia convingându-i pe clujeni, nu se știe prin ce presiuni²⁷⁰, să ia legătura cu centrul partidului din București. Au dat publicității acest lucru în revista *Világosság* din 22 octombrie 1944, menționând că, de acum încolo, numele formațiunii lor este „Partidul Comuniștilor din România, regiunea Cluj”. Cu toate că Simó Gyula și tovarășii săi au aderat la centrala partidului din București, i-au dat de înțeles însă lui Goldberger și celorlalți că nici nu poate fi vorba despre o reîntoarcere la situația de dinainte de 30 august 1940²⁷¹. După aderarea comuniștilor clujeni la centrala de partid din capitală, József Nemes și Pál Veress au trebuit să părăsească secretariatul regional din Cluj. (Gyula Simó a rămas, dar la București era apreciat ca fiind un transilvanist suspect, mai mult decât atât, chiar un „naționalist maghiar”. În 1947 era atât de conștient de situația sa intolerabilă în interiorul partidului, încât s-a stabilit în Ungaria).

265 Citează: Vincze, 1996, p. 103.

266 Molnár G., 1991.

267 Hotărârea referitoare la înființarea secțiilor naționalităților a fost luată de către delegați încă la congresul partidului din anul 1927.

268 *Szabad Szó* (Târgu Mureș), 21 noiembrie 1944 (interviu cu Gyula Simó) și Molnár, 1993, p. 109–110.

269 Prenumele lui Goldberger, evreu-maghiar la origine, s-a folosit în presa maghiară când Miklós, când Nicolae. Noi utilizăm cea din urmă variantă, subliniind și în acest fel că el a fost reprezentantul „liniei bucureștene”.

270 Tensiunile create între delegații din București și cei din Cluj sunt menționate și în memoriile lui Pavel Bojan. *Bojan*, 1988, p. 293.

271 Molnár G., 1993, p. 111.

Grupul din Cluj al Uniunii Oamenilor Muncii Maghiari din România (MADOSZ), organul de camuflare al PCR între 1934 și 1938, s-a reorganizat tot în primele zile. Grupul din Brașov condus de Gyárfás Kurkó deja se organiza și el de săptămâni întregi. La 6 octombrie 1944 au aderat la proiectul de platformă al FND, apoi în data de 16 și-au schimbat și denumirea în *Uniunea Populară Maghiară din România*²⁷².

În capitala Ținutului Secuiesc, la Târgu Mureș, organizarea politică a început separat de Brașov (și Cluj). La 30 septembrie 1944, cu două zile înainte de ocuparea orașului, intelectualii și meșteșugarii locali, cei mai mulți simpatizanți de stânga (Endre Antalffy, profesor, Dénes Horváth, președintele local al EMGE, Ferenc Kacsó și alții), au început să se organizeze, iar la 15 octombrie, în numele Comisiei de organizare a *Uniunii Democratice a Maghiarilor*, au lansat un apel²⁷³, din care aflăm că scopul lor este „gruparea tuturor forțelor democratice ale Ținutului Secuiesc” în vederea obținerii „libertății totale administrative, jurisdicționale și culturale”, considerând totodată necesară cooperarea cu Partidul Comunist. Primul punct al apelului indică faptul că organizatorii s-au gândit inițial la un fel de *organism ce simboliza interesele regionale ale secuilor*. Programul susținut de ei era identic cu cel al UPM din Cluj, comparând însă statutul de atunci²⁷⁴ cu cel din 1945 al UPM²⁷⁵, se poate observa existența mai multor deosebiri importante. Astfel, unul dintre obiectivele declarate ale Uniunii Populare (Democrate) [sic!] Maghiare, „asigurarea pentru noi a drepturilor omului”, precum și „dobândirea libertății totale administrative, jurisdicționale și culturale” (aceasta este de fapt „revigorarea” celor promise în Hotărârea de la 1 decembrie 1918 din Alba Iulia), sunt tocmai punctele care lipseau din obiectivele UPM. Separatismul celor de la Târgu Mureș n-a ținut însă mult. Ferenc Kacsó, care a luat cuvântul la întrunirea lor publică din 19 noiembrie 1944, susține deja că „Uniunea Democrată Maghiară este o formațiune a uriașei organizații a Uniunii Populare Maghiare”, iar în cele din urmă, la mijlocul lui decembrie, au adoptat această ultimă denumire.

Dintre organizatorii MADOSZ din Cluj, mai mulți au avut inițial ideea de-a înființa un organism – după modelul *Partidului Popular Maghiar din Ardeal* al lui

272 Gyárfás Kurkó a motivat acest lucru la consfăturile lor din 16-17 octombrie 1944 de la Brașov, prin faptul că „vechiul cadru astăzi s-a dovedit strâmt. Pentru ca sarcinile lărgite să se reflecte și prin numele nostru, este necesar ca formularea de „oameni ai muncii” să fie schimbată cu cea „populară”, mai amplă ca aceasta. Expresia de „muncii” oricum dă impresia de parcă am fi o organizație profesională. (...) În schimb, cuvântul „popular” accentuează atât caracterul național, cât și cel politic al organizației noastre. Oricât ar fi de dureros să ne luăm rămas bun de la numele de MADOSZ, care, nouă, nu ne-a adus decât cinste, sunt convins că numele de „Uniunea Populară Maghiară” va fi un nou pas făcut înainte în ceea ce privește istoria mișcării noastre” (*Népi Egység*, 22 octombrie 1944). În realitate a fost vorba despre faptul că MADOSZ, din mai multe motive, nu a reușit să obțină o prea serioasă putere de influență în Transilvania de Nord, nici măcar în rândul „oamenilor muncii”. Unul dintre motive a fost că, înainte de 1940, MADOSZ, direct sau indirect, a luat parte la mișcările „antirevizioniste” inițiate de București, iar în zilele următoare datei de 30 august 1940, membrii acestora au protestat împotriva Arbitrajului de la Viena (vezi: Seres, 2002, și Bányai, 1973, p. 312–315).

273 Szabad Szó, 5 noiembrie 1944.

274 *A Magyar Népi (Demokrata) Szövetség szervezeti szabályzata* [Statutul organizațional al Uniunii Populare (Democrate) Maghiare], Secția de Manuscrise a Academiei Științifice Maghiare, fondul lăsat de Károly Molter, Ms. 6021/217.

275 *A Romániai Magyar Népi Szövetség szervezeti szabályzata* [Statutul organizațional al Uniunii Populare Maghiare din România], Institutul de Artă Literară și Tipografică Minerva S.A., Cluj, 24 mai 1945.

Károly Kós și tovarășilor săi, în spiritul *Întâlnirii de la Târgu Mureș* din 1937 – ce ar reprezenta în sens larg interesele minorităților și în care și-ar fi putut găsi locul atât intelectualii și personalitățile bisericești, cât și reprezentanții burgheziei liberale. Lajos Jordáky (care era tot timpul în afara UPM, dar avea o serioasă influență asupra aripii moderate a uniunii, mai ales asupra tinerilor), încă din 15 octombrie, în scrisoarea sa adresată Comisiei Executive Provizorii a Partidului Comunist, grăbea constituirea unui Consiliu Național Maghiar²⁷⁶. Propunerea sa nu a fost pusă în practică, dar la această idee n-a renunțat nici mai târziu. La sfârșitul anului 1945, când UPM, din cauza declarației de la Târgu Mureș (18 noiembrie 1945), a ajuns într-o gravă situație de criză politică, pentru ieșirea din această postură a recomandat lărgirea comisiei cu funcții administrative a UPM, adică includerea comuniștilor, social-democraților și a celor din afara UPM, ceea ce, în fapt, reprezintă reluarea propunerii sale anterioare²⁷⁷. Însă o alianță mai vastă nu s-a putut realiza, deoarece adevărata conducere a MADOSZ, încă din primele zile, a ajuns în mâinile unei *clici de extremă stângă (madosiste)*²⁷⁸, cu vederi înguste, care l-a folosit pe Károly Kós, popularul scriitor-arhitect – ales pentru scurt timp președinte – doar pe post de marionetă. (Funcția de președinte a fost în scurt timp preluată de István Sály).

La 22 octombrie 1944, organizația MADOSZ din Cluj „a ridicat drapelul”²⁷⁹. Comisia de organizare, în afara personalităților cunoscute, precum Károly Kós, Elemér Jancsó și László Szabédi, a avut de asemenea printre membri mai multe persoane puțin cunoscute până la aceea dată (dar „cu un viitor strălucit” datorită trecutului lor madosist), printre alții pe Sándor Szepesi (croitor), Samu Hadházi (agricultor „hoștăzean”), Lajos Mezei, Ádám Fodor-Pataky ș.a.. După o muncă de organizare de o lună, în cadrul plenarei liderilor organizațiilor de bază ale județului Cluj, din 12 noiembrie, a fost constituită secția județeană a MADOSZ. Uniunea a încercat să câștige de partea ei masele maghiare de la sate, dar – precum a afirmat un martor ocular din epocă²⁸⁰ – *adevărații* reprezentanți ai țărănimii n-au fost admiși în conducere. Același „cronicar” a acuzat conducerea madosistă că „nu încearcă să scoată țărănimea din starea de pasivitate”, care a susținut-o totuși încă de la început. În mare parte, motivul era faptul că uniunea condusă de comuniști a încercat să asigure protecție împotriva atrocităților antimaghiare. (Reclamanții veneau cu regularitate la biroul din Cluj al MADOSZ/UPM, unde, în toate cazurile, s-au încheiat procese verbale despre prejudiciile lor²⁸¹).

Separatismul organizației clujene n-a ținut mult timp. De la Brașov a fost trimis la Cluj unul dintre membrii fondatori ai MADOSZ, László Bányai (el a plecat de la Cluj la Brașov după cel de-al doilea Arbitraj de la Viena), care a convocat pentru 23 noiembrie 1944 comisia de reorganizare din Cluj și din provincie a lui MADOSZ.

276 Molnár G., 1993, p. 113.

277 Fülöp-Vincze, 1998, p. 76–78.

278 Vezi scrisoarea lui László Szabédi către Lajos Jordáky. Publică: Vincze, 2003, p. 51–54.

279 Világosság, 22 octombrie 1944, p. 24. și Balogh E., 1986, p. 9.

280 Vezi documentul nr. 19.

281 O parte din copiile legalizate ale proceselor verbale se găsesc în fondul arhivistic moștenit de la Gyula Simó. Fondul Politikatörténeti Intézet Levéltár, Arhiva Institutului, 937, f. 11.

Atunci s-a încins o lungă dispută între autonomiști și adepții „liniei brașovene”²⁸². István Szabó, Károly Kós și István Sárosi au afirmat că nu trebuie mers înaintea evenimentelor, adică nu este oportună adoptarea unei atitudini univoce în problema viitorului statut al Transilvaniei de Nord, iar de altfel acestei regiuni ar trebui să i se asigure o *autonomie specifică*. (Kós a declarat în mod ferm că „cea mai promițătoare soluție” ar fi *autonomia întregului Ardeal*²⁸³). Madosiștii Ádám Fodor-Pataky și László Bányaï au atacat tăios aceste păreri. Discursul lui Bányaï de atunci reflectă perfect faptul că grupul din Brașov al UPM privea „separatismul” Transilvaniei de Nord doar ca pe o problemă *tactică*. La încheierea discuțiilor contradictorii a afirmat: „Situția de moment a Transilvaniei de Nord este doar consecința faptului că, până în prezent, nu de forțele democratice române [adică comuniștii – observația autorilor] a fost preluată puterea, ci de (...) forțe reacționare. [...] Transilvania de Nord este acum în situația de-a putea pune în practică acele măsuri care au fost stabilite și de programul FND²⁸⁴”. Așadar, separatismul Transilvaniei de Nord este de folos *atâta timp* cât programul FND poate fi realizat doar acolo, însă când acest lucru va fi posibil și la București, tot „separatismul” devine de prisos.

În sfârșit, la insistențele lui Bányaï, adunarea a hotărât că se vor transforma în Uniunea Populară Maghiară (UPM). (Atunci încă lipsea din titulatură mențiunea „din România”).

Nu doar maghiarii clujeni s-au organizat după „eliberare”, ci și românii. Ulterior datei de 11 noiembrie 1944, în clădirea Băncii Albina din Cluj, *adeptii locali ai celor două partide istorice* au înființat *Uniunea Democrată a Românilor*²⁸⁵ (UDR), cu scopul „de-a fi organul politic al românimii în Transilvania de Nord eliberat”. Vasile Sava, consilierul episcopatului ortodox, a motivat fondarea organizației prin necesitatea „de-a înființa o formațiune politică pentru românii din Transilvania eliberată, care trăiesc în superioritate numerică alături de naționalitățile ce conviețuiesc pe aceste meleaguri, cu scopul de a avea o reprezentanță și un rol corespunzător proporționalității lor numerice în administrația locală”. A menționat și faptul că vor să asigure „conviețuirea pașnică” și drepturile „naționalităților conviețuitoare”, toate acestea, evident, „pe pământul nostru strămoșesc” – a mai adăugat²⁸⁶. În data de 19 însă, comisia executivă a UDR, ieșind deja din cadrul orășenesc și având scopul de-a constitui o *organizație pentru tot Transilvania de Nord*, a numit și pe responsabili organizațiilor județene²⁸⁷.

282 Se numea astfel grupul din Transilvania de Sud (și din București) a lui MADOSZ/UPM, care era dispus să subordoneze interesele naționale maghiare opiniilor celor din București. (Opoziția „celor din Transilvania de Sud” și a „celor din Cluj” a persistat și în cele din urmă). Referitor la controversele din interiorul UPM, mai pe larg, vezi: *Vincze*, 1999, p. 263–269.

283 MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 63, dos. IV-148, 12/B. 1946, („Észak-Erdély politikai helyzete a különállás idején” [Situația politică a Transilvaniei de Nord în perioada autonomiei].)

284 *Világosság*, 25 noiembrie 1944, precum și *Katona Szabó*, 1990, p. 86–88.

285 Din când în când, numele organizației a fost „Uniunea Democrată Română din Transilvania Eliberat”.

286 ANIC, documentele Emil Hațeganu, fond 1635, doc. 46/1944-45, f. 4, și *Lăcustă*, 1995, p. 13-18.

287 ANIC, documentele Emil Hațeganu, fond 1635, doc. 46/1944-45, f. 4.

Cadrul separatismului politic al Transilvaniei de Nord a fost realizat în decursul lui noiembrie-decembrie. La 21 octombrie, la propunerea tânărului Teofil Vescan, a fost înființat *Comitetul Democratic din Transilvania de Nord*, unde și-au trimis reprezentanții MADOSZ-ul din Cluj, PCR, PSDR, grupul local al Frontului Plugarilor²⁸⁸, Alianța Populară Democrată Evreiască (ani mai târziu – *Comitetul Democratic Evreiesc*)²⁸⁹, precum și Sindicatele Unite. Comisia a fost alcătuită cu scopul de-a realiza *legătura Transilvaniei de Nord cu România*. În cursul consfătuirii, Vescan a afirmat: „În temeiul Convenției de Armistițiu, Transilvania de Nord poate fi integrat în cadrul statului român doar dacă [...] majoritatea românească de aici va dovedi că dorește ca și forțele democratice minoritare maghiare și evreiești să fie integrate în configurația democratică a României reîntregite, iar acestea, la rândul lor, vor trebui de asemenea să demonstreze dacă doresc să conviețuiască și să coopereze cu poporul român în cadrul unui stat democratic român”²⁹⁰. O săptămână mai târziu s-au unit cu Frontul Național Democrat, apoi întregindu-se cu Uniunea Patrioților, precum și cu Apărarea Patriotică (amândouă *cvasi-partide sub influență comunistă*)²⁹¹ au înființat *Comitetul FND din Transilvania de Nord*. Pentru a valida acest lucru, la 29 octombrie au convocat un miting în piața centrală, care însă – conform declarației de presă²⁹² –, din cauza acțiunilor presupus ale gărzilor lui Maniu, a fost ținut în cinci puncte diferite ale orașului. Datorită „bunei organizări”, adunările populare au luat o decizie comună, conform căreia „Adunarea populară aderă în mod unanim la lupta maselor unite în Frontul Național Democrat [FND]”, și cereau „includerea Transilvaniei de Nord”, precum și constituirea unui guvern FND condus de Petru Groza.

La 27 noiembrie 1944, reprezentanții „organizațiilor și partidelor democratice” din Cluj – la inițiativa *Comitetului din Transilvania de Nord* al *Partidului Comunist Român* – s-au întrunit pentru o nouă consfătuire și au hotărât înființarea *Comitetului FND din Cluj*, în care vor fi grupate PCR, PSDR, Sindicatele Unite, UPM, Frontul Plugarilor, Apărarea Patriotică, Uniunea Patrioților și Alianța Populară Democrată Evreiască. În comitet a invitat și UDR, dar adepții nord-ardeleni ai lui Brătianu și

288 Frontul Plugarilor a fost înființat încă în 1933 de dr. Petru Groza, avocat din județul Hunedoara. Președintele partidului ce părea să aibă coloratură de extremă dreaptă a luat legătura cu PCR aflat în ilegalitate, apoi a încheiat o alianță politică cu MADOSZ. Partidului Groza de la început și până la sfârșit era lipsit de greutate, iar, începând din toamna anului 1944, poate fi considerat, fără doar și poate, „partidul-satelit” al PCR. Pavel Bojan, în memoriile sale citate, relatează că, la indicațiile partidului, intră în Frontul Plugarilor și conduce organizarea acestuia. István Nagy într-un fragment de memoriu nepublicat scrie: „am fost nevoiți să încredințăm și organizarea Frontului Plugarilor unor muncitori comuniști români”. În: *Romániai Magyar Szó*, 2 octombrie 2002.

289 De-a lungul existenței sale, Alianța Populară Democrată Evreiască – la fel ca UPM – a funcționat permanent sub conducerea/supravegherea PCR (era una dintre „organizațiile de masă” ale acestuia), având ca președinte pe acel Kohn Hillel, care a fost unul dintre membrii Secretariatului Regional din Transilvania de Nord al *Partidului Comunist Muncitoresc din Ungaria*, până la demascarea sa din 1941. (Kohn a ajuns „disciplinar” în fruntea CDE, deoarece, conform hotărârii partidului, cei care au luat parte la procesul monstruos din 1943 de la Cluj nu mai puteau îndeplini mai târziu funcții de partid).

290 *Világosság*, 2 noiembrie 1944.

291 Vezi: *Onișoru*, 1996, p. 142-146.

292 *Világosság*, 31 octombrie 1944.

Maniu²⁹³, la ședința avută cu o zi înainte, în data de 26 noiembrie, s-au hotărât că nu vor adera la „platforma de guvernare” elaborată de PCR și nici la noua formațiune, constituită câteva zile după aceea. La ședință, Aurel Hetco a avertizat: „trebuie să fim vigilenți, nu cumva să ne angajăm politic”, să se participe doar la „problemele practice și chestiunile administrative”. Gh. Ropan a spus că înființarea unei organizații ce include în întregime Transilvania de Nord ar însemna constituirea unui „organism politic autonom”. A mai adăugat că în ceea ce privește „soluția definitivă a problemei Transilvaniei de Nord, organizarea regională în locul celei locale ar aduce doar complicații pentru un viitor guvern român”²⁹⁴. În data de 30 noiembrie – conștienți că a doua zi FND plănuiește să înființeze o organizație care să cuprindă toată regiunea –, conducerea UDR a numit un comitet împuternicit să ia parte doar la rezolvarea problemelor locale existente la Cluj²⁹⁵. Toate acestea arată că aripa dreaptă românească, care își ținea mereu ochii ațintiți asupra Bucureștiului, nu vroia să lase nici *impresia* că ar lua parte la vreo *acțiune politică regională* care ar fi în opoziție cu centrul.

Situația generală pe teritoriul celor „zece republici autonome”

Până la începutul lui noiembrie 1944, situația orașului Cluj era – după cum am arătat deja mai sus – mult deosebită de cea a celorlalte orașe și sate din regiune. În vreme ce în altă parte administrația civilă a fost parțial sau în totalitate prezentă, capitala Transilvaniei de Nord – începând cu intrarea sovieticilor – putea să se gospodărească independent de București. Însă la 8 noiembrie totul s-a schimbat. Atunci, Teofil Vescan senior, prefectul numit de sovietici, a anunțat prin placarde că „partea eliberată a Transilvaniei de Nord, iar astfel și orașul Cluj”²⁹⁶, precum și județul cu același nume, au intrat sub administrația armatei sovietice de ocupație²⁹⁷. Printre altele a dispus reluarea muncii și a interzis scoaterea mărfurilor de orice fel de pe teritoriul Transilvaniei de Nord, și a obligat autoritățile orașenești și comunale să efectueze recensământul populației. Cei care încălcau dispoziția au fost amenințați că vor fi aduși în fața justiției.

Așadar, din toate localitățile în care a fost instalat un organ al administrației românești, aceasta a trebuit să se retragă la mijlocul lui noiembrie 1944. În acest context, toate instituțiile, respectiv funcționarii publici ai acestora (în afara poștei și a căilor ferate) trebuiau să părăsească Transilvania de Nord. Însă din unele documente rezultă faptul că au existat sate cu populație mixtă, unde jandarmii, îmbrăcând haine civile, au rămas pe loc și au terorizat în continuare populația maghiară²⁹⁸.

293 Unul dintre diplomații britanici, care nu pot fi bănuți de rezerve față de români, a afirmat despre adepții lui Maniu de la Cluj că „sunt descurajator de șovini...” Citează Lahav, 1989, p. 145.

294 ANIC, documentele Emil Hațeganu, fond 1635, doc. 46/1944-45, f. 4.

295 *Ibidem*, doc. 46/1944-45, f. 13.

296 Corespondentul din limba română al comunei urbane investite cu autorități municipale.

297 Vezi documentul nr. 6.

298 Vezi MOL, a Külügyminisztérium iratai [ANM, Documentele Ministerului de Interne], Erdei Ferenc – gyűjtemény [fondul Erdei Ferenc], XIX-B-1-h, cutia 1. dos. 1. „Pakocs Károly szatmári római katolikus püspöki helynök feljegyzése” [Nota vicarului general rom. cat. din Satu Mare, Károly Pakocs].

Începând cu mijlocul lui noiembrie, situația Transilvaniei de Nord a căpătat o oarecare specificitate. În cadrul acestui teritoriu a fost introdusă administrația militară sovietică, ceea ce în practică presupunea că la sate și orașe, în cea mai mare parte a cazurilor la propunerea „elementelor de încredere” locale sau a comuniștilor din orașele apropiate (ori a „aliaților”: UPM sau Frontul Plugarilor), administrația cea nouă s-a format din *populația locală* (această decizie a fost aprobată *ulterior* de autoritățile militare sovietice ocupante). Conform declarației lui dr. András Csillag, subprefectul de Bihor, în județul său lucrurile s-au petrecut în felul următor: „în satele ungurești, ședințele convocate de Uniunea Populară Maghiară, iar în cele românești de Frontul Plugarilor, i-au desemnat pe acei oameni în care poporul avea încredere și care au fost puși de voința poporului în fruntea administrării comunei. (...) Pentru a evita conflictele interetnice, tuturor notarilor și pretorilor am dat dispoziția ca în satele cu populația mixtă, conducerea comunală să respecte proporționalitatea naționalităților”²⁹⁹ (sublinierea autorului).

Această conducere administrativă de stânga, aflată sub supravegherea FND³⁰⁰ – în cele mai multe cazuri³⁰¹ –, nu întreținea nici un fel de legătură cu guvernul de la București. În pofida faptului că prefecții trimiși de la București și-au părăsit posturile, asta nu însemna că în locul lor – în județele cu majoritatea maghiară – ar fi venit peste tot unguri. *Raporturile de forță schimbate* în detrimentul maghiarimii au fost sugerate și de faptul că doar în Trei Scaune (Béla Kerekes), Ciuc (Károly Rancz) și Odorhei (Ignác Szilágyi) conducătorii administrației au fost maghiari, pe când în fruntea județelor cu o relativă majoritate maghiară – Turda-Mureș (61,5%), Satu Mare (55%), Bihor (64%) și Cluj (55%) – au ajuns prefecți/șefi de județ etnici români. (Menționăm aici că, în perioada discutată, cele două noțiuni au fost utilizate alternativ, ca sinonime). Deocamdată nu este lămurit din ce motiv nu s-au putut așeza prefecți maghiari în fruntea județelor amintite. Se presupune că factorii decisivi ar fi fost raporturile de forță locale și influența exercitată asupra sovieticilor.

Expulzarea administrației române a fost primită cu profundă indignare de către locuitorii români. Dezamăgirea a intensificat și mai mult sentimentele antimaghiare, deja oricum înțepite, precum și furia împotriva sovieticilor. Resentimentele față de ocupanți au fost provocate nu doar de ordinul de îndepărtare a administrației române, ci și de faptul că la sate *aveau loc* în mod repetat *ciocniri* între țăranii români și soldații sovietici, care comiteau jafuri, tâlhării, abuzau de forță³⁰².

Evident, nici nu se punea problema că aceștia ar fi jefuit doar pe țăranii români, atitudinea fiind similară și în cazul maghiarilor. (József Barna, parohul din Turulung,

299 *Új Élet*, 10 februarie 1945.

300 Cazul de la Oradea este caracteristic. János Boros, președintele organizației județene FND Bihor, la o ședință de la sfârșitul lui ianuarie 1945, spune că „președinția a acționat pentru destituirea primarului Gyula Csiky și a viceprimarului, dr. János Pelle”. FND-ul local nu agreea aceste două persoane, deoarece – conform afirmației lui Boros – „Primarul Gyula Csiky nu vroia să colaboreze cu organizațiile democratice locale, mai mult decât atât, a avut o atitudine dușmănoasă față de ele”, așadar aceștia nu doreau să dea ascultare oamenilor partidului de stânga. Vezi *Új Élet*, 31 ianuarie 1945.

301 Excepție făceau doar județele Sălaj și Maramureș (cel din urmă doar până la începutul lui ianuarie 1945, când a avut loc ocupația sovieto-ucraineană – despre aceasta vezi mai jos). În ceea ce privește primele, într-un raport din 23 decembrie 1944 este relatat că în județul Sălaj „administrația este organizată după ordinul primit de la guvernul român”. ANIC, fondul 935, Documentele Președinției Consiliului de Miniștri, materialul guvernelor Sănătescu-Rădescu, doc. 24/1944-1945, f. 40. și *Pop*, 1996, p. 103–106.

302 *Sălăgean*, 1995, p. 66.

în cronică sa de epocă, scrie astfel despre comportamentul soldaților sovietici: „Au început tâlhăriile. Ei ziceau că au venit să ne elibereze, în realitate însă nu ne-au eliberat, ci ne-au ușurat de toate bunurile de care le-a plăcut. La jafuri și ciordeli erau ajutați și de românii veniți a doua zi de la Turulungul Mic”³⁰³). În pofida acestui fapt, conform documentelor și amintirilor din epocă, introducerea administrației militare sovietice și ordinul de ieșire a jandarmeriei române erau primite de populația maghiară cu seninătate. Au sperat desigur că vor lua sfârșit atrocitățile și jafurile neconținute. Maltratările de până atunci au încetat într-adevăr, în special pentru că comandamentele locale ale Armatei Roșii – în teritoriile cu populație mixtă – s-au străduit să asigure protecție maximă maghiarilor împotriva elementelor șovine. (Cu toate că au mai avut loc, deși rareori, *crime* sub impulsul sentimentelor naționale³⁰⁴).

După cum arată și exemplul din Brâncovenesti, sovieticii ocupanți au dorit în mod categoric *consolidarea* situației generale. Într-o relatare citim că la 14 noiembrie 1944 „un ofițer rus a apărut în sat în compania câtorva soldați sovietici și a unui civil, a convocat populația cu toba și a anunțat următoarele: administrația română, care a intrat ilegal în Transilvania de Nord, a fost îndepărtată de comandamentul militar sovietic. Conducerea va fi preluată de organele locale, iar puterea generală, *până la reglementările teritoriale definitive*, va fi exercitată de comandamentul armatei sovietice. Populația să-și înființeze propriul consiliu local și să ia legătura cu consiliul raional Reghin. Consiliul local să se îngrijească de siguranța publică și de punerea în practică a principiilor democrației. Cei care tulbură ordinea (...) să fie predați imediat comandamentului rusesc din Reghin. (...) Moneda oficială, deocamdată, este pengő. (...) Comandamentul sovietic a dispus ca animalele și mijloacele de lucru însușite să fie restituite”³⁰⁵.

Buna intenție nu era însă de ajuns, deoarece în satele unde nu exista garnizoană sovietică s-a întâmplat și pe mai departe să fie *hărțuită* populația maghiară; s-a încercat ca obligațiile referitoare la cota animalieră, munca în folosul comunității și rechizițiile să fie atribuite satelor cu populația majoritar maghiară, iar locuitorii români să fie omiși de la orice fel de îndatoriri³⁰⁶. Publicația UPM, apărută la Târgu Mureș, referindu-se la starea generală de la Toplița la sfârșitul anului 1944, scria că „maniștii”, cei din Gârzile de Fier, încă terorizează populația maghiară, iar peste tot în oraș au rămas inscripțiile „Vorbiți românește!”, expuse încă înainte de 12 noiembrie 1944. Românii naționaliști instigau la ură interconfesională, din acest motiv până și preotul greco-catolic român(!) a trebuit să părăsească localitatea³⁰⁷. Cu o săptămână în urmă, același organ de presă afirma că la Bistrița, unde au rămas doar 1200 de maghiari și 4000 de români, cei din urmă îi terorizează pe primii, nu-i cooptează în

303 Citează cronică amplă din august 1945 a lui József Barna, preot romano-catolic, *Beszámoló a túrterebesi r. kat. plébániát érintő 1944–1945. évi háborús eseményekről* [Relatare despre evenimentele de război din 1944-1945 cu implicații asupra parohiei romano-catolice din Turulung] Boros, 2002, p. 17.

304 De exemplu, la Cristorel au omorât un ungur, iar la Chinteni doi. Vezi: documentele 22 și MOL, a Külügyminisztérium TÜK iratai [ANM, documente secrete ale Ministerului de Externe] România, XIX-J-1-j, cutia 18, doc. 16/b, fondul Demeter, f. no.

305 Varró, 1988, p.91–92.

306 Se pot citi date concrete în numerele din noiembrie 1944 ale lui *Népi Egység* [Unitatea Poporului].

307 Szabad Szó, 8 decembrie 1944.

Garda populară și în conducerea orașului, mai mult decât atât, au interzis ca în magazinele cu proprietari români să intre vreun ungur³⁰⁸.

În scopul menținerii ordinii publice – pentru a compensa lipsa poliției și a jandarmeriei – au fost înființate așa-numitele *poliții și jandarmerii ale poporului*. Această nouă formă de organizare a ordinii publice a fost alcătuită mai întâi la orașe, formându-se înosebi din muncitori ai organizațiilor de partid (comunist sau social-democrat), așadar activiști de încredere din punct de vedere politic. În multe locuri, jandarmeria populară de la sate a fost organizată la început de către activiștii de sindicate sau de partid, trimiși de la oraș, iar în alte părți *Gărzile populare* au fost înființate de simpatizanții Partidului Comunist³⁰⁹. Echipamentul lor consta din arme adunate ici-colo, iar uniforma era înlocuită doar de o banderolă roșie. La constituirea Gărzilor populare, sovieticii au dispus ca în localitățile cu populație mixtă acestea să fie alcătuite din români și maghiari laolaltă, dar, după cum arată și cazul de la Bistrița, nu peste tot a avut efect acest ordin. Nu doar o nouă poliție a fost înființată, ci – precum arată un raport din epocă³¹⁰ – în județul Odorhei au fost organizate până și *trupe de grăniceri*, care pe de o parte au împiedicat noi jafuri ale elementelor din sudul Transilvaniei, iar pe de altă parte au redus scoaterea bunurilor din județ³¹¹.

Este adevărat că teroarea în masă a încetat, dar în primele zile ale lunii ianuarie a început un nou val de deportări. Din Satu Mare și împrejurimi au fost luați la muncă obligatorie mai multe mii de locuitori *de etnie șvabă*³¹². (Au existat și situații când o persoană – în timp ce transportul înainta spre Feldioara – a reușit să fugă și să ajungă acasă, dar la începutul lui ianuarie 1945, din cauza originii șvabe, a fost din nou deportată și dusă în Uniunea Sovietică³¹³). Însă o parte a celor ridicați erau de limbă și identitate maghiară, doar că erau de origine germană și aveau nume nemțesc. Totodată, și de pe Valea Ierului au fost ridicați în masă locuitorii, aici însă nu doar cei de origine germană, ci și ungurii. De exemplu, localitatea Ady Endre (Mecențiu)

308 Szabad Szó, 15 decembrie 1944.

309 Autorul documentului din epocă publicat de Ioan Lăcustă afirmă că în județele secuiești „unitățile paramilitare” (trupe de grăniceri) rămase după plecarea nemților s-au transformat în „gărzi” și poliții. Această absurditate este greu de admis, deoarece este inimaginabil ca sovieticii să fi permis existența unităților „paramilitare” în spatele lor. Admitem însă că poliția populară era formată din persoane cu stagiul militar satisfăcut, care mai devreme au servit în Forțele de Grăniceri Secui. Lăcustă, 1995, p. 26.

310 Vezi documentul nr. 18.

311 Conform raportului din 3 februarie al secției a II-a din Marele Stat Major, pe partea nordică a liniei de demarcație de la granița cu România, Gărzile Naționale înarmate au interzis circulația mărfurilor spre exterior, au permis însă intrarea acestora. ANIC, fondul 935, Documentele Președinției Consiliului de Miniștri, materialul guvernelor Sănătescu-Rădescu, doc. 38/1944–1945, f. 269. Același lucru susține știrea apărută în numărul din 26 noiembrie 1944 al lui *Népi Egység*. Bizar este doar faptul că ofițerul grănicer de pe partea opusă a barierei de frontieră (care există la fel ca înainte de 23 august 1944!) motivează față de ziarist în felul următor blocajul: „după știrea noastră, teritoriul de aici, locuit de unguri, este comunist, iar ei își efectuează serviciul de gardă pentru a împiedica infiltrarea elementelor comuniste”. *Népi Egység*, 26 noiembrie 1944.

312 Vezi MOL, a Külügyminisztérium iratai [ANM, Documentele Ministerului de Interne], Erdei Ferenc – gyűjtemény [fondul Erdei Ferenc], XIX-B-1-h, cutia 1. dos. 1. „Pakocs Károly szatmári római katolikus püspöki helynök feljegyzése.” [Nota vicarului general rom. cat. din Satu Mare, Károly Pakocs]; și MOL, a Külügyminisztérium TÜK iratai [ANM, documente secrete ale Ministerului de Externe] România, XIX-J-1-j, cutia 18, doc. 16/b, fondul Demeter, f. no.

313 Boros, 2002, p. 79, 87.

a fost înconjurată de soldații sovietici, care au adunat toți locuitorii maghiari de religie romano-catolică apți pentru efort și i-au dus la muncă obligatorie în Uniunea Sovietică. Același lucru s-a întâmplat cu cea mai mare parte a populației maghiare romano-catolice din Eriu-Sâncrai, Tășnad și alte sate din împrejurimi. Din relatările martorilor oculari rezultă faptul că în culise stăteau și de această dată românii șovini, care i-au făcut pe sovietici să creadă că cei de religie catolică sunt toți șvabi, doar că și-au schimbat numele. Cu toate că în general preoții scăpau de deportare (de asemenea, la Cluj i-au lăsat liberi pe cei despre care s-a aflat că sunt preoți), o parte a parohilor locali și-au urmat enoriașii de bună voie în Uniunea Sovietică³¹⁴.

Sunt necesare cercetări aprofundate pentru a putea fi reconstituită starea generală din cele unsprezece comitate/județe în perioada noiembrie 1944–martie 1945. (Cercetările de istorie locală au de îndeplinit sarcini importante și în ceea ce privește acest domeniu). În general se poate spune că administrația nou instaurată întâmpina uriașe *probleme*. Pe alocuri exista o atât de mare lipsă de alimente, încât se instalase foametea. (Depozitele de cereale au fost devastate ori de germanii în retragere, ori de sovieticii în ofensivă, eventual și de locuitorii din împrejurimi). Justiția nu prea funcționa. Starea sănătății publice era catastrofală (pe alocuri a apărut epidemia de tifos), lipseau medicamentele, precum și personalul medical. (Conform informațiilor unuia dintre ziaristii lui *Szabad Szó* din Târgu Mureș, la sfârșitul lui decembrie de la Reghin până la Sfântu Gheorghe nu exista decât un singur medic, și acela de optzeci de ani³¹⁵).

Trenurile nu circulau aproape deloc, întrucât podurile și tunelurile au fost peste tot aruncate în aer (cel puțin între Oradea și Cluj, la începutul lui decembrie, s-a reluat circulația, dar spre Brașov nu se putea călători). Economia era ruinată. O parte a fabricilor au suferit pagube din cauza războiului, nu existau piese ori lipsea materia primă pentru a se putea relua producția³¹⁶. La Cluj, cu scopul de a începe producția și având susținerea consiliului de specialitate, la 17 decembrie a fost înființată Cooperativa Generală Economică și Industrială a Muncitorilor (Munkások Általános Gazdasági és Ipari Szövetkezete – MÁGISZ). Ideea înființării provenea din constatarea că aprovizionarea orașului cu bunuri de larg consum se asigură cu greu, iar pentru reluarea activității în fabrici și uzine lipsește capitalul necesar. Cooperativa avea două ramuri: de consum și de producție. Asemenea unități *cooperatiste muncitorești* au mai fost organizate la Baia Mare, Târgu Mureș, Sighetu Marmației, Oradea, Satu Mare și Odorheiu Secuiesc, dar linia lor de producție nu funcționa decât în ultimele trei localități³¹⁷.

Despre situația generală a regiunii se pot citi multe în publicațiile cotidiene ale vremii, dar cenzura (sau autocenzura) a împiedicat de multe ori pana ziaristului. Din acest motiv este interesantă prezentarea lui Béla Demeter (redactor al revistei *Erdélyi Gazda* și secretarul lui gr. Béla Teleki), elaborată pentru Asociația Agricultorilor Maghiari din Transilvania (EMGE), filiala Cluj, referitoare la călătoria sa din decembrie 1944, când a cutreierat jumătate din Transilvania de Nord, de la Dej până

314 *Hetényi Varga*, 1994, p. 541–545. și autor cit. 1996, p. 321–326, 368.

315 *Szabad Szó*, 1 ianuarie 1945. Acest lucru pare a fi contrazis de medicul primar din comitatul Trei Scaune, dr. János Benke, care, la o sedință din 18 noiembrie, a spus că din cei 50–60 de medici existenți înainte au rămas la posturi 11, iar cele mai multe infirmiere, moașe și farmaciști sunt de asemenea prezenți. *Dolgozók Szava*, 20 noiembrie 1944.

316 *Pop*, 1996, p. 103–106.

317 Mai pe larg vezi: *Vincze*, 1999, p. 171–184.

la Sfântu Gheorghe³¹⁸. Din acest material putem afla, de exemplu, că în domeniul circulației monetare haosul era deplin. Circulau atât pengő – așa numitul pengő de război emis de sovietici –, cât și leul (în general cursul pengő-leu era 1:30, dar în Trei Scaune ajungea și la 1:50). Prefecții încercau să depășească problemele economice prin încercarea de-a statornici *autoaprovizionarea*, respectiv practicau, într-un fel, *tranzacții de tip barter*³¹⁹.

Toată lumea se descurca cum putea. Bunăoară, în Trei Scaune, Béla Demeter a constatat că „au acoperit cheltuielile comune prin punerea în funcțiune a fabricilor de spirt din județ, interzicând distilerile particulare și cele cu cazane mici. În mod oficial, producerea unui litru de pălincă costa opt pengő și se vindea cu cincizeci de pengő. Astfel, județul câștiga patruzeci de pengő la litru. În afara acestui lucru a fost introdus separat un impozit pe cifra de afaceri de 6% pentru fiecare marfă în parte. Și de aici au provenit sume importante. Adăugând la toate acestea impozitul obișnuit, s-a putut astfel rezolva provizoriu problema cheltuielilor publice”³²⁰.

În schimb, în județul Turda-Mureș impozitul local nu mai acoperea cheltuielile, de aceea au luat în calcul posibilitatea emiterii unor *bani de urgență* în valoare de aproximativ o sută de milioane de pengő, acoperirea acestora ar fi fost garantată prin patrimoniul de material lemnos al așa numitei proprietăți forestiere comune din Scaunul Mureș. Cele trei bănci maghiare din Târgu Mureș ar fi garantat banii respectivi, dar Banca Românească și Albina au refuzat de teamă să nu fie constrânse a trimite înapoi numerarul la propriile instituții-mamă. De altfel, deși comandantul militar local, maiorul Kurocikin, a consimțit emiterea devizelor de urgență, cu toate acestea punerea în practică a planului n-a mai avut loc, deoarece acțiunea ar fi avut cu adevărat sens doar dacă banii ar fi fost acceptați ca mijloc de plată de toate celelalte comitate din Transilvania de Nord, în interiorul granițelor jud. Turda-Mureș putându-se plăti cu aceștia cel mult impozitele.

Dificultățile doar cu greu puteau fi depășite, în parte și din cauză că lipseau mijloacele potrivite pentru rezolvarea lor. (De exemplu, unul dintre motivele lipsei de alimente era faptul că, în absența mijloacelor de transport, nu puteau începe nici măcar operațiunile comerciale de tip barter între diferitele comitate). De multe ori însă cauza situațiilor generale alarmante din comunitate era și nepriceperea. Numirea conducătorilor din administrație se făcea – precum am mai amintit și referitor la Cluj – în primul rând conform unor *criterii politice*³²¹, ceea ce, evident, defavoriza o competentă reorganizare a administrației. Nu este de mirare faptul că, în februarie 1945, un intelectual român „manist” clujean a informat Bucureștiul, afirmând că „în Transilvania de Nord, în fond, nu există o administrație adevărată. Există autorități locale, constituite din indivizi aleși la întâmplare și de cele mai multe ori fără pregătire teoretică sau practică. Județele izolate nu comunică între ele și nu au nici

318 Vezi documentul nr. 18.

319 Evident, au existat oameni care nu au așteptat cu mâinile încrucișate, ci s-au folosit de posibilitățile date. Cei care lucrau „la negru”, bișnițarii, comercianții particulari cu inițiativă, au ajuns uneori și până la Debrecen și București, iar întorcându-se acasă cu mărfuri care lipseau (untură, făină, zahăr etc.) au pus mâna, în scurt timp, pe câștiguri mari.

320 Vezi documentul nr. 18.

321 Scriitorul György Beke, care a trăit evenimentele din perioada discutată aici la Trei Scaune ca tânăr adolescent, spune că „Dominația sovietică, în practică, însemna că prefectul, primarul, comandantul poliției, precum și comandantul gărzilor populare erau comuniști”. Vezi: Beke, 1993.

viață comună. Nu există o autoritate superioară care să coordoneze administrația județelor. Fiecare dintre acestea *se administrează în mod cvasi-autonom*, conform propriilor norme și cu un buget propriu, după imaginația fantezistă a celor care au rămas la conducere întâmplător și provizoriu. Peste tot domnește un haos administrativ și financiar deplin³²² (sublinierea noastră). În ceea ce privește auto-aprovizionarea forțată, interesant este faptul că autorul anonim³²³ maghiar al documentului de la finele anului 1945 constată situația într-un mod asemănător cu autorul român anonim pe care l-am amintit mai înainte: „Fiecare sat și oraș a obținut vrând-nevrând un imperiu [putere – obs. autorilor] autonom, (...) aproximativ zece „republici autonome” își exercitau puterea”³²⁴.

Era adevărat că situația materială era la pământ (după câțiva ani de război, nici nu se putea altfel), dar în privința câtorva lucruri, situația era mai bună decât înainte de 1940. În această perioadă încă *se puteau folosi liber* însemnele și culorile naționale, iar în ceea ce privește limba maternă exista de asemenea o mare libertate. Era de la sine înțeleasă utilizarea simbolurilor naționale, deoarece alături de limba maternă și inscripțiile bilingve acestea simbolizau în forma cea mai vizibilă incontestabila egalitate în drepturi. Desigur, utilizarea drapelului maghiar la unele ședințe sau festivități era considerată de către românii șovini manifestarea „fascismului horthyst”³²⁵.

În cele mai multe locuri, inscripțiile bilingve nu ridicau încă probleme. Cele mai multe denumiri maghiare proveneau încă dinainte de 1918, iar după schimbarea imperiilor, evident, românii au redenumit toate străzile și piețele. Pe timpul „autonomiei”, în localitățile cu populație exclusiv maghiară au rămas în uz vechile denumiri, iar în cele cu locuitorii majoritari români au fost reluate denumirile dinaintea celui de-al doilea Arbitraj de la Viena. (Bineînțeles, au dispărut toate numele de străzi care aminteau de fascism: Piața Hitler, strada Horthy etc. iar în locul lor au apărut cele care simbolizau noua eră: Piața Malinovski, Piața Eroilor Sovietici). Astfel, nu existau dispute decât în localitățile cu populația mixtă, în special la Cluj, unde o parte a românilor a considerat drept o *problemă de prestigiu* denumirile date străzilor, deoarece aveau sentimentul că denumirile maghiare simbolizează menținerea stăpânirii horthyste³²⁶. În sfârșit, în cele mai multe cazuri s-a găsit o soluție de compromis mai mult sau mai puțin liniștitoare, uneori s-a rezolvat problema la fel ca în cazul străzii Petőfi, care a fost „tăiată în două”, adică o

322 Lăcustă, 1995, p. 25.

323 Redactarea nu este semnată, dar sunt multe semne că autorul ei este scriitorul László Szenczei, care s-a oprit asupra evenimentelor petrecute în intervalul dintre toamna 1944 și primăvara 1945 și în cartea sa publicată la începutul anului 1946. Vezi: Szenczei, 1946.

324 MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 63, dos. IV-148, 12/B-1946. „Észak-Erdély politikai helyzeté a különállás idején” [„Situația politică a Transilvaniei de Nord în perioada autonomă”].

325 Așa numita „problemă a drapelului” prilejuia până și în vara anului 1945 tensiuni grave între cele două națiuni. Dă de gândit faptul că dorința elementară a maghiarimii, conform căreia aceasta să-și utilizeze liber culorile naționale, a fost considerată o „reminiscentă a fascismului horthyst” chiar și de către comuniștii maghiari (László Luka sau László Bányai).

326 Vezi, de exemplu, articolul tânărului Teofil Vescan în numărul din 7 octombrie 1945 al revistei *Világosság*. Románok nevében a közeledésért [În numele românilor pentru apropiere].

parte a ei a păstrat denumirea maghiară, iar cealaltă a primit înapoi numele românesc existent între 1919–40³²⁷. (*Noua schimbare* era reflectată și în numele străzilor: de exemplu la Cluj, Piața Hitler a devenit Piața Malinovski, strada Horthy Miklós a primit numele de strada Horea, strada Bánffy cea de Cloșca, strada Tisza István a devenit Crișan, iar strada Vasvári Pál a luat numele de Józsa Béla).

În ceea ce privește *utilizarea limbii*, la întrunirile organizațiilor de masă sau în menținerea legăturilor cu oficialitățile, în regiunile unde populația majoritară era maghiară se vorbea limba maghiară, iar acolo unde erau mai mulți români cea română, însă limba utilizată în contactele oficiale în cadrul regiunilor cu populația mixtă din punct de vedere etnic era sursa unor tensiuni grave³²⁸. Este adevărat că în Ardeal încă exista acea generație românească care, înainte de 1919, a învățat cât de cât ungurește, dar mulți dintre aceștia, din motive de prestigiu, nu vroiau să vorbească această limbă, spunând că „stăpânirea maghiară s-a terminat”.

Referitor la problema limbii au fost redactate la începutul anului 1945 chiar și două norme de drept: decretul din 22 ianuarie emis de prefectul din comitatul Turda-Mureș, dr. Victor Groza (fratele lui Petru Groza), și cel al prefectului din județul Cluj, Vasile Pogăceanu, din 10 februarie³²⁹. Norma juridică anterioară a dispus, printre altele, că „În oricare oficiu de stat, județean sau municipal, orice fel de inscripție se va afișa în limbile maghiară și română sau română și maghiară, în funcție de populația majoritară din orașul sau comuna respectivă. În spiritul principiilor de mai sus, toate reglementările oficiale vor fi publicate bilingv. Același lucru este valabil și în cazul denumirilor de străzi, magazine, fabrici, precum și în ceea ce privește celelalte inscripții private (medici etc.). (...) Sunt recunoscute ca oficiale atât denumirile maghiare ale orașelor și comunelor, cât și cele românești”. Al treilea articol din ultima normă de drept a hotărât: „Pe teritoriul orașului și al județului Cluj, limba oficială este atât cea română, cât și cea maghiară”. Regulile de drept elaborate de Comisia juridică a Corpului Consultativ Central³³⁰ (personal Géza Pásztai și Ágoston Bernád) au stabilit că în teritoriile unde populația vorbește aceeași limbă într-o proporție de nouăzeci la sută, aceea să fie și limba utilizată de oficialități în administrația internă. Atrage atenția și faptul că în cadrul ambelor norme juridice apare în mai multe locuri utilizarea principiului *proporționalității*. De exemplu, reglementarea de la Târgu Mureș a decis ca „La toate oficiile și serviciile de stat, județene și comunale să fie investiți – după posibilități proporțional cu apartenența lor etnică – din rândurile naționalităților ce conviețuiesc acolo funcționari ardeleni care cunosc (scris și vorbit) atât limba maghiară, cât și cea română”. Ordinul de la Cluj a stabilit că „Împărțirea brevetelor de meserii, a drepturilor și a serviciilor în interesul public se face proporțional cu numărul naționalităților din unitatea administrativă respectivă”³³¹. Este uimitor și faptul că cele două norme de drept cuprind și paragrafe care arată că

327 *Demeter*, 1975, p. 347–349.

328 Loc. cit. p. 354–355.

329 Decretul lui Victor Groza a apărut în numărul din 22 ianuarie 1945 al publicației *Szabad Szó*. Ordinul nr. 847/1945 a prefecturii județene și municipale din Cluj este publicată de: *Joó*, 1983, p. 119–125. *Demeter*, în memoriile sale, scrie că datorită unor „dificultăți tehnice”, ordinul a apărut cu întârziere, la 10 februarie. *Demeter*, 1975, p. 355.

330 Comisia Juridică „delegată de partidele și organizațiile” FND din Transilvania de Nord, în luarea ei de poziție din 28 decembrie, a stabilit că limbile oficiale în Transilvania de Nord sunt maghiara și româna”. Vezi documentul nr. 23.

331 *Joó*, 1983, p. 124.

redactorii acestora sperau că se va putea introduce cândva în tot Transilvania (ori în România) o reglementare asemănătoare. ("Dacă activitatea autorităților, oficialităților sau instituțiilor publice se desfășoară în mai multe județe ori pe întregul teritoriu al țării, proporția stabilită în primul paragraf se va fixa conform repartiției lingvistice din județul unde organul respectiv își are sediul"³³²).

După cunoștințele noastre, în perioada discutată au fost elaborate doar aceste două coduri juridice care reglementau în cadrul județelor utilizarea limbii române și maghiare. Sursele noastre sporadice invocă însă faptul că și în alte județe era asigurată folosirea celor două limbi. De exemplu, Albert Gyárfás, subprefectul din Trei Scaune, la o ședință din 18 noiembrie afirmă: „Limba oficială, ca *parte integrantă a României* și ca teritoriu locuit de maghiari, este și maghiara și româna, cu aceleași drepturi de exercitare”³³³ (sublinierea noastră).

*Statutul Naționalităților*³³⁴ apărut la 7 februarie 1945 a lămurit însă că, în București, *dorința de avea un stat național omogen* face imposibilă rezolvarea satisfăcătoare a problemei minoritare și din punctul de vedere al celor în cauză. (Social-democrații clujeni au criticat deosebit de ferm textul proiectului de statut încă înainte de publicare, printr-o scrisoare deschisă³³⁵. Desigur, observațiile lor critice au rămas fără nici un rezultat).

Din câteva documente din epocă reiese însă că nu peste tot a existat o situație atât de favorabilă ca în județele Cluj și Turda-Mureș. De exemplu, Károly Pakocs, vicarul episcopal din Satu Mare – în raportul său redat în volumul nostru³³⁶ –, relatează la sfârșitul anului 1944 că Ștefan Anderco, prefectul de Satu Mare, răspunde *doar* la sesizările făcute în limba română și doar în limba română, iar funcționarii au primit ordinul conform căruia la primărie „nu mai este permis să se vorbească în limba maghiară”.

Desăvârșirea și eșecul aspirațiilor autonomiste

La 2 decembrie a avut loc o nouă criză guvernamentală la București. Generalul Sănătescu a demisionat, pe de o parte din cauza revendicărilor comuniștilor (voiau să obțină portofoliile ministerului de interne și al apărării naționale), pe de altă parte din cauza acuzațiilor aduse de partidele istorice. În aceste zile, Vișinski era din nou la București purtând tratative în legătură cu îndeplinirea obligațiilor cuprinse în Convenția de Armistițiu³³⁷. Întrucât adjunctul comisarului poporului pentru Afaceri Externe nici acum nu credea că Partidul Comunist este destul de puternic pentru a alcătui de unul singur (respectiv, împreună cu aliații săi din FND) un guvern stabil, nu s-a împotrivit la investirea de către rege a generalului Nicolae Rădescu ca prim-

332 Loc. cit. p. 120.

333 *Dolgozók Szava*, 20 noiembrie 1944.

334 Textul Statutului Naționalităților este publicat de: *Joó*, 1983, p. 113–118.

335 *Erdély*, 25 decembrie 1944.

336 MOL, a Külügyminisztérium iratai [ANM, Documentele Ministerului de Interne], Erdei Ferenc – gyűjtemény [fondul Erdei Ferenc], XIX-B-1-h, cutia 1. dos. 1. „Pakocs Károly szatmári római katolikus püspöki helynök feljegyzése” [Nota vicarului general rom. cat. din Satu Mare, Károly Pakocs]. Descrierea stării generale din perspectivă românească vezi: *Porumbăcean*, 1995, p. 86–92.

337 *Constantiniu – Chiper*, 1995, p. 13.

ministru³³⁸. După aceasta, aproximativ două luni, viața politică internă din România a fost caracterizată de o relativă liniște. O nouă criză politică s-a declanșat atunci când Gheorghe Gheorghiu-Dej, recent numit de către sovietici secretar de partid, s-a întors acasă din Moscova și au fost organizate demonstrații în masă permanente în mai multe puncte ale țării cu scopul de-a răsturna guvernul. La începutul anului, generalul Rădescu a trebuit să se confrunte la Cluj, în afara demonstrațiilor de protest din ce în ce mai constante, și cu *intensificarea tendințelor autonomiste*.

La 1 decembrie a fost înființat la Cluj *Consiliul Central Consultativ al FND din Transilvania de Nord* cu scopul „administrării problemelor Transilvaniei de Nord”. (Corespunzător părerii revistei *Világosság* din data de 2 decembrie, acest lucru „crează o situație cu totul nouă, atât în viața internă clujeană, cât și din cea a întregului Ardeal de Nord”). În corpul consultativ care avea 46 de membri, PCR, PSDR, Consiliul de specialitate și UPM aveau câte 6 reprezentanți, Frontul Plugarilor 4, Uniunea Patrioților, Alianța Populară Democrată Evreiască și Apărarea Patriotică câte doi³³⁹, iar 12 locuri au fost și de această dată reținute pentru UDR. Analizând componența corpului consultativ pot fi constatate două lucruri: 1) interesele minorității maghiare au fost reprezentate destul de slab, deoarece din cei patruzeci și șase de membri, doar șase au fost delegați de către UPM (ceea ce nu înseamnă că între membrii acesteia doar atâția ar fi fost de etnie maghiară); 2) comuniștii, prin partidele satelit (Frontul Plugarilor, Apărarea Patriotică, Uniunea Patrioților, Alianța Populară Democrată Evreiască) aveau o reprezentanță *disproporțional de mare* față de adevărata lor influență și susținere. UDR nu a luat parte nici la activitatea acestui organ, deoarece, conform părerii lor, „anumite grupări sau reprezentanți ai Frontului Național Democratic *pretind autonomia Transilvaniei de Nord*”³⁴⁰ (sublinierea noastră).

Totodată, au fost înființate șapte comisii de experți (administrativă, de justiție și drept, financiară, pentru culte și învățământ public, economică, a muncii și a sănătății publice), iar sfera lor de activitate includea „toate problemele importante” apărute în Transilvania de Nord. Astfel, se pune întrebarea dacă Consiliul Central Consultativ a avut doar atribuții de „inițiator” făcând propuneri, și dacă sfera sa de competență *depășea* ori nu granițele orașului și ale județului Cluj. Conform izvoarelor noastre de până acum se poate afirma că legitimitățile gremiului *nu depășeau limitele unor atribuții de a face propuneri și de a expune opinii* – și nici granițele județului³⁴¹. (Printre altele, acest lucru este confirmat de raportul Consiliului Central Consultativ din 22 decembrie, potrivit căruia „Dispozițiile Consiliului vor intra în vigoare în

338 Giurescu, 1996, p. 48–49. și Rădescu, 1992.

339 *Világosság*, 2 decembrie 1944.

340 *Világosság*, 1 februarie 1945.

341 Într-un Aide Mémoire nedat – dar care pe baza contextului se poate localiza în timp între 20 ianuarie și 12 februarie 1945 –, provenit de la o persoană sau grup necunoscut și trimis Guvernului Național Provizoriu de la Debrecen, se poate citi de asemenea că Consiliul Central Consultativ „deocamdată este parlamentul politic doar al Clujului și împrejurimilor”. *Az erdélyi magyarság problémái* [Problemele maghiarimii din Transilvania], MOL, a Belügyminisztérium iratanyaga, Nemzetiségi ügyek, Erdei Ferenc iratai [ANM, Materialele Ministerului de Interne, cazuri referitoare la naționalități, documentele lui Ferenc Erdei], XIX-B-1-h, cutia 1, doc. 1, f. n. În numărul din 24 ianuarie 1945 al publicației *Plugarii* din Cluj, CCC a fost amintit precum „Consiliul Central Consultativ din Cluj al Frontului Național Democratic din România”. Acest lucru arată de asemenea că, până și la începutul anului 1945, competența acestuia nu depășea granițele județului.

felul următor: pe baza responsabilităților primite din partea Consiliului Central Consultativ *propunem* domnului prefect (primar) emiterea următoarei dispoziții:...”³⁴² (sublinierea noastră). În ceea ce privește a doua problemă, gremiul *și-a anunțat pretenția* de a-și extinde în viitorul apropiat competențele juridice și cele geografice încă din ziua înființării³⁴³. Ágoston Bernád, luând cuvântul la ședința din 11 decembrie, *a propus* din partea UPM ca „și pe perioada valabilității Convenției de Armistițiu să se întemeieze cât mai repede *autoguvernarea democratică* completă a Transilvaniei de Nord” (sublinierea noastră) și *să se ceară permisiunea* Comisiei Aliate de Control „pentru înființarea unui consiliu ce corespunde principalelor ramuri administrative ale statului”. Conform părerii lui Bernád, acest consiliu „care ar avea ca scop reglementarea problemelor apărute în funcție de nevoile vieții cotidiene ar îndeplini sarcinile *legislative și executive în vigoare* în ceea ce privește întregul teritoriu al *Transilvaniei de Nord*”³⁴⁴ (sublinierea noastră).

Astfel, se pune întrebarea: cum s-au raportat autoritățile sovietice la acest gremiu? Conform izvoarelor noastre, se pare că *nu putem vorbi despre un punct de vedere unitar*, deoarece conducerea militară și cea a afacerilor externe erau guvernate conform unor interese și puncte de vedere diferite. Tyevcsenkov, șeful Direcției Politice a Frontului 2 Ucrainean, care supraveghea teritoriul, la 4 decembrie susținea încă „o absolută necesitate a organizării unui comisariat referitor la problemele Transilvaniei de Nord”³⁴⁵. Însă scrisoarea³⁴⁶ trimisă la mijlocul lunii decembrie 1944 lui A. I. Lavrentiev, comisarul poporului pentru afacerile externe al RSFSR, de către Nicolae Goldberger arată că la Moscova nu era agreată ideea înființării unui organ executiv central. În epistolă, un politician trimis de la centrul PCR la Cluj, referindu-se la situația economică și financiară din Transilvania de Nord, cerea înființarea unei *Conduceri Administrative Provizorii* în Transilvania de Nord. (Îndatoririle acesteia erau menționate astfel: „Ar sta în fruntea organelor administrative, financiare, comerciale, de ocrotire a sănătății și de învățământ” pe întregul teritoriu al Transilvaniei de Nord, iar conducerea „ar fi desemnată de către autoritățile militare sovietice din rândul populației din Transilvania de Nord”). Scrisoarea datată 26 decembrie 1944 a fost trimisă de către Lavrentiev lui Vișinski, care avea putere nelimitată în ceea ce privește rezolvarea problemelor din România. În legătură cu această propunere, adjunctul comisarului poporului pentru Afaceri Externe a afirmat: „Acest lucru nu este corect. *În cel mai scurt timp trebuie pregătită propunerea de predare* pentru Comisia Aliată de Control. Nu trebuie înființată o autoritate

342 Vezi documentul nr. 12. Acest fapt este oarecum contrazis de o altă sursă. După autorul raportului de la finele anului 1945, citat de mai multe ori (László Szenczei), în procesul verbal de constituire „se poate citi că acest amplu corp consultativ ia *hotărâri principale de importanță* atât în ceea ce privește cazurile particularilor, cât și ale organelor publice: instituții, partide sau organizații” (observația autorilor). MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 63, dos. IV-148, 12/B-1946 („Észak-Erdély politikai helyzeté a különállás idején” [“Situația politică a Transilvaniei de Nord în perioada autonomiei”]).

343 „După toate probabilitățile, va exista ocazia ca acest organ, la încheierea activităților de pregătire a inițiativei, să se poată angaja și la gestionarea la cel mai înalt nivel a problemelor din Cluj și Transilvania de Nord”. *Világosság*, 2 decembrie 1944.

344 *Világosság*, 12 decembrie 1944.

345 *Islamov*, 2000. p. 266–268.

346 *Ciuceanu*, 1997, p. 106–108.

provizorie”³⁴⁷ (sublinierea noastră). Totodată, în legătură cu banca din Transilvania de Nord care urma să fie înființată cu credit sovietic, a menționat: „Această problemă ce vizează întreaga Românie va fi rezolvată de către guvernul român împreună cu celelalte regiuni ale țării”³⁴⁸. Din toate acestea reiese clar faptul că la Moscova, la sfârșitul anului 1944, era pe ordinea de zi predarea cât mai rapidă a teritoriului, din acest motiv, *deocamdată*, sovieticii nu erau interesați de constituirea unei organizații ce simboliza *autonomia* Transilvaniei de Nord.

În ziua înființării Consiliului Central Consultativ, comisia FND din Cluj s-a întâlnit din nou, insistând energic asupra „curățirii totale a vieții publice din Transilvania de Nord”³⁴⁹. Ceea ce s-a întâmplat în săptămânile și lunile următoare a arătat că tocmai „epurările” au cauzat cele mai multe prejudicii, printre altele, din acest motiv au avut loc disputele dintre partidele maghiarilor social-democrați și comuniști din Cluj.

Epurările – cel puțin la Cluj – nu erau făcute de către organele judiciare, ci de către comisii înființate de organele administrative și de către cele întemeiate în cadrul sindicatelor. La început, comisiile își desfășurau activitatea pe baza legii nr. 461³⁵⁰, emisă de Consiliul de Miniștri român. Funcționarii care arătau „o atitudine potrivnică principiilor democratice”, conform legii epurărilor, au fost suspendați. Comisiile aveau dreptul la excluderea celor acuzați din sindicate, dar pentru concedieri și internări nu puteau face decât *propuneri*. Internările intrau în atribuțiile prefecților, iar executarea în sarcina organelor polițienești. Lagărul de concentrare era constituit în incinta orașului.

La 2 decembrie 1944, cu scopul verificării funcționarilor din oraș și județ, a fost înființată Comisia de Epurare Orășenească, a cărei membri erau Sándor Neumann, Virgil Salvan, Gheorghe Chiciudean, Sándor Szepesi și István Lakatos. Într-un comunicat apărut la mijlocul lunii, comisia a definit noțiunea de criminal de război: „Criminal de război este cel care a făcut parte ori reprezenta parlamente și guverne ce pregăteau și pricinuiau războaie, ori a dat dispoziții și comenzi inumane în spiritul acestora, precum și cei care ordonau executarea lor”³⁵¹.

La 12 decembrie, Consiliul Central Consultativ a înființat o comisie formată din cinci membri, care coordona și revizua activitatea diferitelor comisii de epurare, având titulatura de Comisia de Apel pentru Epurări, cu membrii: Jenő Neumann, István Sály, Gheorghe Rusu, tânărul Teofil Vescan și Sándor Wolf. Apoi, în propunerea sa³⁵² de la 8 ianuarie 1945, acest gremiu a enumerat organizațiile și partidele politice „fasciste, profasciste sau antidemocratice”, ale căror membri trebuiau automat supuși unor proceduri de epurare. În afara Partidului Crucilor cu Săgeți, a Partidului Imrédy și Gărzii de Fier, au mai fost menționate și Partidul Ardelean și Organizația de Zece, care în realitate nu aveau altă „vină” decât aceea că nu erau de stânga.

Activitatea comisiilor a fost în mai multe feluri blamată. De pildă, părerea autorului anonim al raportului din februarie 1945, citat deja, era că „epurările se practică în cadrul tuturor organelor administrative, [dar] nu întocmai în numele

347 Vezi documentul nr. 14.

348 Loc. cit.

349 *Világosság*, 1 decembrie 1944.

350 Legea nr. 461 apărută la 19 septembrie 1944 în *Monitorul Oficial* hotărește verificarea funcționarilor publici.

351 *Világosság*, 13 decembrie 1944 și *Demeter*, 1975, p. 353–354.

352 Arhivele Uniunii Muzeului Ardelean, fondul Demeter János. f. n.

dreptății. Din comisiile de epurare nu fac parte decât unul sau doi delegați maghiari, iar purificările se fac mai ales de evrei și români, care după părerea lor [proprie], nu pot fi fasciști. (Unii dintre clericii conducerii politice românești au afirmat că românii sunt democrați din naștere, așadar nu pot fi părtași la vina fascismului). Din partea acestora pot fi așteptate cele mai mari pericole în ceea ce privește pe maghiari, deoarece Uniunea Populară nu trimite în comisiile de epurare oameni înverșunați ci, de regulă, persoane care nu înțeleg clar situația și care nu pot acționa împotriva acestor uneltiri ale românilor pentru a apăra acuzații. Acest lucru reiese până și din faptul că în ceea ce privește stabilirea vinei, comisia se bazează doar pe atitudinea politică a acuzaților manifestată după 1940, deși cea mai intensivă perioadă de funcționare a Gărzii de Fier a fost tocmai înainte de 1940³⁵³.

Edgár Balogh sau László Bányai, membri din partea aripei de extremă-stângă a UPM, au avut o atitudine *unilaterală*/limitată față de epurări³⁵⁴. László Szabédi considera că motivul acestui lucru constă în faptul că „de partea maghiară doar aripa stângă este socotită democratică, în vreme ce de partea română sunt apreciate ca atare și acele elemente mai puțin compromise ale Gărzii de Fier, care au reușit să scape de diferitele acțiuni de purificare.”³⁵⁵. Așadar, în timp ce comuniștii maghiari – conform formulării lui Edgár Balogh, în numele „luptei împotriva reacțiunii bilaterale” – s-au străduit cu o rigurozitate intransigentă să realizeze „îndepărtarea” fiecărui ungur considerat de ei ca „reacționar”, neobservând între timp (deoarece „privesc tot ce-i maghiar cu suspiciune mărită și tot ce-i român cu o dublă încredere – scrie în epistola sa de mai înainte Szabédi despre comuniști) că astfel *le fac un serviciu* tocmai *naționaliştilor români*, prin faptul că se realizează epurări și responsabilizări mult mai intense în rândurile maghiarilor, decât în cele ale românilor. Evident, partea română a profitat bucuroasă de situație, deoarece epurările păreau să fie un mijloc bun pentru a îndepărta cât mai mulți maghiari din administrație. (În plus, cei care au fost „scoși” de vreo comisie de epurare, de la mijlocul lunii martie 1945 – după întoarcerea administrației române –, trebuiau să se teamă de faptul că vor fi îndepărtați din oraș³⁵⁶).

Referitor la epurarea politică a avut loc și prima *dezbateri* mai importantă în *presă*. Încă din februarie, András Kiss, unul dintre reprezentanții Uniunii Democratice a Studenților Maghiari, a ridicat problema în revista *Világosság*: „dacă cineva este evreu, trebuie să fie și democrat desăvârșit și, în orice situație și orice privință, un om care nu poate fi purificat?”³⁵⁷ După aceea, discuțiile legate de această problemă au continuat și în aprilie (așadar, după întoarcerea administrației române) pe paginile publicației social-democrate *Erdély* și a revistei UPM, *Világosság*. István Lakatos, în editorialul său („Să purificăm aspru, dar corect!”), a criticat Comisia Superioară de Epurare, care cerea internarea tuturor funcționarilor clujeni care au avut cea mai mică tangență cu deportările sau care au fost sancționați chiar și în cea mai mică măsură de către comisiile de epurare inferioare³⁵⁸. Doar că în acest caz, toți

353 MOL, a Belügyminisztérium iratai [ANM, Documentele Ministerului de Interne], Erdei Ferenc-gyűjtemény [fondul Erdei Ferenc], XIX-B-1-h, cutia 1. dos.1 F. 117–126..

354 Vezi printre altele numerele 5, 10 și 28 noiembrie 1944 ale revistei *Világosság*, precum și articolele lui Edgár Balogh, István Nagy și László Bányai.

355 Scrisoarea lui László Szabédi către Sándor Püski. Manuscris [Cluj, aprilie? 1945] EMKE, Casa Memorială Szabédi László, Moștenirea Szabédi, Cluj.

356 *Fülöp – Vincze*, 1999, p. 64–65.

357 *Világosság*, 13 februarie 1945.

358 *Manuscrisul Lakatos*, p. 1022.

funcționarii maghiari din oraș pot fi închiși – scrie politicianul social-democrat –, deoarece aceștia, ca persoane mobilizate pe loc, au trebuit să ia parte în mod obligatoriu la strângerea evreilor din zonă. După părerea sa, din acest motiv, respectiva dispoziție creează impresia că „aici este vorba de răzbunare rasială, de socoteli naționale...”³⁵⁹. Atenționarea lui Lakatos a rămas însă doar un strigăt în pustiu.

Nu doar Lakatos a afirmat că epurările sunt nedrepte pentru că ating în special oamenii de rând, ci la ședința din 7 februarie 1945 a Consiliului Central Consultativ a fost ridicată problema și de către Lajos Jordáky, politician proeminent al PCR din localitate. Tot aici au discutat o altă problemă controversată, și anume cea a *proporționalității*. Până când social-democrații susțineau cu persuasiune că adevărata egalitate în drepturi din punct de vedere etnic se bazează pe principiul *subsidiarității* și al *proporționalității*³⁶⁰, comuniștii respingeau ambele principii. Tânărul Teofil Vescan, de exemplu, a adus împotriva proporționalității următorul argument: „nu se poate adopta peste tot principiul etnic în modul strict. Factorul decisiv este democrația. Unde este nevoie, vom renunța la principiul naționalității, punând acolo un om cu convingeri democratice și neținând cont de naționalitate”³⁶¹.

În ceea ce privește problema proporționalității, între comuniști și social-democrați nu a existat înțelegere nici mai târziu. Comunistul István Dán, care în scurt timp a devenit viceprimarul Clujului, a afirmat că proporția etnică este „frate geamăn cu faimosul numerus clausus”, așadar „democrația nu are nimic în comun cu proporționalitatea”³⁶². Social-democrații nu se lăsau convinși de demagogia de tipul Vescan sau István Dán, și-au susținut principiile până la capăt, chiar și după ce, datorită cenzurii, publicarea scrierilor lor cu subiecte pe această temă a devenit imposibilă.

Pentru valorificarea la un moment dat a proporției numerice din punct de vedere etnic, trebuiau convinși nu doar comuniștii, ci și *proporția numerică națională* ar fi trebuit să fie cunoscută. Un *nou recensământ al populației* a fost pus deja în vedere și de prefectul Vescan în apelul său din 8 noiembrie, fiind realizat în a doua parte a lunii³⁶³. Rezultatele au fost publicate la mijlocul lui decembrie³⁶⁴. Conform acestora, populația totală a Clujului era de 73.000 de locuitori, dintre care un procent de 83,5% (61.000) era de naționalitate maghiară, 11% română, iar 900 de locuitori s-au declarat evrei. În 1941 populația orașului era încă de aproape 111.000 (dintre care 98.000 erau maghiari, iar 10.000 români³⁶⁵), așadar regresul poate fi considerat deosebit de mare. Acest lucru se explică, în parte, prin faptul că dintre cei 17.000 de evrei duși în taberele de muncă sau de concentrare s-au întors foarte puțini. Totodată, trebuie ținut cont și de faptul că în septembrie și la începutul lui octombrie mii de oameni s-au

359 Erdély, la 3 aprilie 1945; István Lakatos scrie în memoriile sale că articolul a făcut mare vâlvă în oraș, deoarece a îndrăznit să insiste asupra unei probleme tabu. Iar consecințele nu se lăsau așteptate: Sándor Jakab, unul dintre „oamenii puternici” locali ai Partidului Comunist, l-a denunțat pe Lakatos la conducerea locală a C.A.C., acuzându-l de antisemitism. Din fericire, politicianul social-democrat atunci a reușit totuși să se disculpe de acuzațiile nefondate. Vezi: *Manuscrisul Lakatos*, p. 1024–1028.

360 Erdély, 19 martie 1945.

361 Világosság, 13 februarie 1945.

362 Világosság, 11 martie 1945.

363 Recensământul de la Cluj a fost organizat de cunoscutul statistician-sociolog József Venczel. Nu este exclus faptul că internările din 1947 ar fi fost influențate și de acest lucru.

364 Világosság, 10 decembrie 1944.

365 Varga E., 2001. p. 520.

refugiat, și cea mai mare parte a celor chemați pe front luptau încă, precum și de faptul că miile de oameni deportați în zilele de după 11 octombrie lipseau și ei în timpul recensământului. La 1 decembrie a avut loc și la Târgu Mureș recensământul³⁶⁶, cu această ocazie a reieșit că numărul populației din oraș a scăzut extrem de mult. În timpul înregistrării datelor se aflau în oraș un număr de doar 30.000 de persoane, cifră rotunjită, dintre care 28.000 (94%) s-au declarat maghiari, iar 1.800 (6%) de naționalitate română. Scăderea numerică mare a populației (în 1941 locuiau încă 45.000 de persoane în oraș, 42.000 de maghiari și 1.700 de români³⁶⁷) se explică și aici prin faptul că în vara anului 1944 au fost deportați din oraș 5.700 de locuitori evrei (bărbații au fost duși chiar mai repede la muncă forțată), iar dintre aceștia nu s-au întors decât foarte puțini. În afară de acest lucru, la sfârșitul anului încă se ridică la 8.500 numărul acelor care erau pe front sau au ajuns prizonieri, ori, după revenirea administrației române, erau duși în taberele de internare.

În ultimele zile ale lui decembrie, în județul Satu Mare a fost realizat de asemenea un recensământ, însă rezultatele acestuia nu sunt cunoscute. Prefectul Ignác Szilágyi a dispus³⁶⁸ și el luarea în evidență a populației de pe teritoriul județului Odorhei, însă nu știm dacă acest lucru a avut într-adevăr loc, săptămânalul din Odorheiu Secuiesc, *Szabadság*, în orice caz, nu a publicat rezultatele recensământului.

Luările în evidență au fost realizate la dispoziția ocupanților sovietici. Probabil, au dorit să cunoască exact *raporturile de forță din punct de vedere etnic*, deoarece românii susțineau tot timpul că ei sunt majoritari în Transilvania de Nord. (Conform recensământului maghiar din 1941, în Transilvania de Nord, din populația totală de 2.587.000 de locuitori, 1.344.000 au fost maghiari și 1.167.000 români). Deocamdată nu au fost identificate regiunile din Transilvania de Nord unde au avut loc recensăminte. Nu a fost elucidat nici din ce cauză a existat, în același timp, un recensământ în orașul Arad, aflat sub jurisdicția Bucureștiului. (Conform datelor publicate de cotidianul *Jövő*, la sfârșitul anului 1944, numărul rotunjit al populației totale era de 86.000, dintre care 40.000 erau români, 26.000 maghiari, 8.000 germani și 7.000 evrei³⁶⁹).

Revenind la Consiliul Central Consultativ din Transilvania de Nord al FND, după înființare, în cadrul comisiilor de specialitate ale acestuia au existat nenumărate discuții referitoare la ceea ce este de făcut în continuare. De exemplu, la ședința din 7 decembrie a comisiei economice, membrii români ai corporației au insistat asupra dezvoltării „celor mai strânse” relații economice cu România. În schimb, după refacerea rețelelor de comunicație, Lajos Jordáky a propus o deschidere spre Alföld³⁷⁰ (așadar în direcția Ungariei), sugerând totodată constituirea în Transilvania de Nord a unei societăți independente de comerț exterior, deoarece schimburile de mărfuri

366 MOL, a Belügyminisztérium iratanyaga, Nemzetiségi ügyek, Erdei Ferenc iratai [ANM, Materialele Ministerului de Interne, cazuri referitoare la naționalități, documentele lui Ferenc Erdei], XIX-B-1-h, cutia 1, doc. 1, f. 75–80. (*Târgu Mureș, datele recensământului din 1 decembrie 1944*. Publicat de primarul József A. Zsák. Tipografia particulară din Târgu Mureș, publicație în tehnica stencil).

367 Varga E., 1998, p. 302.

368 *Népi Egység*, 9 decembrie 1944.

369 *Jövő*, 3 iunie 1945.

370 Pentru acest lucru avem și un exemplu. Numărul din 17 ianuarie 1945 al cotidianului *Új Élet* anunță cititorul că autoritățile județene – de parcă granițele punctului de „belvedere” ar mai fi fost valabile – „au descins la Sarkad”, unde în fabrica de zahăr există mari rezerve, și de acolo vor face rost de zahăr pentru populație.

au devenit dirijabile. Propunerile lui au declanșat vii controverse în cadrul corporației, iar la sfârșit s-a luat atitudine în favoarea relațiilor cu România. A fost numit un comitet format din șapte persoane, care au fost trimise la București cu scopul de-a a cere ajutor economic, financiar și alimentar³⁷¹.

Una dintre problemele care trebuiau rezolvate rapid a fost și *reforma agrară*. Timpul era scurt, deoarece sistemul de proprietate asupra pământului trebuia reglat înainte de începerea muncilor agricole de primăvară. Problema fundamentală a regiunii era faptul că nu existau destule proprietăți funciare de repartizat, față de numărul celor îndreptățiți. Acest lucru a generat tensiuni și în județele cu populație exclusiv maghiară, iar în regiunile în care trăiau mai multe naționalități a contribuit la agravarea conflictului româno-maghiar. Românii au vrut să obțină pământ în detrimentul ungarilor, astfel i-au ignorat arbitrar pe maghiarii care aveau drepturi asupra terenurilor, ocupând pământuri în mod spontan, iar proprietățile maghiare ale căror stăpâni s-au refugiat de bună voie ori constrânși au fost confiscate cu forța. La începutul anului, József Venczel din partea UPM și Iulian Chitta însărcinat de către Frontul Plugarilor au elaborat un proiect de reformă agrară³⁷², care a fost prezentat apoi la conferința din februarie.

În pofida faptului că aceste tendințe diferite s-au întâlnit pe mai multe planuri, două dintre problemele existente au creat disensiuni continue. Una dintre aceste probleme era: *cine are suveranitate* asupra Transilvaniei de Nord. Poziția UDR, organizație ce reprezenta adepții partidelor istorice, era explicită: doar România, de aceea insista asupra unei declarații univoce din partea Consiliului Central Consultativ al FND³⁷³. Comisia juridică a Consiliului Central Consultativ, la ședința din 28 decembrie 1944, a luat hotărârea ca în Transilvania de Nord „în numele semnatarilor Convenției de Armistițiu și pe baza încredințării Comisiei Interaliat de Control suveranitatea să fie exercitată de Comandamentul sovietic al armatei cu susținerea mandatarilor săi”³⁷⁴. Consiliul Central Consultativ însă, la presiunea UDR (deoarece consiliul condiționa integrarea în activitatea organizației prin aceea că, în sfârșit, va face o declarație în această problemă), a afirmat din nou la 5 ianuarie 1945 că vor considera ca bază Convenția de Armistițiu, iar membrii organismului, fără excepție, „sunt pregătiți să semneze declarația referitoare la suveranitatea României pe teritoriul Transilvaniei de Nord”³⁷⁵. În zadar au existat nenumărate declarații, deoarece UDR a anunțat că nu este dispus să ia parte la ședințele consiliului, respectiv la cele ale comisiei acestuia, pentru că acestea două „își însușesc în mod fraudulos, fără nici o bază legală, competențe la care doar statul român este

371 Erdély, 19 decembrie 1944, *Világosság*, 8 decembrie 1944.

372 Proiectele lui József Venczel și Iulian Chitta sunt publicate de Domokos, 1994, p. 169–189.

373 ANIC, documentele Emil Hațieganu, fondul 1635, doc. 46/1944-45, f. 18-21.

374 Vezi documentul nr. 15.

375 *Plugarii* (Cluj), 29 ianuarie 1945. Au făcut o declarație asemănătoare și cu 10 zile mai târziu. Atunci au afirmat în mod repetat că „odată cu anularea Arbitrajului de Viena (...) se oferă în mod natural recunoașterea suveranității României în ceea ce privește Transilvania de Nord”. Au menționat însă și faptul că pe baza hotărârii Comisiei Aliate de Control, în acest teritoriu controlul administrației să fie efectuat de reprezentanți imputerniciți ai Comandamentului Militar Sovietic”. *Világosság*, 1944, jan. 23.

îndreptătit”³⁷⁶. Declarația din 12 ianuarie i-a consternat însă enorm de mult pe autonomiști. Autorul raportului de la sfârșitul anului 1945 – probabil datorită unei experiențe personale –, a considerat că o parte a delegațiilor maghiare apărute la conferința din februarie erau într-o dispoziție deosebit de apăsătoare³⁷⁷.

Cel de-al doilea conflict fundamental îl reprezenta problema *universității din Cluj*. După 11 octombrie (în decembrie a început anul școlar 1944/45), Universitatea Ferenc József (pe numele nou: Universitatea Maghiară din Cluj) a putut funcționa și pe mai departe, având în vedere faptul că partea majoritară a conducerii acesteia a rămas pe loc³⁷⁸ și a beneficiat de sprijinul comandamentului militar sovietic de la Cluj. (Vezi mai sus). Începând încă din noiembrie, universitatea a fost supusă unor atacuri din mai multe direcții. Naționaliștii români cu orientare de dreapta – ca urmare a logicii „restitutio in integrum” – au pus în mod aprioric sub semnul întrebării dreptul la existență al universității. În această problemă aveau aceeași părere ca extrema stângă: László Luka și Ana Pauker, doi dintre conducătorii comuniști reveniți de la Moscova, ar fi considerat de ajuns înființarea unei catedre de limbă maghiară. Pe plan local, comuniștii români și maghiari au acuzat universitatea maghiară că nu are destui profesori „cu gândire democratică”. De aceea, la 28 decembrie, noul prefect al județului Cluj³⁷⁹, Vasile Pogăceanu, a solicitat printr-o adresă Consiliului Rectorului de la Universitatea Maghiară din Cluj „să numească din rândul celor mai buni oameni ai popoarelor ce conviețuiesc aici profesori ordinari și extraordinari sinceri, democratici și cu o pregătire științifică corespunzătoare pentru diferitele facultăți”³⁸⁰. În ianuarie, prefectul a mers și mai departe, ignorând prin ordinul din data de 18 orice fel de referință și solicitând demisia a 29 de profesori „cu atitudine antidemocratică, șovină și fascistă”, printre altele și oameni care ori nici nu s-au refugiat din Cluj, ori între timp s-au și întors la universitate și au putut să predea acolo și ulterior. Peste o zi, prefectul a suspendat arbitrar autonomia universității maghiare și a Școlii Superioare de Agronomie și a dizolvat Consiliul Universității. Acesta plănuia unirea Școlii Superioare de Agronomie cu Universitatea, iar în fruntea instituției, în funcția de rector voia să-l numească pe Árpád Farkas³⁸¹. Din fericire, această dispoziție aducătoare de prejudicii – precum și alte dispoziții, de altfel favorabile maghiarimii – a rămas doar pe hârtie.

Încă la ședințele din decembrie ale Consiliului Central Consultativ s-a stabilit că, pentru dezbaterea problemelor comune din cele unsprezece comitate, ar trebui convocat „parlamentul Transilvaniei de Nord”. Prima oară, această propunere a fost făcută de Nicolae Goldberger, proaspăt întors dintr-o vizită în Transilvania de Nord, la ședința din 22 decembrie. Decizia finală privind această problemă a fost luată însă abia la ședința din 7 februarie, când s-a hotărât întrunirea la consfătuirea care avea

376 MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 63, dos. IV-148, 12/B-1946. („Észak-Erdély politikai helyzetét a különállás idején” [“Situția politică a Transilvaniei de Nord în perioada autonomiei”]).

377 Loc. cit.

378 Lázok – Vincze, 1995, p. 18-21.

379 Membrul de partid Pogăceanu, la 22 decembrie, a fost numit în locul vârstnicului Vescan, care nu avea *nici un cuvânt de spus* din punct de vedere politic.

380 Lázok – Vincze, 1995, p. 129-136.

381 Loc. cit. p. 136-138.

loc cinci zile mai târziu³⁸². Această decizie neașteptată confirmă probabilitatea că *fixarea datei s-a petrecut conform intereselor Moscovei*. Iar acest lucru din cauza că tocmai în februarie a culminat criza politică internă din România (stârnită de PCR sub îndrumarea Moscovei). Nu poate fi întâmplător nici faptul că, la aprobarea comandamentului militar sovietic, tocmai atunci a avut loc consfătuirea – la care s-a stabilit că se va extinde structura FND în tot Transilvania de Nord –, când comuniștii, având ajutorul Moscovei, au vrut să pună în genunchi definitiv guvernul Rădescu³⁸³.

La consfăturile „parlamentului Transilvaniei de Nord”, care au avut loc la Cluj între 12–15 februarie 1945, au luat parte doar nouă județe, reprezentanții din Sălaj și Maramureș lipsind. Conducerea județului Sălaj, considerat și mai târziu „cuib de maniști”, era în mâna Uniunii Democratice a Românilor, organizație ce întrunea adepții partidelor istorice din Transilvania de Nord și care n-a luat parte la consfăturile din februarie³⁸⁴. În cazul Maramureșului trebuie ținut cont de faptul că, în acea perioadă, aici erau condiții cu totul deosebite. Din acest motiv, problema trebuie abordată separat.

La mijlocul lunii ianuarie, Sighetul Marmației și satele din împrejurimi au fost *invadate* de trupe ucrainene și sovietice, iar sub conducerea naționalistului ucrainean Ivan Odoviciuc a fost introdusă *administrația ucraineană*. Național-comuniștii ucraineni, cu susținerea discretă a Moscovei, au avut scopul să *unească* comitatul Maramureșului istoric, împărțit în 1920 prin Tratatul de Pace de la Trianon (adică alipirea teritoriului de la sud de Tisa, ce aparținea României, regiunii nordice aflată sub ocupație cehă între 1919-1939 și ocupată de Moscova în toamna anului 1944). În data de 28 ianuarie 1945 a avut loc o adunare „unională” la Sighetul Marmației, unde ucrainenii prezenți au proclamat alipirea Maramureșului la Ucraina³⁸⁵, mai mult decât atât, conducătorii ucraineni au trimis un mesaj lui Stalin și conducătorului Ucrainei Sovietice (Hrusciov), cerând integrarea Maramureșului în Uniunea Sovietică³⁸⁶. Membrii Consiliului Național român din conducerea județeană au fost în parte izgoniți, în parte arestați, iar conducerea a ajuns în totalitate în mâna ucrainenilor. La începutul lunii februarie, ucrainenii au organizat o nouă ședință, unde a fost numit un consiliu județean cu scopul de-a „rezolva” problemele interne ale Maramureșului. Tot cu această ocazie au mai dispus utilizarea limbii ucrainene, cursul stabil al rublei, emise de armata sovietică, și cel al lui pengő, deschiderea școlilor ucrainene și predarea obligatorie în școlile românești și maghiare a limbii ucrainene șase ore pe săptămână³⁸⁷. Stăpânirea ucraineană n-a ținut însă prea mult:

382 László Bányai afirmă că întrunirea a fost convocată la *inițiativa Comitetul Regional al PCR*. Acest lucru nu este confirmat de alte izvoare, ceea ce nu exclude însă posibilitatea ca într-adevăr să se fi întâmplat așa. Nu putem însă neglija faptul că această conferință nu putea avea loc decât cu aprobarea Comitetului Central al partidului. *Bányai*, 1973, p. 351.

383 *Neagoe*, 1996, p. 161–162.

384 În numărul din 15 februarie al publicației *Világosság* putem citi că județul Sălaj nu „a aderat la programul de guvernământ al FND”. Goldberger, luând cuvântul la ședința din 28 februarie al Consiliului Central Consultativ al FND din Transilvania de Nord, a afirmat că în județul Sălaj „elementele reacționare (...) încă împiedică instaurarea unei administrații democratice”. (*Világosság*, 3 martie 1945)

385 *Poporul*, Sighetu Marmației, 1945 februarie 1.

386 *Poporul*, 1945 februarie 1. Această „inițiativă populară” amintește în fapt de metoda cu care a fost ocupată de sovietici Rutenia Carpatică. Vezi *Zseliczky*, 1998, p. 93–109.

387 *Müller*, 1993, nr. 7–8, p. 701.

la 9 aprilie s-a întors din nou în Maramureș administrația din București. (Partea română, mai târziu, a încercat zadarnic să încheie un acord cu Moscova referitor la schimbarea rusinilor și a românilor care trăiesc pe cele două maluri ale Tisei³⁸⁸). Analizând evenimentele, putem afirma că aici nu este vorba despre o mișcare națională „disidentă”, izbucnită din inițiative locale. Acest lucru este susținut și de memoriile³⁸⁹ subprefectului din Sighetul Marmației, Ieremia Vasile, martor ocular la evenimentele din epocă, în care amintește că în cursul lunii noiembrie 1944 NKVD a vrut să-i oblige pe câțiva dintre reprezentanții comuniștilor locali să semneze un act privind unirea Maramureșului român cu Rutenia Carpatică la Uzhhorod. În acest caz poate fi observată una dintre manifestările *expansioniste* ale conducerii sovietice³⁹⁰, care a căpătat această tentă politică din cauza populației rutene aflate în Maramureșul românesc. Atragem însă atenția asupra faptului că unitățile militare venite din Ucraina sovietică au ocupat doar localitățile care se găseau de-a lungul căii ferate Lvov-Uzhhorod de pe partea sudică a Tisei. Astfel, există posibilitatea ca sovieticii, din *motive geostrategice*, să fi avut nevoie, de fapt, doar de acest teritoriu relativ restrâns. Când însă la București a ajuns la putere un guvern care simpatiza cu sovieticii, încercările de alipire a teritoriului au devenit inutile. (Din Sighetul Marmației și împrejurimile acestuia la 9 aprilie au fost retrase trupele de ocupație.)

Revenind la conferința din Cluj, care a început la 12 februarie 1945, deja din prima zi a devenit clar că cele două probleme care și mai devreme au pricinuit cele mai mari neînțelegeri, și anume, *statutul Transilvaniei de Nord și viitorul Universității clujene*, stârnesc în continuare cele mai înfocate dispute.

Autonomiștii erau de părere că: „până la iscălirea acordului de pace, puterile care au semnat armistițiul – Uniunea Sovietică, Statele Unite, Marea Britanie și România – dețin împreună suveranitatea, iar feldmareșalul Malinovski [sic!] practică această suveranitate în numele lor”³⁹¹. Géza Pásztai, aflat la conducerea comisiei juridice, în raportul prezentat la conferință și-a formulat ideile în mod asemănător: FND are la bază Convenția de Armistițiu româno-sovietică din 12 septembrie 1944, iar pentru Transilvania de Nord acest acord reprezintă o sursă juridică. Tocmai de aceea dispune: „suveranitatea Ungariei a încetat pe teritoriul Transilvaniei de Nord, iar puterea supremă asupra acestui teritoriu este exercitată de comandamentul militar sovietic, împuternicit de Comisia Interaliată de Control”³⁹².

Referitor la raportul comisiei juridice, însuși tânărul Teofil Vescan a luat cuvântul în data de 14 februarie 1945. A afirmat că acest corp „nu-și poate risipi timpul prețios pentru definiții juridice dintre cele mai subtile”, apoi a mai adăugat că „Armata Roșie nu reprezintă *puterea superioară* în Transilvania de Nord, ci în mod corect: *exercită controlul administrației* în numele semnatarilor Convenției de Armistițiu”. Toate acestea au mai fost completate de Goldberger cu mențiunea că doar *temporar* se practică controlul³⁹³ (sublinierea noastră).

388 Sălăgean, 2002, p. 141-146.

389 Copia manuscrisului este în posesia autorilor.

390 După părerea lui Tofik Islamov, „această chestiune mai mult ca sigur apasă conștiința lui Hrusciiov și colaboratorii săi apropiați...” *Provincia*, 5 octombrie 2000.

391 MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 63, dos. IV-148, doc. 12/B-1946 („Situția politică a Transilvaniei de Nord în perioada autonomiei”).

392 Vezi documentul nr. 19.

393 *Világosság*, 16 februarie 1945.

Referindu-se la grupul ce urma „linia București”, Gusztáv Molnár afirmă pe drept cuvânt că „dezvoltarea acelor structuri administrative din Transilvania de Nord, care nu intrau în sfera lor de competență [a adeptilor „liniei” București-Brașov – obs. autorilor.], erau considerate de guvernul de la București doar probleme politice, mai exact chestiuni legate de putere”³⁹⁴.

În expunerea sa, vorbind despre problema universității de la Cluj, Teofil Vescan jr. a afirmat: „Deocamdată vom înființa un nucleu universitar comun româno-maghiar, iar din acesta, mai târziu, după ce se mai consolidează, vor fi separate cele două universități autonome: cea română și cea maghiară”³⁹⁵ (sublinierea noastră). Luând cuvântul Lajos Jordáky, în opoziție cu antevorbitorul lui a considerat că este necesară înființarea a două universități *autonome*, una maghiară și una română. În cadrul disputelor de mai târziu, Nicolae Goldberger și Vescan, reprezentanții conducerii PCR din București, au apărât propunerea lui Vescan, spunând că doar pentru o singură universitate clujeană comună există destui profesori cu „sentimente democratice”. În sfârșit, delegații au decis constituirea *Blocului Universitar din Cluj*, format din trei instituții autonome: universități maghiare și române separate și universitate tehnică bilingvă. Din Blocul Universitar clujean ar mai fi făcut parte o Școală Superioară de Agronomie cu limba de predare română și una cu limba de predare maghiară, precum și o Școală Superioară de Comerț unde limba de predare ar fi fost cea română. La Târgu Mureș ar fi fost înființate o facultate de arhitectură și una de silvicultură de limbă maghiară, la Baia Mare școli superioare de minerit și industrie metalurgică cu limbile de predare maghiară și română, iar la Bistrița o facultate de inginerie silvică de limbă română. La consfătuire s-a hotărât și alcătuirea așa-numitei „comisii a celor șase”, care i-a avut ca membri pe Tudor Bugnariu, Liviu Telia, Teofil Vescan jr., dr. Lajos Csőgör, Lajos Jordáky și Elemér Jancsó³⁹⁶.

Mult mai puține discuții a stârnit la întrunire problema *reformei agrare*. Înainte de deschiderea consfătuirilor au fost definitive două proiecte de reformă agrară: cel al lui Iulian Chitta și cel al lui József Venczel. După o scurtă dispută, subcomisia de reformă agrară, mai apoi toată adunarea, a acceptat propunerea lui Venczel. Aceasta a vizat în mod deosebit ideea să nu se mai repete ceea ce s-a întâmplat pe timpul reformei agrare din 1921: să se ia pământul de la unguri și să se împartă între români. Doar că acest proiect a început să fie pus în practică numai în anumite locuri (conform datelor deținute de noi, în unele sate din județele Cluj, Turda-Mureș, Trei Scaune), deoarece propunerile „adoptate la conferință, referitoare la prefecți, aveau o însemnătate doar consultativă”³⁹⁷, ele nefiind dispoziții obligatorii, și mai ales nu erau considerate ordonanțe, deși în fața publicului erau menționate mereu ca atare, cu toate că cu emiterea lor erau însărcinați doar prefecții.

În locul „recomandării pentru reforma agrară” de la Cluj, problema agricolă a fost în sfârșit rezolvată odată cu adoptarea legii cu *legea reformei agrare* emise de guvernul Groza, constituit la 6 martie 1945. Din această cauză, lucrurile s-au întâmplat precum în 1921: exproprierea a fost aplicată minorității maghiare peste proporția ei numerică, iar împroprietăririle au fost sub proporția ei numerică³⁹⁸.

394 Molnár G., 1993, p. 124.

395 Világosság, 14 februarie 1945.

396 Lázok – Vincze, 1995, p. 154–158.

397 Világosság, 16 februarie 1945.

398 Mai pe larg vezi Vincze, 1999, p. 151–170.

Nu doar „recomandarea“ referitoare la reforma agrară propusă de Venczel a rămas pe hârtie, ci și proiectul normelor de drept privind noile *alegeri ale administrației locale*. Pentru pregătirea alegerilor administrației locale, Consiliul Central Consultativ a trimis la începutul anului o comisie formată din cinci membri care, la mijlocul lui ianuarie, a elaborat o propunere³⁹⁹ adoptată la conferința din februarie. (Conform acesteia, au drept de vot toți acei bărbați și femei care au împlinit 18 de ani și la 15 ianuarie 1945 au permis de ședere permanentă la Cluj, nu au fost privați de drepturile lor politice, nu au fost internați, nu sunt sub supravegherea poliției din motive politice și nu au fost condamnați pentru comportare fascistă⁴⁰⁰). Autoritățile regionale și orașenești, dacă ar fi reușit organizarea alegerilor pentru administrația locală, și-ar fi putut redobândi autonomia administrativă „confiscată” mai demult, deoarece în perioada interbelică, în locul alegerilor corporative libere au funcționat aproape permanent în mod independent așa-numitele *comisii interimare*⁴⁰¹. (În România, primele autorități legislative liber alese după cel de-al doilea război mondial au fost constituite abia în 1990.)

La conferință a fost înființat Comitetul Executiv (Central) al FND din Transilvania de Nord, realizându-se astfel germenul unui *guvern regional*⁴⁰². În fruntea „guvernului” stăteau Teofil Vescan jr. (președinte) și Lajos Jordáky (copreședinte), vice-președinții erau István Lakatos și Nicolae Moldovan, iar secretar Nicolae Goldberger. Membrii Comitetului Executiv au fost Edgár Balogh, János Demeter, Jenő Neumann, Tudor Bugnariu, Vasile Pogăceanu, Pavel Bojan, Gheorghe Timofi, Victor Pocol, Hedvig Medrea (reprezentant de la Cluj), Lajos Bíró (din Ciuc), András Demeter (de la Trei Scaune), Ignác Szilágyi (de la Odorhei), József Soós (de la Turda-Mureș), András Csillag (din Bihor), Octavian Budușan (de la Bistrița-Năsăud), Nicolae Drentea (de la Satu Mare). (Din cei șaisprezece membri ai CE, doar șase-sapte pot fi considerați de origine maghiară). „Ministerele” erau mulțumite cu unsprezece departamente. Cel juridic era condus de Jenő Neumann (PCR), cel administrativ de Vasile Pogăceanu (PCR), resortul transporturilor îi revenea lui Gheorghe Timofi (PCR), cel al învățământului public lui Tudor Bugnariu (PCR), finanțele erau deținute de János Demeter (UPM), secția de presă și propagandă de Edgár Balogh (UPM), cea a muncii și asistenței sociale de Ferenc Bruder (PSDR), cea a industriei, comerțului și meșteșugurilor de István Lakatos (PSDR), departamentul de poștă și telecomunicații de Victor Pocol (PSDR), cel al sănătății și al asigurărilor sociale de Hedvig Medrea (Apărarea Patriotică) și în sfârșit secția agricolă era condusă

399 Demeter, 1975, p. 352.

400 Textul complet al propunerii se găsește la arhivele Uniunii Muzeului Ardelean, fondul György Nagy, arhiva Demeter, dosarul Documentele primăriei, „Propunere referitoare la decretul care urmează a fi emis privind alegerile administrative de la Cluj”.

401 Nagy, 1944, p. 176–185.

402 Conform revistei *Világosság* din 18 februarie, în discursul lor de încheiere de la conferință, Goldberger, Vescan și Jordáky „au susținut că aceasta, pe lângă importanța ei politică, economică și culturală, a însemnat și începerea unei *noi guvernări*”. Este interesant faptul că, la București, acest gremiu era considerat de conducerea PSDR ca „guvernul Transilvaniei de Nord”. Lothar Rădăceanu, președintele partidului, l-a și întrebat pe István Lakatos: „de fapt câți miniștri social-democrați are guvernul din Transilvania de Nord?”. Lakatos l-a informat despre faptul că „Transilvania de Nord nu are guvern” *Manuscrisul-Lakatos*, p. 998.

de Pavel Bojan („pe hârtie” membru al Frontului Plugarilor, în realitate făcea parte din PCR)⁴⁰³.

După conferință, mulți au sperat că integrarea celor unsprezece județe din Transilvania de Nord va fi accelerată. La 28 februarie 1945 însă, FND-ul din București încă mai solicita cooperarea din partea Comitetului Executiv din Cluj și a Comisiilor regionale FND. Toate acestea denotă faptul că nu s-au pus în practică principiile și obiectivele adoptate la conferință. Se observă ușor acest lucru urmărind soarta departamentelor („ministerelor”): în cele câteva săptămâni ce au mai rămas, acestea în realitate nu funcționau⁴⁰⁴, deoarece și viitorii lor angajați și-ar fi început activitatea abia din 12 martie, dar atunci a intervenit o *schimbare radicală* în viața politică de la București.

În cursul lunii februarie toată activitatea din țară era paralizată din cauza demonstrațiilor și protestelor neîncetate, organizate de conducerea PCR, care se transformau în manifestări sângeroase. În timp ce masele influențate de extrema stângă revendicau numirea unui guvern FND⁴⁰⁵, Rădescu susținea că în spatele evenimentelor stau persoane „contra națiunii și a lui Dumnezeu”, „cei doi venetici, Ana Pauker și ungurul Luca”, care „au început să aprindă țara și s-o înăbușe în sânge”⁴⁰⁶.

În data de 24 februarie 1945, atingându-se punctul culminant al crizei politice, a avut loc un conflict sângeros (provocat de comuniști) între masele simpatizante cu guvernul și cei din opoziție. În seara de 27 februarie a sosit la București din nou Vișinski, care a mers imediat la rege și a spus că „tulburările pun în pericol siguranța și alimentarea trupelor Armatei Roșii care încă mai luptă pe teritoriul Ungariei și a cerut demisia lui Rădescu⁴⁰⁷. Primul ministru a considerat că este mai bine dacă demisionează peste câteva zile, refugiindu-se la misiunea diplomatică engleză. Vișinski solicita regelui Mihai în continuu numirea candidatului său, Petru Groza, pe postul de prim-ministru. Deoarece regele ezita zile în șir să facă acest lucru, adjunctul comisarului poporului pentru Afaceri Externe, la 5 martie, a declarat amenințător la o nouă audiență: dacă Mihai nu-l va numi pe Groza prim-ministru, românii vor pierde definitiv nu doar Transilvania de Nord, dar „nu pot garanta că România va rămâne o țară independentă”⁴⁰⁸.

Numirea lui Groza, omul Moscovei, a avut ca urmare, printre altele, faptul că Stalin – prin răspunsul său telegrafic din 8 martie⁴⁰⁹ – *a permis revenirea administrației*

403 *Világosság*, 14 februarie 1945, p. 17. (János Demeter, în însemnările sale din epocă, enumeră doar 9 departamente; lipsesc cel administrativ și cel al sănătății. Poate că aceste două secțiuni au fost într-adevăr organizate mai târziu. Vezi: arhivele Uniunii Muzeului Ardelean, fondul György Nagy, arhiva Demeter, dosarul UPM-FND, Notă asupra ședinței din 16 februarie 1945 a Comitetului Executiv al FND din Transilvania de Nord).

404 Referitor la acestea, István Lakatos scrie în memoriile sale că „unele cercuri de dreapta ar fi vrut să se folosească mai cu seamă de înființarea departamentelor și să prezinte lucrurile de parcă totul ar fi fost ideea maghiarilor din Transilvania pentru a putea pregăti în secret autonomia Transilvaniei, deși nu a fost altceva decât un gest disperat pentru a încerca reorganizarea vieții economice și culturale”. *Manuscrisul-Lakatos*, p. 997.

405 La Cluj, în 15 februarie a avut loc marea adunare care cerea constituirea guvernului FND. Masele scandau: „Cu guvernul FND libertate *dați-ne!*”

406 *Scurtu*, 1994, p. 149.

407 *Giurescu*, 1996, p. 224–246, și *Rădescu*, 1992.

408 Rădulescu-Zoner – Bușe – Marinescu, 1995, p. 68.

409 *Orosz-magyar fegyverszüneti...*[Convenția de Armistițiu ruso-maghiară...], 1945, p. 10–11.

române în Transilvania de Nord. (Așadar, evenimentele au confirmat remarca făcută la audiența regală de la începutul lunii ianuarie de Gheorghe Gheorghiu-Dej, secretarul general al PCR recent întors din Moscova, potrivit căreia, în cazul numirii unui guvern de stânga, în Transilvania de Nord se poate întoarce administrația română⁴¹⁰).

Această întorsătură politică tranșantă – *fait pus accompli*-ul lui Vișinski – a fost apreciată de aliații anglo-saxoni ca înacceptabilă. Ei erau de părere că adjunctul comisarului poporului pentru Afaceri Externe a procedat unilateral și arbitrar (autoritar), iar cu aliații nu s-a consultat. (“Felul în care s-au comportat este cea mai veritabilă politică a puterii – afirmă ambasadorul britanic la Moscova – ceea ce nici pe departe nu corespunde cu principiile de bază ale Acordului de la Crimeea”⁴¹¹). Cu toate că noul guvern nu era considerat reprezentativ de către aliați (din acest motiv, până la sfârșitul anului 1945 nici nu l-au recunoscut din punct de vedere politic și diplomatic), nici un fel de acțiune *meritorie* nu a avut loc. Acest lucru se explică pe de o parte prin faptul că mâna englezilor era legată prin „acordul de procentaj” (deoarece în acest acord au recunoscut că în România sovieticii au mână liberă – pe când ei în Grecia⁴¹²), iar pe de altă parte, americanii nu erau atât de interesați de țară din punct de vedere geopolitic, încât din acest motiv să ajungă la confruntări deschise cu aliații lor⁴¹³.

La Cluj, evident, s-a urmărit cu atenție ceea ce se întâmpla în București. De pildă, la ședința Comitetului Executiv Central al FND din Transilvania de Nord, care a avut loc la 21 februarie 1945, Goldberger a propus să se trimită la București o telegramă regelui, în care să se protesteze împotriva „reacției de acolo”⁴¹⁴. Ținând cont de evenimentele din zilele următoare, se pare că membrii CE, în fond, *nu aveau (sau nu doreau să aibă) cunoștință de faptul* că activitatea lor va deveni cu totul inutilă în câteva zile. Acest lucru este marcat de două momente. Pe de o parte continuau pregătirile în vederea alegerilor administrației locale, pe de altă parte prefectul Pogăceanu, în ordonanța sa emisă la 9 martie⁴¹⁵, se ocupă tot cu structura și corpul profesoral al blocului universitar clujean.

Atunci, Comitetul Executiv al FND din Transilvania de Nord, conducerea UPM de la Cluj și Târgu Mureș, precum și social-democrații încă puteau spera că guvernul FND nu va contribui la diminuarea rezultatelor și cuceririlor dobândite în ultimele trei luni. Acest *optimism* se reflectă în memorandumurile înmânate la 13 martie 1945 lui Petru Groza și secretarului de stat Gheorghe Vlădescu-Răcoasa, veniți în „orașul comorilor” pentru „preluarea Transilvaniei de Nord”.

410 Giurescu, 1996, p. 141, și Constantiniu, 2001, p. 76.

411 Raportul lui Sir Archibald Clark-Kerr este publicat de: Mezei, 2001 (Európa kettészakítása) [Divizarea în două a Europei], p. 34.

412 În Grecia, englezii au intervenit și mai brutal în evenimentele de politică internă, decât în România sovieticii: comuniștii au fost scoși din Atena prin intervenția armatei. Stalin lua în așa măsură în serios faptul că Grecia intră în sfera de interes a britanicilor (iar al lui este „restul”: Balcanii și Europa Centrală), încât nu schița nici cel mai mic gest pentru a-i ajuta pe tovarășii greci.

413 Neagoe, 1996.

414 Arhivele Uniunii Muzeului Ardelean, fondul György Nagy, arhiva Demeter, dosarul U.P.M.-FND, Notă asupra ședinței din 21 februarie.

415 Lázok – Vincze, 1996, p. 168–173.

Cu ocazia adunării festive a președinției Consiliului de miniștri din data de 13 martie⁴¹⁶ – în numele Biroului Executiv al UPM din Transilvania de Nord –, János Demeter a înmănat lui Petru Groza Memorandumul redactat cu o zi înainte⁴¹⁷. Una dintre revendicările cele mai însemnate ale acestuia era: „În ceea ce privește integrarea administrativă a Transilvaniei de Nord, să se înființeze un serviciu public pentru efectuarea sarcinilor de stat și administrative cu sediul la Cluj, în cadrul căruia maghiarii din Transilvania de Nord să aibă o reprezentanță corespunzătoare proporției lor numerice. Uniunea Populară Maghiară ar fi încântată, dacă guvernul ar acorda acest rol exclusiv Comitetului Executiv al FND din Transilvania de Nord”. Totodată a declarat că dorește ca „autonomia democratică a guvernărilor comunale, orașenești, precum și a celor regionale și județene din Transilvania de Nord să se păstreze în totalitate”. Așadar, se vede clar că conducerea din Cluj a UPM ar fi dorit într-o formă oarecare salvarea cvasi-guvernului constituit cu o lună mai înainte, respectiv, ar fi dorit să păstreze autoguvernările organizate prin propriile forțe (în cele mai multe locuri având majoritate de stânga). Apărarea realizărilor de până atunci era menționată și ea în Memorandum: s-a cerut printre altele ca pe tot teritoriul Transilvaniei (căile ferate, poșta, precum și în armată) și *limba maghiară să fie considerată limbă oficială*; în comunele și orașele unde mai mult de jumătate a populației era de etnie maghiară să fie numiți unguri în fruntea administrației, precum și ca imnul și *culorile naționale* să se poată folosi nestingherite. În sfârșit, dar nu în ultimul rând, a fost exprimată și o dorință considerată astăzi deosebit de utopică: în cadrul trupelor române care luptă de partea Armatei Roșii să se constituie unități în care limba utilizată la instrucții să fie cea maghiară⁴¹⁸.

Teofil Vescan jr., în numele Comitetului Executiv al FND din Transilvania de Nord, a înmănat lui Petru Groza un Memorandum⁴¹⁹, în care se cerea printre altele ca guvernul și consiliul FND să nu ia nici o decizie importantă în ceea ce privește Transilvania, fără *consultarea* Comitetului Executiv al FND. În afara de aceasta, la Cluj, pe lângă cabinetul primului ministru să mai fie înființat un *secretariat de stat*, al cărui personal ar fi asigurat de Comitetul Executiv al FND. Să fie recunoscută administrația care funcționează în prezent și care să fie doar întregită cu „elemente democratice”, iar deciziile acestora de până acum să fie aprobate. Județelor din Secuime, după posibilități, trebuie să li se atribue o conducere formată din maghiari. Să se respecte principiul *proporționalității*, drepturile minorităților să fie asigurate

416 Membrii guvernului, regele Mihai, musafirii de rang înalt (Vișinski și Sarret, ministru plenipotențiar) și cei aproximativ 30.000 de români și maghiari au luat parte la o adunare festivă în Piața Centrală. „În cuvântarea sa, trimisul lui Stalin (așa cum Edgar Balogh l-a intitulat pe Vișinski în editorialul revistei *Világosság* din ziua aceea) afirma printre altele că „Astăzi (...) Transilvania de Nord, după ce au fost alungați de pe teritoriul său nemții de către Armata Roșie, a fost restituit poporului român...”. De altfel, în timpul cuvântărilor, masele – în special românii – erau nemulțumite, ceea a dus la incidente mai mari sau mai mici, deoarece nu s-a vorbit despre rege și partidele politice, ci doar Armata Roșie a fost glorificată. Iar când Vișinski a citit telegrama lui Stalin, din data de 9, în care era vorba și despre „asigurarea drepturilor minorităților”, mulțimea românilor a început să protesteze cu voce tare. ANJ Cluj, Oficiul de cenzură Turda-Cluj, dosarul 9/1944–47, f. 121–123.

417 Vezi documentul nr. 20.

418 O idee asemănătoare se discuta și mai înainte. La 19 noiembrie 1944, la marea adunare a Uniunii Democratice a Maghiarilor, Gyula Simó a propus înființarea unei unități separate, asemănătoare Diviziei Tudor Vladimirescu, formate din maghiari ardeleni, de partea Armatei Roșii care să poarte numele de „Divizia Áron Gábor”.

419 Publică: *Nastasă*, 2002, p. 72–74.

conform Memorandumului UPM din data de 12 martie 1945, prezentat mai înainte, iar Statutul Minorităților să fie modificat.

Un grup al social-democraților clujeni (Sándor Wolf, Gheorghe Urzică, Solomon Sabin, Géza Pásztai, Ferenc Bruder) l-au căutat pe secretarul de stat al naționalităților minoritare, Gheorghe Vlădescu-Răcoasa, căruia i-au înmănat un text⁴²⁰ în care, printre altele, cereau ca în „subministerul” naționalităților⁴²¹ să fie cooptați și unguri, să se elaboreze cât mai degrabă dispozițiile referitoare la punerea în practică a Statutului Minorităților, iar în instituțiile publice să se asigure în mod strict *proporționalitatea*. Vlădescu-Răcoasa a promis îndeplinirea cerințelor, dar în câteva săptămâni a devenit clar că și aceasta a fost doar o *promisiune deșartă*, precum și celelalte angajamente care s-au rostit în acele zile de către politicienii români responsabili.

Câteva zile mai târziu, conducerea din Cluj a UPM a crezut, probabil, că a fost depășită limita permisă prin cele câteva revendicări din Memorandumul lor. Această probabilitate este atestată de un proiect de epistolă către Petru Groza din 24 martie, în care semnatul, încercând să *explice* ulterior punctul 3 citat, referitor la „subministerul” (Comitetul Executiv) UPM din Transilvania de Nord, face trimiteri la *descentralizare* și la faptul că în cele mai multe așezări administrația este condusă de reprezentanții locali ai FND, așadar aceasta este democratică, și s-a realizat o *autonomie locală*, deoarece oamenii și-au ales proprii conducători⁴²².

Însă autonomia din Transilvania au trebuit să înțeleagă foarte curând că politica noului guvern de stânga legată de Ardeal, în fapt, *nu diferă* de cea reacționară de dinaintea acestuia. Și de această dată, în locul principiului „Transilvania este al ardelenilor” a revenit *atotputernicia Bucureștiului*.

Guvernul Groza și societatea românească au interpretat în mod unanim reglementarea administrației române din Transilvania de Nord ca fiind, totodată, și *rezolvarea problemei granițelor*. Marile puteri, SUA și Uniunea Sovietică, nu au considerat însă încheiată această chestiune. Stettinius, ministrul american de externe, la 12 martie 1945, a declarat că *rectificarea teritorială definitivă* a granițelor din Transilvania de Nord depinde de acordul de pace, așadar, introducerea administrației române nu a schimbat statutul internațional al teritoriului. Susaicov, vice-președintele Comisiei Aliate de Control la București, a făcut o afirmație asemănătoare cu cea rostită de șeful lui „State Departament”, iar consilierul ambasadei sovietice, Osukin, l-a informat pe ministrul de externe, János Gyöngyösi, că „introducerea administrației române în Transilvania de Nord nicidecum nu înseamnă obligativitate în ceea ce privește acordul de pace”⁴²³.

Administrația română de la București a fost instalată în Transilvania de Nord pentru a doua oară – și de această dată definitiv – între martie și iunie 1945, iar până la sfârșitul lunii iunie a fost reînființată și jurisdicția română. În aceste câteva luni,

420 Textul este prezentat: Erdély, 19 martie 1945. (Delegația Partidului Social-Democrat a cerut ministrului pe probleme ale minorităților, Vlădescu-Răcoasa, antrenarea unui expert pe probleme minoritare și egalitate totală în drepturi.)

421 Gheorghe Vlădescu-Răcoasa, profesor de sociologie, a fost numit în fruntea *Ministerului Naționalităților Minoritare* la 14 noiembrie 1944. Acesta însă a fost „retrogradat” la 6 martie la subsecretariat de stat, ceea ce s-a tradus consecvent eronat în presa maghiară ca „subminister”.

422 Arhivele Uniunii Muzeului Ardelean, fondul Demeter, redactare în limba română. Publicat de Nastasă, 2002. p.80–82.

423 *Fülöp*, 1994, p. 26.

maghiarii din Ardeal au trebuit să constate, experimentând într-un mod amarnic, că a revenit expresia „a fost considerată o obligativitate sfântă revenirea administrației reacționare și șovine, pentru a distruge treptat opera dătătoare de mari speranțe a împăcării și a drepturilor naționale egale, pe care bărbați cu vederi largi și cu spiritul umanist au înfăptuit-o doar într-un sfert de an”⁴²⁴. Administrația „reacționară” însă nu putea distruge decât ceea ce i-a fost permis de către guvern prin normele de drept emise. Este de ajuns să enumerăm și să prezentăm pe scurt cele mai importante reglementări apărute între martie-iunie 1945 referitoare și la minoritatea maghiară, pentru a putea înțelege *schimbarea* profundă adusă de constituirea guvernului Groza față de situația de dinainte.

La 23 martie a apărut legea nr. 187, referitoare la *reglementarea proprietăților de pământ*. După aceea s-a întâmplat ca – oarecum simplificat – unde s-a putut au fost expropriați din nou posesorii maghiari de terenuri, iar pământurile lor au fost împărțite românilor. De exemplu, conform datelor oficiale în județul Cluj (având în vedere doar datele din raioanele Mociu, Sărmașu, Gilău și Cluj), 90% din terenurile expropriate au avut proprietari unguri, iar la împroprietărire, doar într-o proporție de 15,3% au beneficiat persoanele de etnie maghiară îndreptățite să primească pământ. (45% din totalul populației din raioane au fost maghiari). În județul Sălaj (unde 36% din locuitori erau de etnie maghiară) 75,6% din totalul terenurilor au fost expropriate de la unguri și doar 38% a împroprietărilor au fost maghiari. În județul Turda-Arieș – conform datelor din anchetele noastre particulare – în 27 de localități cu populație majoritar maghiară, 95% a terenurilor confiscate erau ale ungarilor, iar împroprietăriții au fost doar într-o proporție de 10,7% unguri⁴²⁵.

La 30 martie a fost publicată legea nr. 217, referitoare la *epurarea angajaților publici*, care a fost deosebit de selectiv aplicată, practic a fost folosită de către români ca mijloc pentru a putea câștiga teren⁴²⁶.

La 4 aprilie a apărut *legea cetățeniei*, cu nr. 261. Aceasta nu a recunoscut, printre altele, cetățenia română a celor cel puțin 100.000 de maghiari ardeleni, care nici înainte de 1940 nu-și putuseră obține cetățenia, dar nici a celor câțiva zeci de mii de unguri originari din Transilvania de Sud, care între 1940 și 1944 s-au refugiat și au optat pentru cetățenia maghiară⁴²⁷.

424 MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 63, dosarul IV-148, 12/B-1946. („Észak-Erdély politikai helyzete a különállás idején” [“Situația politică a Transilvaniei de Nord în perioada autonomiei”]), f. 14.

425 Vincze, 1999, p. 165.

426 Ca exemplu referitor la executarea selectivă a legii amintim că 196 de preoți maghiari și 7 români au fost „îndepărtați” definitiv din funcție, fiind acuzați de „atitudine fascistă”. La 1 iulie, revista *Világosság* informează despre demiterea a 30 de preoți, profesori de religie etc., printre persoanele enumerate fiind și György Argay, superintendent evanghelic. (Cea mai mare parte a acestora au fost reangajați mai târziu). La 1 august 1945, numai la Cluj au fost concediați 186 de funcționari maghiari.

427 Conform estimărilor de atunci, înaintea celui de-al doilea Arbitraj de la Viena, aproximativ 100.000 de locuitori maghiari din Ardeal nu aveau încă cetățenie română. (În motivația decretului-lege al cetățeniei din 1939 era recunoscut faptul că cel puțin 100.000 de persoane fără cetățenie română trăiesc în România). Din septembrie 1940 până în februarie 1944, din Transilvania de Sud s-au refugiat 200.000 de unguri, dintre care mai mult de jumătate s-au așezat în Transilvania de Nord. Refugiații – care și-au pierdut automat cetățenia – doar într-o proporție foarte mică au primit în cei patru ani cetățenie maghiară, cei mai mulți erau fără cetățenie. Vezi Nagy, 1944, p. 82–83 și Balogh B., 1999, p. 250–254.

La 5 aprilie s-a emis ordinul de execuție a *legii CASBI* cu nr. 3.822, prin care s-au naționalizat toate întreprinderile industriale, comerciale, băncile etc. maghiare din Ardeal cu interes în Ungaria și întreprinderile maghiare cu interes în Transilvania de Nord, precum și – prin introducerea categoriei „inamici prezumați” – s-a sechestrat averea a mai multor zeci de mii de persoane particulare din Transilvania de Nord⁴²⁸. *Brevetele de meserii* ale micilor industriași și negustori deveniți independenți după cel de-al doilea Arbitraj de la Viena *au fost retrase* cu ajutorul Fondului Național pentru Întreprinzători Independenți⁴²⁹, iar sediile unora au ajuns sub administrația CASBI; mulți s-au ruinat din cauza *impozitelor duble* suportate pe nedrept. (De altfel, populația maghiară din Transilvania de Nord în 1945-46 a plătit cu 120% mai mult impozit decât contribuabilii din Țara Românească⁴³⁰).

La 29 mai a apărut legea nr. 406, care a hotărât să se întoarcă la sediul lor de dinainte toate școlile „refugiate” după 30 august 1950 din Transilvania de Nord. În urma acesteia trebuia *cedat* românilor nu doar ansamblul de edificii al fostei Universități Ferenc József, dar și toate clădirile școlilor confiscate abuziv între 1920 și 1940 în care, până la schimbarea de dominație din 1918–19, apoi după cel de-al doilea Arbitraj de la Viena, s-a predat în limba maghiară⁴³¹. În unele locuri a început din nou *ocuparea abuzivă* a instituțiilor de învățământ maghiare⁴³². După toate acestea, publicația centrală a PSDR, unul dintre partidele de guvernământ, susține totuși că după 6 martie „democrația română a început de îndată o politică de reconciliere în Ardeal”⁴³³. Erau destul de iluzorii discuțiile despre „politică de reconciliere”, atunci când s-au înmulțit din nou *atrocitățile împotriva maghiarilor*, iar autoritățile stăteau cu mâinile încrucișate. În mai multe sate cu populație mixtă din Câmpia Transilvaniei se țineau în lan timp de mai multe luni, șicanele și persecuțiile la adresa locuitorilor maghiari, sporadic s-au întâmplat și crime, dar

428 Vincze, 2000, p. 20–27.

429 C.A.S.B.I. a început inventarierea bunurilor micilor industriași și negustori din Cluj sub pretextul că aceștia ar fi primit împrumuturile de la Fondului Național în schimbul unor „crime fasciste” săvârșite (*Világosság*, 7 aprilie 1946). Potrivit raportului Consiliului Național Maghiar al PSDR s-au anulat aproximativ 4.000 de brevete ale micilor industriași și negustori maghiari, pe de o parte sub pretextul că ar fi fost „membri ai organizației reacționare Asociația Baross”. (A fi membru Baross era obligatoriu, doar celor care acceptau acest statut li se repartizau mărfuri). PIL, az MSZDP Külpolitikai Osztálya iratái [PIL, Documentele secției de politică externă a PSDM], dos. 283, gr. 12, unit. 82, f. n.

430 Kelemen, 1946, p. 20–21. Un martor ocular revenit de la Târgu Mureș în anul 1947 i-a scris prim-ministrului Ferenc Nagy: „Românii susțin că peste un an nu vor mai fi industriași și negustori nici evrei și nici maghiari în România”. MOL, miniszterelnökségi általános iratok [ANM, Dosarele generale prim-ministeriale], XIX-A-1-j, cutia 128, dos. 38, nr. 3533.

431 Lázok – Vincze, 1995.

432 Printre altele, vezi cazul din Sighetul Marmației apărut în numărul din 27 aprilie 1945 al *Világosság*.

433 *Libertatea*, 6 februarie 1946.

*jandarmeria nu a acționat împotriva făptașilor*⁴³⁴. Nici porțile lagărelor de internare nu s-au deschis de îndată ce s-a format guvernul „democratic” Groza. Deși la Feldioara ar fi fost nevoie imediat de intervenție din cauza epidemiei de tifos, Groza nu făcea altceva decât promisiuni, iar autoritățile competente amânau eliberarea prizonierilor. Pe ultimii supraviețuitori de la Târgu Jiu nu i-au lăsat liberi decât la sfârșitul lunii iunie 1945, iar pe cei de la Feldioara abia la sfârșitul lunii octombrie a aceleiași an.

În administrație și justiție, egalitatea limbii maghiare cu cea română – care, în timpul celor câteva luni de „autonomie”, a reușit să fie unul dintre simbolurile egalității drepturilor minoritare cu adevărat realizate – a *încetat* în câteva săptămâni. Într-un timp la fel de scurt au dispărut din birouri, cu excepția orașelor pe atunci încă având populația majoritar maghiară, inscripțiile bilingve. O consemnare păstrată din 12 august 1945⁴³⁵ relatează că la Cluj – în afara oficiilor orășenești – la nici un serviciu public nu se primeau cereri redactate în limba maghiară, deși dispozițiile Statutului Naționalităților erau încă în vigoare. (Referitor la Statut, trebuie menționat faptul că – deși erau norme de drept promulgate prin semnătura regelui – mai multe paragrafe ale acestuia și întreaga sa spiritualitate era în contradicție cu Constituția din 1923 în vigoare, iar cu referire la acest lucru, se putea oricând refuza punerea sa în aplicare).

În afara de cele de mai sus au mai apărut o serie de alte dispoziții care semnalau că această coaliție guvernamentală de stânga ajunsă la putere la începutul lunii martie nu este în stare să se debaraseze de mentalitatea centralizatoare a fostelor guverne de dreapta. Unul dintre reperele ce indicau acest lucru era demiterea funcționarilor publici din noua administrație constituită în noiembrie 1944. În pofida faptului că au existat multe promisiuni publice referitoare la rămânerea pe loc a personalului numit mai devreme de FND după „re-anexarea” Transilvaniei de Nord, și acest lucru a rămas doar un angajament fără conținut. Cu toate că în fruntea a trei județe din Secuime (Trei Scaune, Odorhei și Ciuc) stăteau în continuare prefecți maghiari (secui), în cazul celorlalte județe conducerea s-a *schimbat* treptat⁴³⁶. În locul foștilor angajați din administrație însă nu erau puși localnici, ci – la fel cum s-a întâmplat și în 1919 – au fost aduși *regățeni*. Așadar, „colonizarea” Transilvaniei a continuat și pe această cale.

Victoria decisivă a centraliștilor bucureșteni asupra autonomiștilor este simbolizată de desființarea Comitetului Executiv al FND din Transilvania de Nord. La ședința de la Cluj din 15 iunie a Comitetului executiv a apărut și László Luka,

434 „A romániai sajtó az erdélyi magyarság ellen elkövetett atrocitásokról.” MOL, a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya iratai [“Presa din România despre atrocitățile săvârșite împotriva maghiarilor din Transilvania”, ANM, dosarele Secției de pregătire a păcii a Ministerului de Externe], XIX-J-1-a, cutia 61, art. IV-145, 40.499/B-1945 și „Adatok az észak-erdélyi román közigazgatás bevezetése után az erdélyi magyarságot ért sérelmekről”. MOL [“Date asupra prejudiciilor aduse maghiarilor din Ardeal după introducerea administrației române din Transilvania de Nord” ANM] XIX-J-1-a, cutia 62, art. IV-146, 41.080/B-1945.

435 MOL, a Belügyminisztérium iratanyaga, Nemzetiségi ügyek, Erdei Ferenc iratai [ANM, Materialele Ministerului de Interne, cazuri referitoare la naționalități, documentele lui Ferenc Erdei], XIX-B-1-h, cutia 1, dos. 1, f. n. („Egy-két észrevétel a jelenlegi erdélyi közállapotokról” [“Câteva observații cu privire la situația generală actuală din Ardeal”]).

436 Deoarece în județele cu populație maghiară ori majoritar maghiară, contrar acordului semnat cu conducerea FND din București, nu au fost numiți „până în ziua de astăzi prefecții și subprefecții promiși, mai mult decât atât, în locul lor au pus peste tot români, Gyárfás Kurkó, președintele UPM, la sfârșitul lui martie, a trimis o telegramă de protest prim-ministrului Groza. În aceasta, printre altele, a obiectat faptul că nici măcar în județele secuiești nu au fost numiți subprefecții propuși de UPM, iar în tot Ardealul nu a fost desemnat nici măcar un singur prefect maghiar. Vezi: *Fülöp – Vincze*, 1998, p. 214–215.

secretarul general al FND din București, care a „auto-dizolvat” gremiul. A motivat acest lucru prin faptul că „au atins obiectivele specifice propuse de comitet”⁴³⁷. Așadar, după ce la București a fost constituit guvernul FND, nu mai era *nici o nevoie* de un comitet ce simboliza *autonomia Transilvaniei de Nord*⁴³⁸.

După martie 1945, spiritul autonomiei a continuat să existe doar în cercul *social-democraților maghiari clujeni*. În fapt, acest lucru poate fi considerat o legitate, deoarece în perioada „separatismului” cei mai consecvenți autonomiști erau tocmai social-democrații. (István Lakatos, în editorialul inaugural al revistei acestora, a scris: „...dorim să ne ocupăm mai ales cu problemele speciale din Ardeal”⁴³⁹). Social-democrații maghiari din Cluj erau cei care, în lunile administrației militare sovietice, dar și după aceea pentru un timp – până când cenzura permitea acest lucru –, s-au ocupat de problemele proporționalității și ale subsidiarității, mai mult decât atât, – *horribile dictu* – au avut curajul să ridice chiar și problema cantonizării⁴⁴⁰.

În contradicție cu Partidul Comunist, mai mult sau mai puțin *dependent* de UPM, nici după 6 martie n-au renunțat la lupta împotriva centralizării din București⁴⁴¹. Géza Pásztai, unul dintre conducătorii Comisiei Maghiare a PSDR, și-a exprimat convingerile anti-centralizatoare⁴⁴² imediat după constituirea guvernului Groza, în numărul din 3 aprilie al publicației *Erdély* intitulat: „Centralizare sau descentralizare?”. (El a văzut „realizarea mai profundă, aproape ideală a descentralizării” în Uniunea Sovietică). Iar în vară, cu tovarășul său de partid Ferenc Bruder, au trimis câte un text redactat pe această temă la conducerea partidului⁴⁴³. Bruder a propus ca „în Ardeal, începând de la forurile și pozițiile cele mai înalte până la cele mai inferioare, toate oficiile și instituțiile de stat, județene și orașenești să se organizeze conform principiilor proporționalității”, iar Transilvania și Banatul să beneficieze de *corp legislativ regional autonom*. Pásztai a elaborat, dezvoltând detaliat modul de constituire al „corpului legislativ (al adunării naționale) autonom din Transilvania”. Conducerea partidului de la București, evident, nici nu vroia să audă despre aceste

437 *Világosság*, 20 iunie 1945.

438 Celălalt gremiu, Comisariatul Transilvaniei de Nord condus de Ionel Pop, a fost desființat după constituirea guvernului Groza, iar comisarul a demisionat la 10 martie.

439 *Erdély*, 4 decembrie 1944.

440 Criticând Statutul Naționalităților au constatat: „teritoriile cu naționalitățile majoritare identice, dar altele decât cea românească, să fie organizate ca regiuni cu administrație autonomă, iar pentru arondismente și cantoane să fie *asigurată o autogovernare internă deplină*. Este de la sine înțeles că în aceste teritorii limba oficială ar trebui să fie cea a naționalității”. *Erdély*, 25 decembrie 1944.

441 Merită atenție faptul că periodicul social-democraților, *Erdély*, la 3 aprilie a publicat în întregime ordonanța folosirii limbii materne cu nr. 847/1945, apărută la începutul lui februarie. De parcă ar fi vrut să arate și astfel că nu vor să știe despre condițiile schimbate...

442 Conform definiției lui Pásztai, descentralizarea este atunci când „organismele de factură intermediară sau locală iau decizii singure în problemele de care sunt interesate, iar organele puterii centrale, puterea centrală, dă doar indicații referitoare la directivele generale”. (De altfel, Pásztai a fost denunțat la conducerea din București a PCR de József Méliusz, consilierul ministerial pe probleme de propagandă și prim-cenzor al Clujului). *Manuscrisul-Lakatos*, p. 1039.

443 PIL, az MSZDP Külpolitikai Osztálya iratai [PIL, Documentele secției de politică externă ale PSDM], fond 283, grup 12, unitate de păstrare 82, f. n.

idei⁴⁴⁴, mai mult decât atât, deoarece spiritul autonomist tot n-a dispărut⁴⁴⁵, cu jumătate de an mai târziu au publicat în organul de presă al partidului apărut la București, *Libertatea*, o declarație oficială: „În ultimul timp, unele cercuri interesate și fără judecată [sic!] au început să răspândească ideea *autonomiei locale din Ardeal*. (...) Secția politică a partidului social-democrat, examinând agitația stârnită în jurul *autonomiei ardelen*, constată că această problemă a fost pusă pe tapet de cei irresponsabili sau de cercuri de interese pentru a ține la ordinea zilei și a răspândi șovinismul – notă discordantă în stat –, pricinuind astfel tulburări. Secția politică constată că partidul social-democrat *nu a fost niciodată adeptul autonomiei teritoriale* în ceea ce privește regiunile care au devenit prin alipire părți organice ale statului român inalienabil și unitar. (...) partidul social-democrat consideră Transilvania parte organică a țării, după cum acest lucru a fost recunoscut de Tratatul de Pace de la Trianon și de guvernul sovietic”⁴⁴⁶ (sublinierea noastră).

Și reglementările enumerate au contribuit destul de mult la faptul că, în vara anului 1945, din partea ungarilor a scăzut considerabil *încrederea* acordată prim-ministrului Groza și guvernului său, iar speranțele de dinainte s-au transformat în *decepții*. Acest lucru este surprins în două documente ale vremii. În vara anului 1945, locuitorii comunei Sălard din Bihor au trimis o scrisoare la „conferința internațională întrunită la San Francisco”, arătând că: „nu dorim să aparținem nici statului român, nici celui maghiar, deoarece la oricare dintre ele am adera, aceasta nu ar asigura liniștea popoarelor din Transilvania”. Tocmai de aceea au cerut *independența Transilvaniei* față de România, deoarece exista o atitudine potrivnică maghiarilor, dorind mai degrabă să fie „țară independentă, membră a Uniunii Sovietice”⁴⁴⁷. Aproximativ în aceeași perioadă, Áron Márton (episcopul romano-catolic din Alba-Iulia), într-o notă trimisă la Budapesta, a scris că „Secuii au decis în așa măsură ruptura față de stăpânirea română, încât mai degrabă doresc să facă parte dintr-un stat-membru sovietic, decât să trăiască viața statală împreună cu românii”⁴⁴⁸. Dacă atât de mare era disperarea după eșecul „autonomiei”, nu este de mirare faptul că mulți dintre unguri își amintesc de acele câteva luni de „libertate”, la fel ca Béla Demeter într-unul dintre rapoartele sale din primăvara anului 1946: „După toate vicisitudinile războiului, această perioadă a adus într-adevăr pace și liniște în Transilvania de Nord, în acest sistem s-au regăsit ambele națiuni”⁴⁴⁹.

Oare toți au gândit și gândesc la fel în ceea ce privește această problemă?

444 Social-democrații bucureșteni au bănuț că în spatele celor două acțiuni de la Cluj stau tovarășii de la Budapesta, de aceea conducerea partidului din Ungaria a plănuț să-i asigure pe români în mod oficial de faptul că ei nu au nici o legătură cu acțiunile respective.

445 Consilierul ministerial pe probleme de propagandă din Cluj, József Méliusz, a raportat indignat în iunie că „Ziarul social-democrat intitulat *Erdély* a început o propagandă intensă și, după toate indiciile, realizată conform unui plan bine stabilit în vederea autonomiei Transilvaniei. (...) Propun luarea unor măsuri ferme împotriva acestuia, deoarece publicația *Erdély* a devenit instigatorul și păstrătorul șovinismului maghiar.” Citat de Molnár G., 1993, p. 139.

446 Vezi articolul din *Libertatea* de la 4 februarie 1946 în raportul nr. 68/1946 al lui László Gyárfás, corresponsent MTI la București. MOL, külügyminisztériumi adminisztratív iratok Románia [ANM, Documente administrative ale Ministerului de Externe, România], XIX-J-1-k, cutia 19, grup. 16/b, 374/raft.

447 Scrisoarea este publicată în traducere rusă încă din epocă de: *Islamov*, 2000, p. 312–317.

448 Publicat de Vincze, 2003, p. 33.

449 Publicat de: *Fülöp – Vincze*, 1999, p. 96.

Iredentiști, autonomiști: interpretarea diferită a administrației române provizorii și a „autonomiei” de patru luni

Cele întâmplate în timpul celor șapte luni, între septembrie 1944–martie 1945, au fost interpretate, nu doar în zilele noastre, dar și atunci, cu sensuri diferite de partea maghiară și cea română. Apariția trupelor sovietice și române a fost perceput de populația maghiară drept (o nouă) *ocupație* și *nu* ca *eliberare*. Iar în ceea ce privește evenimentele de după trecerea frontului, administrația numită de la București nu a adus ordinea, securitatea publică și cea a bunurilor, ci chiar opusul lor. Jandarmeria revenită și plină de dorința răzbunării era ori parte activă la abuzurile antimaghiare, ori factorul care – deși avea posibilitatea – nu împiedica toate acestea⁴⁵⁰. Încercarea de autonomizare din noiembrie-martie a avut ca scop *făurirea unui Ardeal comun al celor două popoare în condiții de egalitate*, în consecință, după cum a formulat ideea scriitorul din Dej, Loránd Daday: realizarea „unei republici comune și libere a popoarelor ardelenene care are un scop propriu și autonom”⁴⁵¹. Scriitorul clujean László Szenczei a considerat în 1946 că „această nouă încercare de autogovernare în Transilvania (...) a fost cea mai idealistă cale (...) de rezolvare a problemei româno-maghiare”⁴⁵².

În schimb, românii se așteptau ca odată cu apariția jandarmeriei și a administrației române să *revină legalitatea și ordinea*, precum și să se realizeze din nou unirea națiunii române din Transilvania ruptă în două de cel de-al doilea Arbitraj de la Viena. Ordonanța din 12 noiembrie 1944 era considerată de populația română *profund nedreaptă*⁴⁵³, iar oamenii erau decepționați și frustrați din cauza ei. Considerau că în timp ce soldații români, fiind aliați ai Armatei Roșii, își varsă sângele pe câmpul de luptă, ei sunt privați de către Moscova (chiar dacă numai provizoriu) de teritoriul asupra căruia au „drept istoric”. Noua administrație, înființată după expulzarea organelor de stat românești, era apreciată de aceștia ca „perpetuarea dominației maghiare”, sub care, după cum reiese dintr-o informare redactată în februarie 1945 de către un intelectual, probabil apropiat al Uniunii Democratice Române: „populația română este expusă unor persecuții cumplite”⁴⁵⁴. În plus, erau convinși că „sub masca comunismului” continuă „iredentismul maghiar”⁴⁵⁵. „Ungurii iredentiști” (a se înțelege: cei care simpatizau cu comandamentul militar sovietic) – conform unui raport din 1 martie 1945 – chipurile au interzis purtarea tricolorului românesc (i-au întemnițat pe cei care aveau cocardă națională în butoniere) și au interzis toate manifestările naționale (românești), mai mult decât atât, i-au obligat pe români să-și înainteze toate cererile oficiale „doar în limba

450 Vezi MOL, a Külügyminisztérium TÜK iratai [ANM, documente secrete ale Ministerului de Externe] România, XIX-J-1-j, cutia 18, doc. 16/b, fondul Demeter, f. no. Dă de gândit faptul că un secui din Lemnia – care, probabil, abia aștepta sfârșitul „stăpânirii lui Horthy” – cândva, în zilele dinaintea retragerii administrației române, spune renumitului său consătean, László Luka, că „în locul libertății am primit jandarmi. Nimic altceva decât jandarmii și gărzile voluntare. Iar astăzi este mult mai rău ca înainte [adică în timpul stăpânirii române din perioada interbelică! – obs. autorilor].” *Népi Egység*, 17 noiembrie 1944.

451 Citat de Molnár G., 1993, p. 116.

452 Szenczei, 1946, p. 167.

453 Teodor Sămărtean, preot ortodox din Brețcu, la 14 ianuarie 1945, consemnează că „Cei cu care mă întâlnesc mă întreabă zi de zi decepționați și îngrijorați pentru viitor că oare ce se va întâmpla cu noi și când se vor întoarce autoritățile române”. Citat de: *Biserica Ortodoxă*, 1999, p. 361.

454 Lăcustă, 1995, p. 25.

455 Raportul din decembrie 1944 al lui Alexandru Cretzianu. Citat de: Dobrinescu, 1996, p. 42.

maghiară” (sublinierea originală), iar românii, în special intelectualii, au suferit arestări, umilințe și agresiuni ilegale⁴⁵⁶. Despre aceste acuzații imposibile menționăm doar că marea majoritate a documentelor administrative și juridice din vremea respectivă, cunoscute până acum, sunt *în limba română*. Utilizarea limbii maghiare în administrație exista în practică, eventual, doar în cele patru județe secuiești (Turda-Mureș, Ciuc, Odorhei și Trei Scaune). Iar în ceea ce privește înțemnițările sub acuzația de „fascism”, acestea nu sunt practici cu *specific antiromânesc*, ci doar o modalitate „obișnuită” pentru reglările de conturi față de persoanele potrivnice comunismului din epoca discutată aici, valabile în toată regiunea central-est-europeană ocupată.

Asemenea raporturi (care de altfel influențau într-un mod decisiv părerea cercurilor guvernamentale sau a partidelor de dreapta) proveneau în general de la diferitele *servicii de informații civile și militare*. Aceste instituții (ori „specialiștii lor”) priveau însă evenimentele prin prisma naționalismului și șovinismului, astfel, *raporturile trimise de aceștia indicau într-o foarte mică măsură realitatea*. Am putea da nenumărate exemple. De pildă raportul *Serviciului Secret de Informații* din Turda⁴⁵⁷, care arată că consfătuirea FND din februarie 1945 de la Cluj era „adunare constituantă”, comisiile de specialitate – în realitate fără competență – erau în concepția lor „cercuri guvernamentale”, iar UPM „un partid șovin și revizionist”, înființat de foști membri ai Partidului Crucilor cu Săgeți și alte elemente de dreapta, „ascunse sub masca democrației”. La fel de tendențioasă este și prezentarea UPM din rapoartele Inspectoratului General al Jandarmeriei din Transilvania de Nord (mai exact MADOSZ, deoarece nu au luat în considerare faptul că a existat o schimbare de nume)⁴⁵⁸. În perioada interbelică, angajații serviciului secret și „informatorii” lor erau prizonierii propriilor deprinderi, iar pe deasupra, prejudecățile lor erau intensificate și de șocul cauzat de cel de-al doilea Arbitraj de la Viena.

Pentru o mai mare exactitate, trebuie menționat faptul că aprecierea evenimentelor nu depindea doar de apartenența națională, ci și de *atașamentul politic față de partid*, deoarece comuniștii – „indiferent de naționalitate” – condamnau acțiunile jandarmeriei „reacționare” și acceptau plini de entuziasm introducerea administrației militare sovietice. Este de înțeles acest lucru, deoarece sperau (ulterior s-a dovedit: pe drept) ca astfel să crească influența lor politică, iar gruparea ce mai devreme a fost practic marginală să poată deveni una dintre generatoarele evenimentelor. De altfel, unii dintre cei care făceau parte din grupul de la Cluj (Goldberger, Vescan „Filu”, Sándor Jakab, Edgár Balogh și alții) susțineau „tendențele de autonomie” față de București doar din *motive politice și tactice*, și doar în momentul în care cei vizați erau Sănătescu, principalul adversar politic, mai apoi generalul Rădescu (respectiv guvernele lor). Însă după ce FND a ajuns la putere – iar odată cu acesta PCR – s-au conformat cu politica centralizatoare a partidului fără să protesteze (vezi „autodizolvarea” Comitetului Executiv al FND din Transilvania de Nord). Conducerea centrală din București – cel puțin așa reiese din izvoarele cunoscute –, până la încetarea administrației militare sovietice, a acceptat (chiar dacă nu le susținea cu entuziasm) *tendențele descentralizatoare*⁴⁵⁹ ale grupului de

456 Dobrinescu – Pătroiu, 2001, p. 15–16. și Biserica Ortodoxă..., 1999, p. 361.

457 Citat de Nastasă, 2002, p. 52–55.

458 ANIC, Documentele Inspectoratului General al Jandarmeriei, fond 1474, dos. 18/1945, f. 18.

459 Prin aceste tendințe, noi înțelegem *descentralizarea administrativă*, potrivit formei organizaționale a acesteia: aspirații de autonomie corporativă. Această din urmă năzuință poate fi regăsită, în parte, și în Memorandumul Comitetului Executiv al FND din Transilvania de Nord înmănat la 13 martie, deși atunci membrii Comitetului s-ar fi mulțumit doar să ia parte la pregătirile deciziilor.

la Cluj, deoarece și acest lucru a fost interpretat ca o *tactică de luptă* împotriva guvernelor „reacționare”. Mai târziu însă membrii grupului de la Cluj care își asumau și roluri de conducere a evenimentelor au fost dați la o parte, deoarece și conducerea PCR considera năzuințele lor, amintite mai devreme, o tulburare a unității naționale⁴⁶⁰.

Totuși, o parte a maghiarilor care aveau rol de conducere în ceea ce privește evenimentele din Cluj și Transilvania de Nord (printre alții István Lakatos, Ferenc Bruder, Lajos Jordáky, Gyula Simó) au continuat lupta împotriva statului național *având convingeri sincere*. Nu motivele tactice, ci *considerentele strategice* i-au animat în timpul luptei cu Bucureștiul, pentru a încerca să dezvolte treptat și să întărească autonomia regiunii⁴⁶¹. Aspirațiile lor poartă caracteristicile unei *autonomii politice și teritoriale*, însă partidele politice românești – independent de apartenența lor ideologică – au refuzat federalismul. De altfel, năzuințele grupului Lakatos erau în opoziție cu Constituția intrată din nou în vigoare după 23 august 1944, care a adoptat cadrul unui stat național unitar.

Referitor la literatura de specialitate din zilele noastre, la fiecare dintre lucrările analizate de noi se pot observa două probleme fundamentale. Una dintre acestea este faptul că *se bazează exclusiv pe izvoarele în limba română*. Deoarece sursele sunt documente emise de o instituție a puterii din cadrul statului român, acestea nu conțin informații *autentice și de prima mână* referitoare la mentalitatea, intențiile și aspirațiile minorității maghiare. Aceste instituții ale puterii transmit *imagea distorsionată despre maghiari* amintită anterior.

O altă problemă este faptul că autorii, în cele mai multe cazuri⁴⁶², *nu utilizează nici un fel de critică a izvoarelor*, astfel, pur și simplu admit ca fapte și cele mai neverosimile zvonuri, în special în cazul în care acestea se pretează la cadrul istoric construit de ei. De exemplu, autoarea clujeană Marcela Sălăgean, într-un studiu mai vechi – referindu-se la izvoarele arhivistice românești din epocă –, afirmă că „... Uniunea Populară Maghiară din Transilvania [sic!] era sub îndrumarea guvernului maghiar provizoriu din Debrecen”⁴⁶³ cu scopul de-a „obține puterea totală administrativă, politică și economică în Transilvania de Nord”, iar „obiectivul acesteia pe termen lung ar fi fost păstrarea teritoriilor ocupate la 30 august 1940”⁴⁶⁴. Pentru a susține aceste ultime afirmații este interpretat în mod eronat rolul Comitetului Executiv al FND din Transilvania de Nord, deoarece acesta este considerat un *organism guvernamental* activ, aflat sub comanda sovieticilor și *care*

460 La consfătuirea prefecților din Transilvania de Nord din 29 martie de la București, Lucrețiu Pătrășcanu a spus următoarele: „Ceea ce facem noi nu este altceva decât o conexiune administrativă, politică și națională”. Vezi: *Dobrinescu – Pătroiu*, 2001.

461 Începuturile acestei lupte se regăsesc ceva mai devreme, deoarece în perioada interbelică mai mulți politicieni social-democrați maghiari din Ardeal au insistat asupra problemei descentralizării administrative și a cantonizării. Vezi: *Román*, 1993.

462 Constituie aproape o excepție Dumitru Șandru, care într-un studiu al său menționează că rapoartele jandarmeriei și ale altor organisme de stat „au un subiectivism exagerat”, de aceea le consideră doar „orientative” (Șandru, 1995, p. 401). Trebuie însă menționat faptul că studiile ulterioare ale istoricului nu reflectă aceeași poziție critică.

463 Este vorba despre Guvernul Național Provizoriu, constituit în decembrie 1944.

464 Vezi Sălăgean, 1993, p. 64, 66. Trebuie menționat faptul că autorul, ani mai târziu, în cartea sa care se ocupă cu istoria administrației militare sovietice din Transilvania de Nord (care se bazează pe disertația sa doctorală), nu mai pune accent pe „intervenția” guvernului de la Debrecen, respectiv cel de la Budapesta, acceptă existența unor zvonuri legate în primul rând de evenimentele vremii, respectiv în acest spirit citează și izvoarele. Sălăgean, 2002, p. 94.

dispune de întreaga Transilvania de Nord. În cazul celor două organizații cu caracter consultativ, este inversată în mod sistematic și ordinea cronologică, așadar înființarea Comitetului Executiv al FND din Transilvania de Nord este datată noiembrie 1944, creând astfel falsa impresie că sovieticii, încă din primele zile ale administrației militare, ar fi pus *de facto* bazele unei administrații de stat de sine stătătoare⁴⁶⁵. Diferiți autori confundă sistematic nu doar cele două gremii cu competențe total distincte (Consiliul Central Consultativ și Comitetului Executiv), ci amestecă metodic și MADOSZ-ul cu UPM, mai mult decât atât, uneori și cu FND-ul din Transilvania de Nord⁴⁶⁶.

Se pare că istoriografia română aflată în slujba autoedificării naționale nu poate gestiona un eveniment care pune la îndoială statul național român centralizat, considerat ideal, definind în acest context și rolul Budapestei care, „dă în secret indicații din spate” și conduce „aspirațiile disidente”⁴⁶⁷.

Trebuie să afirmăm în mod critic că suntem martorii *nașterii unui nou mit istoric eronat*, având în vedere ceea ce citim la unii autori români⁴⁶⁸, în zilele de după 23 august, referitor la problema Transilvaniei de Nord, Consiliul de Miniștri de la Budapesta a ordonat oficialităților ca – în funcție de situația acțiunilor militare viitoare – ”toți ungurii din Ardeal să se organizeze intens în jurul unui partid comunist, mai mult decât atât, să colaboreze strâns cu autoritățile ocupanților sovietici, întrecându-i pe români. În acest caz ei [adică, maghiarii din Transilvania – obs. autorilor] vor beneficia de simpatia oficialităților militare ruse, îngreunând astfel ca Transilvania să se integreze nestingherit în cadrul statului român”⁴⁶⁹. Ordinul – conform unui izvor original românesc – fost trimis codificat la ambasadele maghiare, iar de aici obținut într-un mod misterios de conducătorul reprezentanței diplomatice române din Finlanda, George Caranfil. (Raportul referitor la acesta se găsește în prezent în SUA⁴⁷⁰). Este o poveste frumoasă – cel puțin din punctul de vedere al românilor, doar că *nu este adevărată*. Consiliul de Miniștri a avut într-adevăr o ședință în data de 24, dar pe ordinea de zi a acesteia nici măcar nu figura „ieșirea” de la București⁴⁷¹. De altfel, în cunoștința simpatiilor ideologice ale liderilor politici din perioada horthystă, poate fi constatat faptul că o asemenea decizie nu ar fi fost luată niciodată de cabinetul-Sztójay, cu orientări antisovietice și naziste, ori de către regentul Miklós Horthy. După cunoștințele noastre, singurul istoric român care a dat glas rezervelor sale în legătură cu veridicitatea izvorului respectiv a fost însuși

465 Țărău, 1996, p. 89. Țărău, 1997, p. 226–227, *Vultur*, 1994, p. 201, *Sălăgean*, 2002, p. 72, 84.

466 *Sălăgean*, 1995, p. 66.

467 Vezi de exemplu: Șandru, 1995, p. 404.

468 Printre altele *Constantiniu*, 2001, p. 68–69, *Sălăgean*, 1993, p. 66, și *Sălăgean*, 2002, p. 149, *Vultur*, 2002, *Țărău*, 1995, p. 89. Ultimii trei autori au preluat informația din Vasile Pușcaș: Conflicte naționale și teritoriale în Europa Centrală și impunerea dominației sovietice (1944–1947) (*Tribuna*, Serie nouă, anul IV, 1992, nr. 26, iulie p. 2–9, 9); acest articol însă nu menționează sursa arhivistică. Ceilalți autori au considerat ceea ce a publicat Pușcaș, pur și simplu, fapt real.

469 *Constantiniu*, 1998, p. 56.

470 Hoover Institution on War, Revolution and Peace, fond George Caranfil, box no. 1., dos. 3.

471 Ordinele de zi ale ședințelor Consiliului de Miniștri 1867–1944. CD-ROM, 24 august 1944. Vezi și *Dálnoki Veress*, 1974, p. 109–110.

Florin Constantiniu, care încă în 1973 a publicat (într-adevăr, doar sumar) documentul de rău augur⁴⁷².

Pentru a găsi mai ușor rezolvarea acestor probleme multiple se impun neapărat două întrebări: 1) De ce simpatiza o mare parte a populației maghiare din Transilvania de Nord cu extrema stângă (comuniștii) și cu ocupanții sovietici? 2) Ce fel de năzuințe și obiective politice avea de fapt între noiembrie 1944 și martie 1945 grupul politic din Cluj, prezentat aici (de altfel deosebit de eterogen)?

Răspunsul la prima întrebare l-am dat deja mai devreme. Atrocitățile săvârșite după revenirea administrației române, impunerea lui „restitutio in integrum” – după părerea noastră – *excludea în mod aprioric* ca populația maghiară să primească această nouă schimbare a imperiilor cu o tăcută resemnare. Datorită politicii minoritare a partidelor istorice românești din perioada interbelică, mai apoi a declarațiilor de presă „însetate de răzbunare” din toamna anului 1944, precum și din cauza conduitei autorităților din administrație, o parte a maghiarimii (în primul rând orașenii⁴⁷³) – pe de o parte, pentru deziluziile cauzate de sistemul parlamentar interbelic naționalist și potrivnic minorităților, pe de altă parte datorită presei de stânga, aflată într-o poziție privilegiată – *a crezut* în propaganda comunistă ce propovăduia egalitatea în drepturi între națiuni și remedierea plângerilor, așadar în spatele deciziilor luate nu se ascundeau factori ideologici.

Tabel nr. 1: Membrii P.C.R. din județul Cluj în aprilie 1945

Plășile urbane și rurale	Ocupație			Etnie				Total
	Muncitori	Intelctuali, funcționari	Țărani	Români	Maghiari	Evrei	Germani	
Cluj (urban)	2.413	376	21	262	2.337	189	8	2.796
Restul județului (rural)	90	7	88	26	153	6	–	185
Județul Cluj	254	369	109	288	2.490	195	8	2.981
Procentual	84%	12%	4%	10%	84%	6%		100%

(Vezi: Arhivele Naționale ale Județul Cluj, Fondul PCR al județului Cluj, fond 1, dos. 1, f. 13)

UPM era considerată de către maghiari o organizație de *apărare a intereselor* de tipul frontului național, din acest motiv, o mare parte a populației rurale s-a strâns la început în jurul ei⁴⁷⁴.

Pentru a doua întrebare este mai complicat de dat un răspuns, deoarece sursele istorice ale vremii nu dau indicații clare în acest sens. În mai multe articole, ori documente neoficiale, conducătorii Consiliului Central Consultativ sunt intitulați *autonomiști*⁴⁷⁵. Gusztáv Molnár, în studiul său la care am făcut mai multe referiri

472 Constantiniu, 1998, p. 56. și autorul cit., 2001, p. 69.

473 După cum reiese dintr-o evidență a membrilor de partid din aprilie 1945, în județul Cluj majoritatea membrilor P.C.R. era formată din muncitorii maghiari din oraș, ungurii din mediul rural doar într-o proporție neînsemnată intrau în partid. Pe baza cercetărilor noastre credem că și în celelalte județe din Transilvania locuite și de maghiari exista o situație asemănătoare. (Vezi: Arhivele Naționale ale Județul Cluj, Fondul PCR al județului Cluj, fond 1, dos. 1, f. 13)

474 O parte importantă a societății maghiare, în perioada toamna anului 1945 – începutul lui 1946, s-a îndepărtat de UPM, deoarece acesta nu a apărut destul de eficient interesele ei. Despre criza din UPM vezi mai pe larg: Vincze, 1999.

475 De exemplu, conform părerii UDR-ului, reprezentanții FND din Transilvania de Nord „vor autonomie pentru Transilvania de Nord”. În: *Világosság*, 17 decembrie 1944.

afirmă că „la convocarea din februarie a conferinței au fost întărite *intențiile* de înființare a *autoguvernării politice*”⁴⁷⁶ (sublinierea noastră).

Apreciem că o înțelegere mai exactă a intențiilor de la Cluj este posibilă – precum am mai menționat și la începutul studiului nostru – prin descrierea evenimentelor cu ajutorul noțiunilor vremii. După cum s-a mai spus, Zoltán Magyary definește descentralizarea și prin *autonomie*, iar una dintre variantele acesteia este autoguvernarea politică. În cazul nostru, putem fi martori la aspirațiile unui grup (de altfel destul de eterogen) care, folosindu-se de o ocazie istorică rară, – deși din considerente diferite – încearcă să asigure *autoguvernarea politică* a unei regiuni (în prima fază a Transilvaniei de Nord, iar pe termen lung a întregului Ardeal).

Aici menționăm și faptul că aceste năzuințe nu erau necunoscute în secolul al XX-lea. După primul război mondial, atât partea maghiară, cât și cea română a încercat să obțină autonomia regională a Transilvaniei. La destrămarea Ungariei istorice a fost înființat la Cluj *Consiliul Național al Maghiarilor din Transilvania*, care la 16 decembrie 1918 a declarat: „maghiarimea din Ardeal nu recunoaște alt factor cârmuitor în ceea ce privește destinul ei, decât propriul organ ales, *Comisariatul Maghiar din Transilvania*”⁴⁷⁷(sublinierea noastră). Totodată, și românii ardeleni au înființat un organism administrativ regional de conducere, *Consiliul Dirigent* din Sibiu. Nici unul dintre aceste organisme nu a avut o viață lungă. Primul în realitate nu exista decât pe hârtie, iar al doilea a fost distrus de strategia românească a statului național strict centralizat de tip francez încă din aprilie 1920, înaintea semnării Tratatului de Pace de la Trianon.

În perioada interbelică, *centralizarea* de la București (pe care discursul naționalist, antiminoritar a încercat s-o justifice prin „câștigul teritorial național”) a lezat nu doar interesele maghiarilor, dar și pe cele ale românilor din Ardeal⁴⁷⁸, cei din urmă „nerevoltându-se” în mod real, deoarece aveau și de câștigat. *Partidul Ardelean Maghiar din România*, înființat după cel de-al doilea Arbitraj de la Viena, poate fi conceput ca reprezentant al aspirațiilor regionale maghiare din Transilvania, dar este evident faptul că, în condițiile războiului, nu putea fi reprezentat nici un interes care nu ar fi coincis cu dorințele de la Budapesta.

Toamna anului 1944 – cel puțin așa părea pentru un timp – era o bună ocazie pentru regiune (mai precis, *doar pentru partea nordică* a acesteia!) în ceea ce privește dobândirea autonomiei – chiar dacă nu depline⁴⁷⁹, ci doar parțiale – de mult timp dorite. Pentru cei cu judecata cumpătată era evident faptul că „ieșirea din război” încununată de succes pentru români și nereușită pentru maghiari a hotărât din capul locului că stăpânirea Budapestei a luat sfârșit⁴⁸⁰. După aceea se ridica doar problema temperării atotputerniciei Bucureștiului. Situația istorică i-a favorizat atunci pe

476 Molnár G., 1993, p. 127.

477 Mikes, 1996, p. 185.

478 Unul dintre specialiștii Partidului Național Țărănesc, Romulus Boilă, a redactat lucrarea intitulată „Despre reorganizarea statului întregit. Proiect constituțional cu prezentarea sumară a motivațiilor”, care a și apărut la Cluj în 1931. Proiectul lui Boilă însă nu a avut nici un răsunet.

479 Și în această perioadă au fost indivizi care visau un Ardeal autonom, dar nu ei erau actorii principali ai evenimentelor.

480 Datorită „porțiței” lăsate de Convenția de Armistițiu însă, cel puțin maghiarimea din Partium, nu fără temei, spera până în primăvara anului 1946 că va ajunge înapoi sub autoritatea maghiară!

autonomiști. Guvernele generalilor ce susțineau partidele naționale din București⁴⁸¹ erau adeptele centralismului anterior, la acest lucru însă – unii din *convingere sinceră*, alții doar din considerente *tactice* – gruparea politică de la Cluj care încerca să influențeze evenimentele (atât cât îi era permis de către sovietici) nu dorea să participe. Norocul lor era că sovieticii ocupanți – după cum am dezvoltat mai devreme acest subiect –, *datorită propriilor interese de moment legate de deținerea puterii*, îi susțineau pe autonomiștii clujeni față de București-ul „reacționar”. (Trebuie menționat faptul că, după părerea noastră, nu este vorba despre – așa cum au susținut mai devreme unii – situația în care sovieticii ar fi pledat pentru cauza *autonomiei reale* în lunile dintre noiembrie-martie 1944. În condițiile administrației militare era de neconceput crearea unei *autonomii adevărate* în Transilvania de Nord. În plus, organizarea statală de tip stalinist exclude de la început existența oricărei autonomii și autoguvernări).

Gruparea, denumită de noi *autonomistă*, reprezenta de fapt vis-à-vis de București principiul *autonomiei politice și al descentralizării administrative*⁴⁸², chiar dacă, uneori, membrii acesteia se fereau să susțină deschis aceste idei. Acest lucru este simbolizat și de Comitetului Executiv al FND (deși dezvoltarea evenimentelor nu permitea să aibă o reală competență pe întreg teritoriul Transilvaniei de Nord), astfel, nu este de mirare că după venirea la putere a coaliției de stânga a trebuit să fie desființat. După 6 martie 1945, noua grupare de putere în loc să încerce o reîmpărțire „a unor atribuții guvernamentale centrale”, chiar invers, a reprezentat și în continuare centralismul tradițional din București. Suntem nevoiți să fim de acord cu László Szenczei, care în primăvara anului 1946 a afirmat dezamăgit: „Până când guvernul nu renunță la principiul centralismului și ordinea statală centralizată construită după modelul francez, de fapt urmează aceeași cale pe care au mers și predecesorii săi antidemocratici și dictatoriali”⁴⁸³.

În sfârșit, credem că în trecutul apropiat au devenit cunoscute destule izvoare pentru ca, studiind epoca discutată aici, să se renunțe – în numele a *sina ira et studio* – la diferitele *mituri și iluzii false*. În ceea ce privește evenimentele de la Cluj din timpul administrației militare sovietice, pe baza cercetărilor noastre considerăm că au devenit nejustificabile părerile conform cărora ar fi vorba despre o diversiune antiromânească realizată la sugestia Budapestei de către „iredentiști dornici să se salveze în Partidul Comunist” la sfârșitul anului 1944 – începutul lui 1945. În realitate, *în condițiile grele ale ocupației sovietice și în mijlocul manevrelor politice neconținute, un grup anticentralist care reprezenta descentralizarea administrativă și regionalizarea Transilvaniei a încercat să dirijeze într-o direcție mai bună evenimentele*.

N-a depins de ei că nu au reușit. Dar activitatea lor – suntem convinși – servește și astăzi drept învățătură.

481 Acest lucru nu intră în contradicție cu înființarea Comisariatului Transilvaniei de Nord, deoarece acesta a fost constituit de la început ca o instituție provizorie.

482 Scriitorul László Szenczei însă – criticând Proiectul de Statut al Naționalităților – afirmă și următoarele: „Nu credem că un organ administrativ central, cum ar fi Ministerul Naționalităților, ar putea lua decizii de fond în cazul miilor de plângeri concrete. Aici este nevoie de descentralizare...”. În: *Világosság*, 17 decembrie 1944 (Observația autorilor).

483 Szenczei, 1946, p. 169.

Bibliografie

- Alexandru Cretzianu: *Relapse into Bondage: Political Memoirs of a Romanian Diplomat 1918-1947*. (Edited by Sherman David Spector). The Center for Romanian Studies, Iași – Oxford – Portland, 1998.
- Antonio Faur: *Măsuri legislative și economico-legislative de aplicare a convenției de armistițiu (septembrie 1944 – mai 1945)*. Documente. Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri” Oradea, 1995.
- Balázs, Sándor: *Mikó Imre – élet- és pályaképe. (Kéziratok, dokumentumok 1933-1968.)* [Mikó Imre – viața și cariera profesională. (Manuscrise, documente 1933-1968)]. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2003.
- Balogh, Béni: A Maniu-gárdák [Gărzile lui Maniu]. In: *Limes*, 1997, nr 2, 157-162.
- Balogh, Béni: Az erdélyi magyar menekültkérdése 1939 és 1944 között [Problema refugiaților maghiari din Transilvania de Sud între anii 1939 și 1944] In: *Regio*, 1999, nr 2-3, 243-265.
- Balogh, Béni, L.: *A magyar-román kapcsolatok 1939-1940-ben és a második bécsi döntés* [Relațiile maghiaro-române între 1939-1941 și dictatul al doilea de la Viena]. Pro-Print, Csíkszereda, 2002.
- Balogh, Edgár: *Szolgálatban. (Emlékirat 1935-1944)* [În slujbă (Memorii 1935-1944)]. Kriterion, Bukarest, 1978.
- Balogh, Edgár: *Férfimunka. (Emlékirat 1945-1955)* [Pentru bărbați (Memorii 1945-1955)]. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986.
- Balogh, Edgár: Hatalomváltás Kolozsvárt 1944-ben [Schimbare de putere în Cluj-Napoca în 1944]. In: *Korunk*, 1992, nr 10, 108-116.
- Bán, D. András (szerkesztette, a bevezetőt írta) [(editor și studiu introductiv de): *Pax Britannica. Brit Külügyi iratok a második világháború utáni Kelet-Közép-Európáról, 1942-43* [Documente diplomatice britanice despre situația Europei Centrale și de Est după cel de-al doilea război mondial]. Osiris, Budapest, 1996.
- Bán, D. András: Föderációs és konföderációs tervek Kelet-Közép- és Délkelet-Európáról 1939-1947. In: *Integrációs törekvések Közép- és Kelet-Európában a 19. és 20. században* [Proiecte federative și confederative în Europa Centrală și de Sud-Est, 1939-1947. In: Tendentie integraționiste în Centrul și Estul Europei în secolul 19 și 20]. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1997, 115-155.
- Bán, D. András: Európa megmentése vagy Kelet-Európa „elárulása”? Az 1944. októberi „százalékegyezmény”. In: *Konfliktusok és kezelésük Közép-Európában. Technikák és hagyományok* [Salvarea Europei sau „trădarea” Europei Estice? Acordul de procentaj din octombrie 1944. In: Conflicte și trădări în Europa Estică. Technici și tradiții]. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2000, 23-36.
- Bányai, László: *Közös sors – testvéri hagyományok (történelmi vázlat)* [Soartă comună – tradiții frățești (schită istorică)]. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1973.
- Baráth, Magdolna (közvetései) [publicată de]: Ivan M. Majszkij: A jövőendő világ kíváncsatos alapelveiről (1940) [Despre ideile principale dorite a lumii viitoare]. In: *Külpolitika*, 1996, nr. 3-4, 154-184.

- Beke, Mihály András: *Illúziók kora Erdély. Párbeszéd Beke Györggyel Erdély ismeretlen tegnapijáról* [Epoca iluziilor în Transilvania. Interviu cu Beke György, despre istoria necunoscută a Transilvaniei]. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 1993.
- Benkő, Levente: *Százazajta*. [Aita Seacă]. H-Press Kft., Sepsiszentgyörgy, 1995. (Kaláka Könyvek).
- Benkő, Levente: *Fogolykönyv* [Carte de prizonieri]. Trisedes Press, Sepsiszentgyörgy, 1999.
- Berry Y., Burton: *Romanian Diaries (1944-1947)*. (Edited by Cornelia Bodea). The Center for Romanian Studies, Iași-Oxford-Portland, 2000.
- Bethlen, Béla: *Észak-Erdély kormánybiztosa voltam* [Am fost guvernatorul Transilvaniei de Nord]. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1989.
- Biserica Ortodoxă și viața românească din Covasna sub semnul tranziției și incertitudinii (1944-1945). In: *Angustia (Arheologie – Istorie – Etnografie – Sociologie)*. 4. Editura „Carpații Răsăriteni”, Sfântu Gheorghe, 1999, 359-362.
- Bokor, Péter: *Végjáték a Duna mentén* [Epilog pe malul Dunării], RTV – Minerva – Kossuth, Budapest, 1982.
- Boros, Ernő: „Mindennap eljött a halál”. *Szatmár megyeiek a földvári fogolytáborban* [„În fiecare zi a venit moartea”. Sătmărenii în lagărul de internare din Feldioara]. A Szentgyörgyi Albert Társaság és az EMKE Szatmár Megyei Szervezete kiadása, Szatmárnémeti, 2002. (Otthonom Szatmár megye 15).
- Claudiu Porumbăcean: Situation administrative et politique du département de Satu Mare de 25 octobre 1944 au mois de mars 1945. In: *Transylvanian Review*, 1995, Winter, 86-92.
- Constantin Iordachi – Trencsényi Balázs: A megújulás esélyei: a román történetírás tíz éve (1989-1999) [Șansele reînnoirii: zece ani ai istoriografiei române (1989-1999)]. In: *Replika*, nr 41-42 (noiembrie 2000), 165-194.
- Constantin Iordachi – Marius Turda: Politikai megbékélés versus történeti megbékélés. Az 1989-1999 közti román történetírás Magyarország-percepciója [Reconciliere politică versus reconciliere istorică. Percepția Ungariei în istoriografia română între 1989-1999]. In: *Regio*, 2000, nr 2, 129-157.
- Cristina Păușan – Narcis Dorin Ion – Mihai Retegan: *Regimul comunist din România. O cronologie politică (1945-1989)*. Tritonic, București, 2002.
- Cristian Troncotă: Procesul Mișcării Naționale de Rezistență, 1946. I. In: *Arhivele Totalitarismului*. 1995, nr 3, 120-139.
- Csatári, Dániel: *Forgószélben (Magyar-román viszony 1940-1945)* [Relațiile maghiaro-române între anii 1940-1945]. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968.
- Dálnoki, Veress Lajos vezérezredez (kiadta és sajtó alá rendezte) [reductată de]: *Magyarország honvédelme a második világháború előtt és alatt*. III. kötet [Planul strategic de apărare a Ungariei înainte și în timpul celui de-al doilea război mondial]. Danubia Druckerei GmbH, München, 1974.
- Dănuț Pop: Județul Sălaj, în timpul administrației militare sovietice (noiembrie 1944 – martie 1945). Aspecte ale vieții social-economice. In: *Sovietizarea în Nord-vestului României (1944-1945)*. Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1996, 103-106.
- Deletant, Dennis: *România sub regimul comunist*. Fundația Academia Civică, București, 1997.
- Demeter, János: *Századunk sodrában* [La cumpăna secolului]. Kriterion, Bukarest, 1975.
- Dinu C. Giurescu: *Guvernarea Nicolae Rădescu*. Editura ALL, București, 1996.
- Domokos, Gergely [Vincze Gábor]: Szociálpolitikai, vagy „nemzeti igazságtétel”? Földreformok Romániában [Politică socială sau dreptate națională? Reforme agrare în România.]. In: *Hitel-Erdélyi Szemle*, 1994, nr 3-4, 169-189.
- Dumitru Șandru: Jandarmerie românească din Transilvania de Nord în anii 1944-1945. In: *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*. 1994, 171-182.
- Dumitru Șandru: Metamorfozele gulagului românesc. Centrele de internare: 1944-1945. In: *Arhivele Totalitarismului*, 1994, nr. 1-2, 7-21.

- Dumitru Șandru: Minoritatea maghiară din Transilvania după 23 august 1944. In: *Acta Musei Porolissensis*, 1995, XIX, 401-417.
- Dumitru Șandru: Instaurarea administrației comuniste în Moldova. In: *6 Martie 1945. Începuturile comunizării României*. Editura Enciclopedică, București, 1995, 59-77.
- Dumitru Șandru: Regimul cetățeniei locuitorilor din Nordul Transilvaniei. *Sovietizarea în Nord-vestului României (1944-1950)*. Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1996, 65-76.
- Dumitru Șandru: Politica statului român față de minoritatea germană și maghiară, 1944-1945. In: *Arhivele Totalitarismului*, 1999, nr. 1-2, 80-97.
- Durandin, Catherine: *A román nép története* [Istoria poporului român]. Maecenas, Budapest, 1998.
- Florin Constantiniu – Ioan Chiper: Modelul stalinist de sovietizare a României. I. In: *Arhivele Totalitarismului*, 1995, nr. 2, 8-28.
- Florin Constantiniu: *Doi ori doi fac șaisprezece. A început războiul rece în România?* Eurosing & Book, București, 1997.
- Florin Constantiniu: *De la războiul fierbinte la războiul rece*. Editura Corint, București, 1998.
- Florin Constantiniu: *P.C.R., Pătrășcanu și Transilvania (1945-1946)*. Editura Enciclopedică, București, 2001.
- Florin Müller: Tentative de rapt teritorial și de sovietizare a regiunii Maramureș în anii 1944-1945. In: *Revista Istorică*, 1993, nr. 7-8, 698-709.
- Földesi, Margit: *A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Magyarországon* [Comisia Aliată de Control în Ungaria]. IKVA, Budapest, 1995.
- Fülöp, Mihály: *A befejezetlen béke. A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés (1947)* [Pacea fără încheiere. Consiliul Miniștrilor de Externe și tratatul de pace maghiar (1947)]. Héttorony Könyvkiadó, Budapest, f.a. [1994].
- Fülöp, Mihály – Vincze, Gábor (gătit, a bevezető tanulmányt írta – sajtó alá rendezte, a jgzyzeteket írta) [culegerea documentelor, studiu introductiv, editat și adnotat de]: *Revízió, vagy autonómia? Iratok a magyar-román kapcsolatok történetéről 1945-1947*. [Revizie sau autonomie? Documente despre istoria relațiilor maghiaro-române]. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1998.
- Gaddis, John Lewis: *Most már tudjuk. A hidegháború történetének újraértékelése* [Acum știm. Revizuirea istoriei războiului rece]. Európa, Budapest, 2001. (Memoria Mundi)
- Gál, Mária – Gajdos Balogh, Attila – Imreh, Ferenc [Vincze Gábor]: *Fehér Könyv az 1944 őszi magyarellenés atrocitásokról* [Cartea Albă despre atrocitățile împotriva maghiarilor în toamna anului 1944]. Az RMDSZ kiadása, Kolozsvár, 1995.
- Garson, Robert: Churchill's „Speres of Influence”: Rumania and Bulgaria = *Survey*, 1979, május 24, 143-158.
- Gheorghe Onișoru: *Alianțe și confruntări între partidele politice din România (1944-1947)*. Fundația Academia Civică, București, 1996. (Biblioteca Sighet)
- Gheorghe Onișoru: *România în anii 1944-1948. Transformări economice și realități sociale*. Fundația Academia Civică, București, 1998. (Biblioteca Sighet)
- Ghiță Ionescu: *Communism in Rumania, 1944-1962*. Oxford University Press, Oxford, 1964.
- Gyarmati, György: Erdély – tertium non datur [Transilvania – tertium non datur]. In: *Hid a századok felett. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára* [Pod deasupra secolelor. Studii cu ocazia a 70 ani de la nașterea lui Katus László]. University Press, Pécs, 1997, 457-473.
- Hennyey, Gusztáv: *Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között* [Soarta Ungariei între Est și Vest]. Európa – História, Budapest, 1992.
- Hetényi Varga, Károly: *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában*. II-III. kötetek [Soarta preoților în umbra svasticii și a steagului roșu. Vol. II-III]. Lämpás Kiadó, Abaliget, 1994, 1996.

- Ioan Scurtu (coordonator): *România. Viața politică în documente, 1945*. Arhivele Statului din România, București, 1994.
- Ioan Chiper – Florin Constantiniu – Adrian Pop: *Sovietizarea României. Percepții anglo-americane*. Editura Iconica, București, 1993.
- Ion Ardeleanu – Vasile Irimia – Mircea Mușat (colectivul de coordonare): *23. August 1944. Documente 1944-1945*. Vol. II. Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984.
- Ion Ardeleanu – Vasile Irimia – Mircea Mușat (colectivul de coordonare): *23 August 1944. Documente 1944-1945*. Vol. III. Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.
- Ion Lăcustă: „Viața românească s-a refugiat la sate”. *Transilvania de Nord* 12 februarie 1945. In: *Magazin Istoric*, 1995, nr. 2, 23-27.
- Ion Lăcustă: Cluj, noiembrie 1944 – martie 1945. Uniunea Democrată Română face opoziție comunistilor. In: *Magazin Istoric*, 1995, nr. 12, 13-18.
- Ion Silviu Nistor: Constituirea și activitatea Comisariatului pentru Administrarea Transilvaniei Eliberate (octombrie 1944 – martie 1945). In: *Anuarul Institutului de Istorie Națională Cluj*, XXVI, 1983-84.
- Ion Silviu Nistor: *Românii în al doilea război mondial*. Editura Mesagerul, Cluj-Napoca, 1996.
- Iszlamov, Tofik: Erdély a szovjet külpolitikában a második világháború alatt [Transilvania în politica externă sovietică în timpul celei de al doilea război mondial]. In: *Múltunk*, 1994, nr. 1-2, 17-50.
- Iszlamov, Tofik: (otvetsztvennűj redaktor) *Transzilvanszkij vaprósz. Vengero-rumünszkij territorialnűj szpor i SZSZSZR 1940-1946. Dokumentűi*. Rosszpeh, Moszkva, 2000.
- Ivor Porter: *Operațiunea „Autonomus” în România în vreme de război*. Editura Humanitas, București, 1991.
- Joó Rudolf beszélgetése Demeter Jánossal. (A nemzetiségek egyenjogúságának útján) [Interviul lui Joó Rudolf cu Demeter János. Naționalitățile pe drumul pentru drepturi egale]. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983.
- Kacsó, Sándor: *Nehéz szagú iszap fölött* [Asupra nămolului greu]. Magvető, Budapest, 1985.
- Károly, József: *Arad magyar megszállás alatt* [Aradul în timpul ocupației]. Saját kiadás, Arad, f.a. [septembrie 1945]
- Katona Szabó, István: *A nagy remények kora. (Erdélyi demokrácia 1944-1948)*. I-II. kötetek [Epoca marilor speranțe. (Democrația din Transilvania, 1944-1948. vol. I-II)]. Magvető, Budapest, 1990
- Kelemen, [Unghváry] Sándor: *Az erdélyi helyzet* [Situația din Transilvania]. A Parasztszövetség kiadása, Budapest, f.a. (1946.)
- King R., Robert.: *History of the Romanian Communist Party*. Hoover Institution Press, Stanford, 1980.
- Kim Jiyoung: *A nagyhatalmi politika és az erdélyi kérdés a II. világháború alatt és után* [Politica marilor puteri și problema Transilvaniei în timpul și după cel de-al doilea război mondial]. Osiris, Budapest, 2000.
- Koszorús Ferenc volt M. Kir. VK. ezredes, az 1. Páncélos Hadosztály parancsnokának emlékiratai [Memoriile lui Koszorús Ferenc, fostul colonel al Marelui Stat Major Regal Maghiar, comandantul Diviziei 1 Blindate]. A Magyar Történelmi Kutató Társaság kiadványa, h. n. [USA], 1987.
- Lahav, Yehuda: A szovjet Erdély-politika [Politica sovietică asupra Transilvaniei]. In: *Múltunk*, 1989, nr 4, 137-163.
- Lakatos, Géza: *Ahogy én láttam* [Așa cum am văzut eu]. Aurora, München, 1981.
- Lakatos, István: *A Romániai Szociáldemokrata Párt rövid története*. [Scurtă istorie a Partidului Social Democrat din România. Manuscris] H. é. n. [Kolozsvár, 1982]. kézirat.

- Lázok, János – Vincze, Gábor (válogatta, szerkesztette – válogatta, a bevezető tanulmányokat, jegyzeteket írta) [culegerea documentelor, redactată, studiu introductiv și adnotată de]: *Erdély magyar egyeteme 1944-49. I-II. kötetek* [Universitatea maghiară a Transilvaniei (Cluj Napoca) 1944-49. Vol. I-II], Custos, Mentor, Marosvásárhely, 1995, 1998.
- Lipcsey, Ildikó: *A Romániai Magyar Népi Szövetség az önfeladás útján (1944-1953)* [Uniunea Populară Maghiară pe drumul autosuspendării (1944-1953)]. Possum, Budapest, 1998.
- Lucian Nastasă (coordonator): *Minorități etnoculturale. Mărturii documentare: Maghiarii din România (1945-1955)*. Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, Cluj, 2002.
- Magyary, Zoltán: *Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje* [Administrația maghiară. Rolul administrației în secolul al XX-lea. Structura, funcționarea și situația juridică a administrației.] Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942.
- Marcela Sălăgean: Northern Transylvania – October 1944 – March 1945. The Soviet Administration and its Problem. In: *Transylvanian Review*, Winter, 1995, 60-67.
- Marcela Sălăgean: *Administrația sovietică în Nordul Transilvaniei (noiembrie 1944 – martie 1945)*. Centrul de Studii Transilvane – Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 2002.
- Marcela Vultur: Realități etnice și politice în Transilvania de Nord – după octombrie 1944. In: *Studii de Istorie a Transilvaniei* (Coordonatori: Sorin Mitu – Sorin G. Florin). Asociația Istoricilor din Transilvania și Banat, Cluj, 1994.
- Marin Radu Mocanu (coordonator): *România marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial. Documente*. Vol. I. Arhivele Statului din România, București, 1994.
- Marin Radu Mocanu (coordonator): *România și armistițiul cu Națiunile Unite. Documente*. Vol. II. Arhivele Statului din România, București, 1995.
- Markham, H. Reuben: *România sub jugul sovietic*. Fundația Academia Civică, București, 1996. (Biblioteca Sighet)
- Mezei, Géza: *Befolyás vagy hegemonia? A háború utáni rendezés Kelet-Közép-Európában* [Influență sau hegemonie? Organizarea Europei est-centrale de după război]. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001.
- Mezei, Géza (szerkesztette) [redactată]: *Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi rend születése. (1945-1949)* [Separarea Europei și nașterea ordinii internaționale bipolare]. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001.
- Mihai Macuc: The Retreat of the Romanian Troops from the Moldavian Front after August 23, 1944. In: *Romania in World War II. 1941-1945*. Institute For Operative-Strategic Studies and Military History, Bucharest, 1997, 220-223.
- Mikes, Imre: *Erdély útja Nagymagyarországtól Nagyromániáig* [Drumul Transilvaniei de la Ungaria Mare până la România Mare]. H-Press Kft. Sepsiszentgyörgy, 1996. (Reprint kiadás)
- Molnár, Gusztáv: *Történelmi párbeszéddek. Interjú-részlet Méliusz Józseffel és Lakatos Istvánnal* [Dialoguri istorice. Parte de interviu cu Méliusz József și Lakatos István]. In: *Korunk*, 1991, nr. 3, 380-393.
- Molnár, Gusztáv: Önrendelkezési törekvések az „észak-erdélyi köztársaság” idején. In: *Autonómia és integráció* [Tendențe de autodeterminare în timpul republicii din Transilvania de Nord. In: Autonomie și integrare]. Magyar Szemle Könyvek, Budapest, 1993, 92-139.
- Molnár, János: *A Nagyváradi (Királyhágómelléki) Református Egyházkerület története 1944-1989* [Istoria Eparhiei Reformate din Oradea, 1944-1989]. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület kiadása, Nagyváradi, 2001.
- Nagy, Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában* [Situația constituțională a minorităților din România Mare]. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár, 1944.

- Orosz–magyar fegyverszüneti egyezmény/Groza Péter és Sztálin marsall táviratváltása/
Orosz–román fegyverszüneti egyezmény [Convenția de armistițiu sovieto-maghiar/
Schimb de telegrame între Groza și Stalin]. Józsa Béla Athenaeum, Kolozsvár, 1945.
- Paul Negulescu: *Tratat de Drept administrativ român*. Vol. I. „Tipografiile Române Unite”,
[București], 1925.
- Pavel Bojan: *Forgatagban* [În vârtje]. Albatrosz Könyvkiadó, Bukarest, 1988.
- Petre Țurlea: *Monumente non grata.Falși martiri maghiari pe pământul românesc*. Bravo
Press, București, 1996.
- Pomogáts, Béla beszélgetése Vita Sándorra az 1944 őszi erdélyi háborúellenes
mozgalomról [Interviul lui Pomogáts Béla cu Vita Sándor despre mișcările
antirevizioniste din toamna anului 1944]. In: *Tiszatáj*, 1981, nr. 10, 53-62.
- Radu Ciuceanu: Sumanele Negre. Dosarul operativ 1945. IV. In: *Arhivele Totalitarismului*,
1995, nr. 3, 105-119.
- Radu Ciuceanu: Sumanele Negre. Dosarul operativ 1946. VII. In: *Arhivele Totalitarismului*,
1996, nr. 2-3, 103-114.
- Radu Ciuceanu (responsabil): *Misiunile lui A. I. Vășinski în România. Din istoria
relațiilor româno-sovietice 1944-1946 (Documente secrete)*. Institutul Național
pentru Studiul Totalitarismului, București, 1997.
- Rădescu, Nicolae: Începutul ocupației. In: *Memoria*, 1992, nr. 6.
- Ravasz, István: *Erdély, mint hadszíntér 1944. (Szovjet-német és román-magyar
párhuzamos háború Magyarországon)* [Transilvania ca teritoriu de front 1944
(Război paralel soviet-german și maghiar-român pe teritoriul Ungariei)]. Petit Real
Könyvkiadó, Budapest, 2002.
- Romsics, Ignác (szerkesztette, a bevezetőt írta) [redactată, studiu introductiv de]:
*Amerikai béketervek háború utáni Magyarországról. Az Egyesült Államok
Külügyminisztériumának titkos iratai, 1942-44* [Planurile Americii în legătură cu
situația Ungariei de după război. Documente secrete ale Departamentului Afacerilor
Externe din SUA, 1942-44]. Typovent, Gödöllő, 1992.
- Romsics, Ignác: *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében* [Situația și soarta noastră în
bazinul Carpatic]. Osiris Kiadó, Budapest, 1996.
- Rónai, András: *Térképezett történelem* [Istoria și harta]. Magvető, Budapest, 1989.
- Stelian Neagoe: *Istoria politică a României între anii 1944-1947 (Chrestomația tranziției
dintre două dictaturi)*. Editura Noua Alternativă, București, 1996.
- Șerban Rădulescu-Zoner – Daniela Bușe – Beatrice Marinescu: *Instaurarea totalitarismului
comunist în România*. Editura Cavallioti, București, 1995.
- Sebő, Ödön: *A halálra ítélt zászlóalj. (Gyimesi-szoros, 1944)* [Regimentul condamnat la
moarte (Cheia Ghimeșului, 1944)]. Magyar Könyvklub, Budapest, 1999.
- Seres, Attila: Antirevizionista kalotaszegi legények részút feltartott kézzel. [Flăcăi
antirevizioniști din Călata]. In: *Pro Minoritate*, 2020, vara, 119-138.
- Sylvester, Lajos: *Uz-völgyi hegyomlás* [Destrămarea frontului de pe Valea Uzului]. H-
Press Kft, Sepsiszentgyörgy, 1996.
- Szabó, György: *Kolozsvári deportáltak az Uralban*. [Deportați clujeni în Ural]. Kompress
– Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1994.
- Szabó, József János: *Az Árpád-vonal. A Magyar Királyi Honvédség védelmi rendszere a
Keleti-Kárpátokban 1940-1944* [Linia lui Árpád. Sistemul de apărare al Armatei
Regale Ungare în Carpații Orientali între 1940-1944]. Timp Kiadó, Budapest, 2002.
- Szenczei, László: *A magyar-román kérdés. Történeti és politikai tanulmány* [Problema
maghiaro-română. Studiu istoric și politic]. Officina, Budapest, f.a. [1946.]
- Stephen Fischer-Galați: *Româna în secolul al XX-lea*. Institutul European, Iași, 1998.
- Tibori Szabó, Zoltán: *Teleki Béla erdélyisége* [Transilvanismul lui Teleki Béla]. NIS Kiadó,
Kolozsvár, 1993. (Erdélyi kiskönyvtár 4).
- Valeriu Florin Dobrinescu: Comisia Aliată de Control (sovietică) și interpretarea
articolului 19 din Convenția de Armistițiu (12 septembrie 1944 – 6 martie 1945). In:

- Sovietizarea în Nord-vestului României 1944-1950*. Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1996, 41-44.
- Valeriu Florin Dobrinescu – Ion Pătroiu (selecția documentelor și studiu introductiv de): *Documente franceze despre Transilvania 1944-1947*. Editura Vremea, București, 2001.
- Varga E., Árpád (összeállította)[redactată de]: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (Népszámlálási adatok 1850 és 1992 között) I. kötet: Kovászna, Hargita és Maros megye*. [Statistica etnică și confesională a Transilvaniei. (Datele recensămintelor între 1850 și 1992)] Teleki László Alapítvány – Pro-Print Könyvkiadó, Budapest – Csíkszereda, 1998.
- Varró, János: *Erdélyi sorsvallató. Visszaemlékezés* [Interogarea destinului ardelean. Memorii]. Manuscris dactilografiat, 91-92. (TLA Könyvtár, 762/1988)
- Vasile Pușcaș: *Speranță și disperare. Negocieri româno-aliat, 1943-1944*. Editura Litera, București, 1995.
- Virgiliu Țărău: Considerații asupra dinamicii interne a Partidului Comunist Român în anii 1944-1947. Studiu de caz jud. Cluj. In: *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, XXXV, 1996, 316-344.
- Virgiliu Țărău: Problema Transilvaniei în ecuația comunizării României. In: *Sovietizarea în Nord-vestului României (1944-1950)*. Editura Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1996. 87-93.
- Virgiliu Țărău: Problema națională în politica Partidului Comunist Român în anii 1944-1946. Considerații preliminare. In: *Anulul Institutului de Istorie Cluj*, XXXVI., 1997., 225-241.
- Veress, Pál: *Vajúdó évek, sorsdöntő napok. (Egy ifjúmunkás élete)* [Ani de zbucium, zile decisive ale destinului. (Viața unui tânăr muncitor)]. Kriterion, Bukarest, 1981.
- Vincze, Gábor: *Puskás Lajos és a Kolozsvári Tízecs Szervezet*. [Puskás Lajos și Organizația Tízecs din Cluj]. In: *Korunk*, 1996, nr. 4, 100-117.
- Vincze, Gábor: *Álmodozások kora. Tervek, javaslatok az „erdélyi kérdés” megoldására 1945-46-ban* [Epoca reveriilor. Planuri, recomandări pentru rezolvarea problemei Transilvaniei în anul 1945-46]. In: *Limes*, 1997, nr. 2, 59-82.
- Vincze, Gábor: *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből*. [Iluzii și dezamăgiri. Capitoale din istoria maghiarilor din România după cel de-al doilea război mondial], Státus Kiadó, Csíkszereda, 1999.
- Vincze, Gábor: *Magyar vagyon román kézen. Dokumentumok a romániai magyar iparvállalatok, pénzintézetek 2. világháború utáni helyzetéről és a magyar-román vagyonjogi vitáról*. [Averea maghiară pe mâna românilor. Documente despre situația industriilor, băncilor statului maghiar din România și dezbaterea asupra dreptului de proprietate româno-maghiar]. Pro-Print, Csíkszereda, 2000.
- Vincze, Gábor (válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta) [selecția documentelor, redactată, studiu introductiv și note de]: *Történelmi kényszerpályák – kisebbségi realpolitikák II. Dokumentumok a romániai magyar kisebbség történetének tanulmányozásához 1944-1989* [Trasee istorice forțate - politici realiste minoritare. II. Documente pentru studiul istoriei minorității maghiare din România 1944-1989]. Pro-Print, Csíkszereda, 2003. (Magyar Kisebbség Könyvek).
- Virt, László: *Nyitott szívvel. Márton Áron erdélyi püspök élete és eszméi* [Cu inima deschisă. Viața și ideile episcopului Márton Áron din Transilvania]. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2001.
- Vita, Sándor: *Enyedi évek, enyedi emberek* [Anii din Aiud, oamenii din Aiud]. Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 1998.
- Zeidler, Miklós – L. Balogh, Béni: *Az „Erdély-kérdés” a magyar-szovjet külkapcsolatokban* [Problema Transilvaniei în relația externă maghiaro-sovietică]. In: *2000 (Irodalmi és Társadalmi Havi)*, 2002, aprilie, 54-58.
- Zseliczky, Béla: *Kárpátalja a cseh és szovjet politikai érdekerében 1920-1945* [Ucraina Subcarpatică în zona de interes a cehilor și rușilor]. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998. (Politikatörténeti Füzetek X)